

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (KELAM) ANABİLİM DALI

BİD'ATLER, HURAFELER VE MALATYA ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman **Hazırlayan**
Prof. Dr. Fikret KARAMAN **Leyla YILDIRIM**

MALATYA 2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (KELAM) ANABİLİM DALI

BİD'ATLER, HURAFELER VE MALATYA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Leyla YILDIRIM

Danışman
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

MALATYA 2020

 İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	
		Yayın Tarihi	
		Revizyon No	
		Revizyon Tarihi	
		Sayfa No	

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BİD'ATLER, HURAFELER VE MALATYA ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. FİKRET KARAMAN

HAZIRLAYAN
LEYLA YILDIRIM

Jürimiz tarafından 28/01/2020 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez oybirliği ile başarılı bulunarak Kelam Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

1. Prof. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR
2. Prof. Dr. Fikret KARAMAN
3. Doç. Dr. Mustafa BOZKURT

İmza

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20.../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fikret KARAMAN'ın danışmanlığında “Bid’atlar, hurafeler ve Malatya Örneği” konulu bir yüksek lisans tezini hür irademle hazırlamaya başladığımı ifade etmek isterim. Bu araştırma esnasında, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tamamen bireysel gayretim sonucunda meydana getirildiğini onaylıyorum. Tez çalışması boyunca kütüphanelerde veya bireysel kaynaklarda yararlandığım tüm kaynakların, hem dip notlarda hem kaynakçada görüldüğü gibi usulüne uygun bir biçimde gösterilenlerden oluştuğunu, ayrıca sözlü ve mülakat yöntemiyle kendilerinden yararlandığımı kişilerin söylemlerin doğru bir şekilde kayıt altına alındığını belirtir ve bunları onurumla doğruladığımı beyan ederim.

Leyla YILDIRIM

ÖNSÖZ

Peygamberler silsilesinin son temsilcisi olan Hz. Muhammed (s.a.s.) yirmi üç yıllık peygamberlik süresi sonunda, tevhîd inancını zihinlere yerleştirmiştir. Ancak nübüvvet nurunun doğduğu asırdan uzaklaşıldıkça, farklı kültürlerle mensup birçok grup İslâm dairesine girmiştir. İslam dini hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan bu gruplar aracılığıyla Müslüman toplulukların arasına bazı hurafelerin girmesine ve yaşatılmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür bâtil telâkkilerin bir kısmı, kuşaktan kuşağa aktarılacak suretiyle günümüze kadar gelmiştir.

Anadolu toprakları da yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş, burada birçok inanç ve dinlerin varlığını devam ettirmesine ev sahipliği yapmıştır. İslam dinine mensup oldukları halde, birçok dinin ve kutsal sayılan inançların asırlarca iç içe yaşaması sebebiyle, insanların sahip oldukları değerler birbirlerini etkilemiştir. Bu etkileşim sonucunda bir takım bid'at ve hurafeler ortaya çıkmıştır. Doğal olarak Malatya ili ve çevresinde de İslam'a ait gibi görülen bazı inançların ve bunlarla ilgili pratiklerin eski kültürlerin etkisiyle yeni kültürün içinde görüldüğünü söylemek mümkündür.

İşte biz bu araştırmamızda tarihin her döneminde gündemde tutulan hatta tartışma konusu olan bid'at ve hurafelerin Malatya ili ve çevresi özelindeki yansımalarını ve uygulamalarını ortaya koymaya çalıştık. “Bid'atlar, Hurafeler ve Malatya Örneği ” başlığını taşıyan çalışmamız, bir giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, varsayımları, kapsamı, sınırı ve yöntemi açıklanmıştır. Araştırmanın kavramsal çerçevesi belirlenmiş, konuyla ilgili temel kavramlar, bid'at ve hurafelerin ortaya çıkış sebepleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, itikat ve ibadet alanına giren bid'at ve hurafeler ve bunların kabulünü kolaylaştıran unsurlar açıklanmıştır. İkinci bölümde ise bir taraftan Malatya ve çevresinde karşılaşılan bid'atlar tespit edilmiş diğer taraftan da yine Malatya sınırları içerisinde bulunan bazı türbelerin ziyaretleri esnasında müşahede edilen bid'at ve hurafelerle ilgili davranışlar izlenmiştir.

Bu çalışmam esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Fikret KARAMAN'a, fikirleriyle bana yol gösteren Prof. Dr. Hulusi ARSLAN'a, Doç. Dr. Mustafa BOZKURT'a, katkılarını gördüğüm Dr. İrem CEYHAN'a ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

MALATYA-2020

Leyla YILDIRIM

ÖZET

Kelâm ilmi; Allah'ın varlığı, birliği, zâtı, sıfatları, ahiret hayatı, peygamberler, vahiy, melek, kader ve kaza gibi inanç konularını inceleyen bir ilimdir. Evrenin ve canlıların yaratılışı, varlıklar arasındaki sebep ve sonuçlar da bu ilim sayesinde anlaşılmaktadır. Nitekim Kur 'anda, “ibret almaz mısınız? Akletmez misiniz? Ve Görmüyor musunuz? Düşünmez misiniz? Gibi sorular da olayların irdelenmesini ön görmektedir. Nitekim 18. Asırdan bu yana Batı dünyasında bilim ve felsefenin gelişmesine karşı delil, akıl ve ispat yöntemi kullanılmıştır. Bu yönüyle İslam'ın inanç esaslarını zararlı akımlardan koruduğu için kelim ilmine, “İlimlerin en şerefli” denmiştir.

Çağımızda bid'at ve hurafeler, her geçen gün artarak dini, sosyal ve kültürel hayatımızı etkilemeye devam etmektedir. Kimi insan geleceğini merak etme adına; iç dünyalarını etkileyen rüya, fal, büyü ve şans gibi konulara umut bağlamaktadır. Bazı insanlar da, ay, yıldız, taş, boncuk gibi sembolik objelere kutsal anlamlar yüklemektedir. Hal böyle olunca türbe ziyareti, dilek tutma, şifa arama, şefaata dileme türü sapmalar meydana gelmektedir. Bilimsel zemini olmayan bu tür anlayışlar, insanın yaratılışına ve inancına ters düşmektedir.

“Bid'atlar, Hurafeler ve Malatya Örneği” konulu tez çalışmasıyla kelim bilim alanına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada; bid'at ve hurafelerin tarihi seyri, ortaya çıkış nedenleri, Malatya ve çevresine yansıma biçimi araştırılmıştır. İl merkezi ve ilçelerinde halen halkın ilgi odağı olan türbe, kabir gibi mekânları ziyaret edenlerin beklentileri değerlendirilmiştir. Ne var ki olayın temelinde bilgisizliğin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki dinin amacı, toplumu durağan halde tutmak değil, ileri hedeflere ulaştırmaktır. Çünkü İslam, toplumu sanat, teknoloji ve yeniliklerde ilerlemesini tavsiye eden bir dindir.

Anahtar Kelimeler: İman, Bid'at, Hurafe, Malatya, Türbe, Ziyaret

ABSTRACT

Science of kalam; It is a science that examines the subjects of God's existence, oneness, self, adjectives, life of the Hereafter, prophets, revelation, angel, fate. The creation of the universe and living things, the causes and consequences between beings are also understood through this science. As a matter of fact, in the Qur'an, "Don't you take a sign? Wouldn't you? And you don't see? Don't you think? Questions such as the foreseeing of the events. Indeed, evidence, reason and proof method have been used against the development of science and philosophy in the Western world since the 18th century. From this aspect, science of kalam is called "the most honorable science", because of protecting the principles of islam,

In our era, bid'ah and superstitions continue to affect our religious, social and cultural life with each passing day. Some people wonder about the future; they hope to dream, fortune, magic and luck that affect their inner world. Some people put holy meanings on symbolic objects such as moon, stars, stone and beads. As such, deviations such as visiting the tomb, making wishes, seeking healing, seeking intercession occur. Such insights without scientific background contradict human creation and belief.

With the thesis on 'Bid'ah, Superstition and in example of Malatya ", contribute to the field of kalam science. In this study; The historical course of the bid'ah and superstitions, the reasons for its emergence, the way of reflection on Malatya and its surroundings were investigated. Expectations of those who visit places such as tombs and graves, which are still the focus of public interest in the city center and districts, were evaluated. On the basis of the incident, however, it appears that ignorance prevailed. However, the aim of religion is not to keep society stable, but to bring it forward. Because Islam is a religion that advises society to progress in art, technology and innovation.

Keywords: Faith, Bid'ah, Superstition, Malatya, Tomb, Visit

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, VARSAYIMLARI, YÖNTEMİ, KAPSAM VE SINIRLILIĞI.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
1.3. Araştırmanın Varsayımları.....	3
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	3
1.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılığı	4
2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	4
2.1. Bid’at Kavramı.....	4
2.2. Hurafe Kavramı	8
3. BİD’AT VE HURAFELERİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ	11
3.1. Dini Etmenler	11
3.1.1. İlahi Din Kaynaklı Bid’at ve Hurafeler	11
3.1.2. İlahi Olmayan Dinlerden Gelen Bidat ve Hurafeler	13
3.2. Kültürel Etmenler	17

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM TOPLUMUNDA YAŞATILAN BİD’AT VE HURAFELER

1.1. Bid’at ve Hurafe Çeşitleri.....	23
1.1.1. Dini Örf, Adet ve Gelenekler	23
1.1.1.1. Geleneksel Halk İnançları ve Etkisi	27
1.1.1.2. İnançla İlgili Bid’at ve Hurafeler	29
1.1.1.3. İbadetle İlgili Bid’at ve Hurafeler	30

1.1.1.4. Sünnet Adına İşlenen Bid'at ve Hurafeler	31
1.1.1.5. İsrailiyattan İslam'a Gelen Bid'at ve Hurafeler	34
1.1.2. Sosyal ve Kültürel İlişkiler Alanına Giren Bid'at ve Hurafeler.....	35
1.1.2.1. Çocuklarla İlgili Bid'at ve Hurafeler	35
1.1.2.2. Cenaze ve Ölü Defni ile İlgili Bid'at ve Hurafeler	37
1.1.2.3. Evlilik ve Düğün ile İlgili Bid'at ve Hurafeler	40
1.1.2.4. Türbelerle İlgili Bid'at ve Hurafeler	41
1.1.2.5. Tabiat Olaylarına Dair Bid'at ve Hurafeler.....	45
1.1.2.6. Hayvanlarla İlgili Bid'at ve Hurafeler	46
1.2. Bid'at ve Hurafelerin Kabulünü Kolaylaştıran Unsurlar	47
1.2.1. Nazar	47
1.2.2. Muska	50
1.2.3. Sihir- Büyü	54
1.2.4. Gaybı Bilme Merakı	60
1.2.5. Fal ve Şansını Deneme Merakı.....	62
1.2.6. Burçlar	64
1.2.7. Hidrellez	65
1.2.8. Sayı.....	68

İKİNCİ BÖLÜM

MALATYA VE ÇEVRESİNDE YAŞATILAN BİD'AT VE HURAFELER

2.1. Malatya'nın Tarihteki Konumu ve Bugünü	72
2.2. Malatya'da Bulunan Türbeler	74
2.2.1. İl Merkezi	77
2.2.1.1. Cenaze, Taziye ve Yemek İkramı	79
2.2.1.2. Halk Hekimliği	80
2.2.1.3. Hayvanlarla İlgili Bid'at ve Hurafeler	84
2.2.2. Battalgazi.....	85
2.2.2.1. Hasan Basri Türbesi(Korucuk)	86
2.2.2.2. Kırklar Mezarlığı.....	88
2.2.2.3. Zeynel Abidin Türbesi.....	88
2.2.3. Yeşilyurt	89

2.2.3.1. Kul İbrahim Türbesi	90
2.2.3.2. Keşşaf Hoca Mezarı	90
2.2.3.3. Fadıl Baba Mezarı	91
2.2.4. Darende	91
2.2.4.1. Hulusi Efendi Külliyesi ve Ziyareti	91
2.2.4.2. Somuncu Baba Ve Balıklı Göl	92
2.2.5. Diğer İlçeler Ve Ziyaret Yerleri	94
2.2.5.1. Akçadağ	94
2.2.5.2. Şeyh Ali Türbesi.....	95
2.2.5.3. Mehmet Kırçalı Türbesi.....	96
2.2.5.4. Arapgir.....	97
2.2.5.5. Onar Dede(Şeyh Hasan) Türbesi.....	97
2.2.5.6. Arguvan	98
2.2.5.7. Balıklı Çeşme(Kutsal Balıklar Parkı)	98
2.2.5.8. Doğanşehir	99
2.2.5.9. Abdulharap Türbesi	99
2.2.5.10. Yelağacı Ziyareti	101
2.2.5.11. Terzi Koca Türbesi	102
2.2.5.12. Hekimhan	102
2.2.5.13. Vaylög Dede Türbesi	102
2.2.5.14. Pütürge.....	103
2.2.5.15. Hazar Baba Yatırı.....	103
2.3. Bid'at ve Hurafelerden Korunma.....	103
2.3.1. Dinin Temel Kaynakları	104
2.3.2. Eğitim ve Öğretim	105
2.3.3. İletişim Araçlarını Doğru ve Yerinde Kullanılması	106
2.3.4. Vaaz ve Hutbeler	108
SONUÇ	111
KAYNAKÇA.....	114

KISALTMALAR

c.	:Cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
Hız.	:Hazretleri
m.	: Miladi
.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
s.a.s	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
trc.	: Tercüme Eden
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, VARSAYIMLARI, YÖNTEMİ, KAPSAM VE SINIRLILIĞI

1.1. Araştırmanın Konusu

Kelâm ilmi, Kur'an ve Sünnet çerçevesinde iman edilmesi gereken hususları ortaya koyar ve onları bir takım nakli ve aklî delillerle destekler. Kelâm ayrıca, çeşitli itikadi akım, bid'at ve hurafe ile küfre kapı aralayan davranışlar karşısında İslâm akidesini müdafaa eder. Bu bağlamda kelam, söz konusu inanış ve fikirleri ilmen çürüterek zihinlerde meydana gelebilecek şüphe ve tereddütleri ortadan kaldırmaya çalışır.¹

Zira bugün hurafe olarak adlandırılan halk inanışları insanların kültür ve eğitim seviyelerine bakmaksızın onları etkilemektedir. Çünkü kültür ve eğitim seviyesi artsa da insanın içinde bulunduğu kültürel ve sosyal çevre, bu inançları bilmesinde ve uygulamasında etkili olmaktadır. Ayrıca insanlar her zaman geleceklerini merak etmiş, iç dünyalarını etkileyen fal, büyü gibi konularda hurafelerin etkilerinden kurtulamamışlardır.² Hurafeler, insan fitratında var olan inanma ve sığınma ihtiyacını doğru yönlendiremeyen kişilerde, küçük bir taşta, mavi bir boncuğa kutsallık verilmesi gibi ileri derecelere varmıştır. İnsana doğumundan ölümüne dek eşlik eden örf-âdet ve inanışlar, özellikle hayatın belli dönemlerinde yoğunluk kazanmaktadır. Doğum, evlilik, hastalık, korku ve ölüm gibi konulardaki hurafeler, dini özelliklerin yanı sıra gelenek ve görenekler şeklinde de varlıklarını sürdürmektedir. İnsanlar hayatlarının bazı önemli dönemlerinde sayısız bâtil inancın ve büyüsel işlemin etkisinde kalmaktadır.³ Ülkemizde evlilik ve ölüm olayları; yakınların katılımıyla tören havasında geçer. Düğünlerde, kurulacak yuvanın mutlu bir şekilde devamı için, çeşitli uygulamalar yapılır. Ölüm ve evlilikle ilgili hurafeler, dini hiçbir dayanağı olmayan, İslam'dan

¹Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması* (tez, Uludağ Üniversitesi, 2006).13.

²İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016).12.

³Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler* (İstanbul: Cihan Yayınları, 2008).15-16.

önceki inanç ve adetlerin devamından ibarettir⁴ Eşler arası huzursuzluklar, konuşarak çözme yoluna gidilmeden önce sihir, muska, vb. uygulamalar devreye girebilmektedir. “Muhabbet muskaları, aile içi geçimsizliklere çözüm olarak sunulmakta, sonuçta ise eşler arası güvensizliğe ve huzursuzluğa yol açabilmektedir.”⁵

Bir diğer açıdan ise, bir toplumun maddî ve manevî hayatındaki, örf, adet ve inançların, olumlu ya da olumsuz etkilerini küçümsemek gerekir. Zira halkı yönetmenin ilk şartı, onu doğru olarak tanımaktır. Halkı, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bulunduğu çizgiden daha ileri bir çizgiye götürmek, onun eğilimlerinin, tutumlarının ve davranışlarının temelinde yatan şeyleri bilmekle mümkündür. Halkı engelleyen ya da destekleyen âdet ve inanışların zihniyetinin kök nedenlerini bilmeden alınacak her tedbir, kısa süreli, kısır ve yanlış olacaktır.⁶ Bu düşünce ile yola çıkarak tezimizin konusu “Bid’atlar, Hurafeler ve Malatya Örneği” ni kapsamaktadır. Araştırmanın sağlıklı bir sonuca ulaşması için ayrıca Malatya bölgesinde bulunan türbeler ve bunların ziyaretlerinde karşılaşılan davranışlar üzerinde de durulmuştur.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Günümüzde İslami ilimler alanında klasik çalışmaların yanında güncel metotlar kullanılarak yapılan araştırmalar da son derece önem kazanmıştır. Aynı zamanda bu bir gerekliliktir. Çünkü bu gibi araştırmalar yapılmadığı takdirde İslami ilimler toplumun gerisinde kalır ve yapmak istedikleri görevi yerine getiremez hale gelirler.

Bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte bilimsellikten uzak hurafe ve batıl inançların ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Ancak bunun aksine bilim ve teknoloji ilerlemesine rağmen toplum arasında bu inanışlar, hala varlığını sürdürmektedirler. Yapılan çalışmalarda halk arasında türbe ve yatırlar, nazar, sihir-büyü, fal, muska, evlilik, hastalık vs. konularla ilgili durumlarda insanların bilim ve teknolojiden ziyade zikredilen bid’at ve hurafelere yöneldikleri görülmüştür.

21. yüzyılın ilk çeyreğini oluşturan bu günlerde, hurafe ve bid’atların varlığı bir realitedir. Nitekim araştırmanın amacı da, Malatya ili ve ilçelerinden yola çıkarak, halk

⁴Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*.17.

⁵Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*.12.

⁶Sedat Veyis Örnek, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Yayınları*, 174 (1968): 8.

arasında yaşıyan bid'at ve hurafeleri tespit edip ortaya çıkarmak ve bu tür anlayışların itikadi yönden nasıl sorun oluşturduğunu belirlemeye çalışmaktır. Böylece bu yanlış uygulama ve inanışlar belirlenip, İslam kültüründen ayıklanması durumunda İslamiyet'in ne kadar sade, arı duru ve hayatın akışına uygun bir din olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Birçok problemin yaşandığı günümüz dünyasında toplumu etkileyen sıkıntıların üstesinden gelebilmek için herkes bulunduğu konuma göre, sorunların temeline inmek ve değerlerini bilmek ile sorumludur. Biz de bu çalışmamızda halkımızı bid'at ve hurafeler konusunda bilinçli bir hale gelmesini amaçlamaktayız. Bu bağlamda onları Kur'an ve sünnet ışığında bilgilendirmek, yanlış inanışlardan uzaklaşmasını sağlamak ana gayemizdir.

1.3. Araştırmanın Varsayımları

Bireysel ve sosyal hayatımızın her alanında çeşitli bid'at ve hurafelerle karşılaşmak mümkündür. Çoğu zaman toplumun kanıksadığı hatta bir çare ve çözüm olarak başvurduğu bu gerekçeleri şöyle ifade etmek mümkündür:

1. Halk arasında İslam inancı ile örtüşmeyen bir takım hurafe ve bid'atlara sahiplenme gerçeği söz konusudur.
2. Çaresizlik ve baş edememe korkusu insanların hurafelere başvurmasına sebep olmuştur.
3. Hurafelere inanma ve türbe ziyaretlerinde kadınlar, erkeklere göre daha fazladır.
4. Nazar, uğur ve uğursuzlukla ilgili hurafeler oldukça yaygındır.
5. Sağlık açısından tıbbi gelişme olmasına rağmen yaygın halk hekimliği uygulaması devam etmektedir.
6. Türbelerde İslam akidesinin yasakladığı tevhid inancını zedeleyen uygulamalar yapılmaktadır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada görüşme ve gözlem metodu kullanılmıştır. Konuyla ilgili kaynaklar üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Malatya ve çevresindeki türbelere ziyaretçi olarak gidilip, orada halktan biri olarak gözlemlerde bulunulmuştur. Özellikle bireyin ve

toplumun yaşantısında görülen türbe ziyaretleri, onların bu ziyaretten beklentileri ve orada yaptıkları uygulamalar ortaya konularak bu uygulamaların İslam inancıyla örtüşüp örtüşmediği; anlama, gözlem, mülakat gibi yöntemler kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

1.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılığı

Bu çalışma, Malatya ve çevresinde yaşatılan bid'at ve hurafeler ile il sınırları içerisindeki türbe ve türbe ziyaretleriyle sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda türbeler etrafında yoğunlaşan inançların araştırılması esas alınmıştır. Ayrıca çalışmamızda elde ettiğimiz veriler görüşme yapılan kişilerin beyanları ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Konu kapsamındaki bazı davranışlar arasında farklılıklar da gözlemlenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Araştırmanın omurgasını Bid'at ve hurafe kavramları oluşturmaktadır. Bu vesile ile yeri gelmişken sözü edilen kavramların ifade ettikleri anlamları açıklayarak başlamak uygun olacaktır. Zira çalışmamızın temeli, bu kavramlar üzerine inşa edilmiştir.

2.1. Bid'at Kavramı

Arapça'da "icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek" anlamlarına gelen "b-d-a" kökünden türeyen bid'at, "daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey" anlamına gelir. Bir başka anlamı ise yeni bir iş yapmak veya bir şeyi icat etmektir. Bid'at olarak sonradan ortaya çıkan şeyin konusu, genelde din, inanç ve ibadetle ilgilidir.⁷ Aynı kökten türeyen "İbda'a" kelimesi ise bir işi herhangi bir model kullanmadan, bilinen bir yol izlemeden ve örneği olmadan yapmaktır.⁸ "B-d-a" kökünün bu sözlük anlamı, Kur'ân-ı Kerîm'de de yer almıştır (el-Ahkâf 46/9; el-Hadîd 57/27). Bid'at çıkarmaya "ibtidâ", onu çıkaran veya işleyen kimseye de "mübtedi" denir.⁹

⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, 1986).233. "Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi" (İstanbul: Gelişim Yayınları, t.y.).50.

⁸ Râgıbİsfâhanî, "Müfredat", *Kur'an Kavramları Sözlüğü* (İstanbul: Yarı, 2015).113.

⁹ Rahmi Yaran, "Bidat", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992).129-131.

Dini bir terim olarak, bid'at, Hz. Peygamber (sav)'den sonra ortaya çıkan, Kitap ve Sünnette hükmü bulunmayan, dolayısıyla dini bir delile dayanmayan, ayrıca ashabın, tabiinin ve müçtehit imamların görüşlerine aykırı olan anlayış, fikir, fiil ve davranışlar şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰

Bid'atla ilgili araştırma yapan İslam bilginleri bid'at'ı ikiye ayırmışlardır. Birincisi Kur'an'a ve Sünnete ters düşmeyen uygulamalardır ki buna bid'at-ı hasene denir. Bunlar; Kur'an'ın bir Mushaf'ta toplanması, teravîh namazının cemaatle kılınması, cuma günü ilk ezanın okunması, minarelerin inşa edilmesi, ilimlerin telifi ve bazı bilim dallarının müstakil hale getirilmesi gibi faaliyet ve uygulamalardır. İkincisi ise Bid'at-ı Seyyie'dir. Buna örnek olarak; haftanın bazı günlerini uğurlu veya uğursuz saymak, kuşların ötüşünden anlam çıkarmak, fala inanmak, ağaç, türbe, mabet yahut mezarlıklara bez ve iplik bağlamak, mum yakmak, kurban kesmek, cenazenin arkasından üstünü başını yırtarcasına ağlamak, alkış tutmak gibi Kitap ve Sünnet'e aykırı fikirlerin her biri bid'atı seyiyie olarak gösterilebilir. Bütün bunlar Bid'at-ı Seyyie (kötü bid'at) olarak kabul edilmiş ve dini hükümlere aykırı davranışlar olarak değerlendirilmiştir.¹¹

Sünnet, dini özüne uygun ve özgün haliyle yaşamaktır. Bid'at ise, bu özden uzaklaşmanın ve özgünlüğü kaybetmenin adıdır. Diğer bir deyişle bidat kişinin dine yabancılaşması ve ondan uzaklaşmasıdır. Çünkü dini sağlam ve sahih olarak yaşamak ancak ilk günkü gibi özüne sadık kalmakla olur. Bu özden ve sahih çizgiden uzaklaşmak kişiyi başka mecralara doğru sürükler ve sapmalarına neden olur. Zira dinin özgünlüğünün sağlanması, İlahi kaynaktan geldiği şekliyle korunmasına bağlıdır. Hz. Âdem yaratıldığında Allah'ın emrine yönelik İblis'in tavrı buna çarpıcı bir örnektir. Nitekim Yüce Allah'ın "Ben emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?" sorusuna İblis'in, "Ben ondan daha hayırlıyım, beni ateşten onu ise çamurdan yarattın"(el-Araf: 7/12) şeklinde emrin özüyle örtüşmeyen cevabı, tarihteki ilk bid'attir.¹² İslam tarihi içinde ise inanç alanında daha önce hiç gündeme gelmemiş veya dillendirilmemiş bir şey ihdas etmek anlamındaki bid'at türüne örnek olarak kader konusunu tartışmaya açmak verilebilir. Hz. Peygamber döneminde imanın esasları

¹⁰Mehmet Zeki Pakalın, "Bid'at", *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983).256.

¹¹Abdulkadir İnan, *Hurafeler ve Menşeleri* (Ankara, 1962). 23.

¹²Cağfer Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelam Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015). 30-35.

belirlenmiş ve sahabe arasında bu esaslar yerleşik hale gelmişken, sahabe asrının sonuna doğru Basra'da bir grup bu konuyu tartışmaya açmıştır. Kaderiye denilen gruba, bu ismin verilmesi gerçekte kaderi inkâr etmeleri dolayısıyla değil, kader hakkında konuşmaları ve tartışmalarındandır. Nitekim sahabe neslini takip eden tabiinden Yahya b. Ya'mer'in (ö.129/747) "Kader hakkında ilk konuşan Mabed el-Cüheni'dir (ö.83/702)", ifadesi o dönemde kaderin tartışma konusu yapıldığının bir delilidir. Bu haber Abdullah b. Ömer'e (ö.73/693) ulaştığında onun tepkisi, bu konunun sahabe arasında ve hatta Hicaz bölgesinde hiçbir şekilde tartışma konusu olmadığını göstermektedir. Bu tartışmanın bir ilk olması ve yadırganmasının sebebi, o dönemin yerleşik ve özgün kurallarına aykırı bulunmasındandır. Bizzat sahabeden Abdullah b. Ömer tarafından bu topluluk dışlanmıştı. Bu dışlamanın altında yatan neden onların din içinde yeni bir şey ihdas ederek, dini aslından uzaklaştırma yönünde bir algı oluşturmalarıdır. Sahabe arasında hiçbir şekilde konuşulmamış bir konuyu tartışmaya açan bu ve benzeri gruplar zaman içinde Fıkıh literatüründe ehli hadis diye adlandırılan ve sünnet üzere dini yaşayan ana kitle tarafından ehl-i bidat olarak isimlendirilmiştir.¹³

Sahabeden Irbaz İbn Sariye (ö.75) de dinin tamamlandığı ve sonradan uydurulacak şeyleri bid'at, bid'atın da sapıklık olduğuna dair şöyle bir hadis nakletmiştir. Rasûlullah bir gün namaz kıldırdı. Sonra bize doğru döndü, veciz bir konuşma yaptı. Kalplerimiz ürperdi, gözlerimiz yaşardı, içimizden birisi "Ya Rasûlullah, bu nasihatleriniz bir veda konuşmasına benziyor, bize ne tavsiye edersiniz?" dedi. Bunun üzerine Hz. Muhammed (sav) şöyle devam etti: "Allah'tan korkmanızı, başınızda bir habeşli köle de bulursa ona itaat etmenizi tavsiye ederim. Sizden biriniz benden sonra yaşarsa, insanlar arasında birçok ihtilaflar görülecektir. O durumda sünnetime ve benden sonra da halifelerimin yoluna tabi olunuz. Yasaklardan korununuz. Sonradan ihdas edilen işlerden sakınınız. Çünkü dine rağmen uydurulan her şey bid'attır. Her bid'atın sonu da dalâlettir, sapıklıktır." demiştir.¹⁴

Diğer bir hadiste ise, bid'atın sapıklık olduğu açıklanmıştır: "Sözlerin en doğrusu Allah'ın kelamı Kur'an'dır. En doğru yol, Hz. Muhammed (sav)'in yoludur. Dinde

¹³Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelam Tarihi*. 30-35.

¹⁴Ebu Davud, "Lüzumu Sünne", c.4, s.200.

olmayan işlerin en fenası sonradan ihdas edilenlerdir. Sonradan ihdas edilen her şey bid'attır. Her bid'at sapıklıktır. Sapıklığa düşen ise ateştedir.”¹⁵

Abdullah İbn'i Mes'ud(ö.650) da, bir hutbesinde cemaati bid'at konusunda şöyle uyarmıştır: “Şu iki şey önemlidir; hidayet ve Kur'an. En doğru söz Allah'ın Kelamıdır. En güzel hidayet Rasûlullah'ın hidayetidir. En kötü şey, uydurma olandır. Her uydurulan şey de bid'attır. Boş emeller sizi oyalamasın. Olacak bir şey muhakkak olur. Olmayacak şey de zaten olmaz. Rasûlullah'ın yolunda yürümek bid'atlarla amel etmekten hayırlıdır. Rasûlullah'ın ashabını kendinize önder kabul ediniz. Çünkü onlar Allah'ın Peygamberlerine arkadaşlık yapan ve dine hizmet eden faziletli kimselerdir.” demiştir.¹⁶

İslam alimlerinden Şâtîbî (ö. 790/1388) ise bid'atı dar kapsamıyla almış ve “sonradan ortaya çıkan dinî görünümlü yol” olarak tarif etmiştir. Ona göre kişiler bu yola Allah'a daha yakın olmak için girerler.¹⁷ Şâtîbî(ö.790/1388), “İster yalnızca ibadetlerdeki konulara, ister daha kapsamlı olarak hem ibadetlere hem de adetlere şamil kılalım, bid'at, dini açıklayan ve doğru yolu gösteren Sünnete muhalif ve muhdes olan şeylerdir” demiştir. Ona göre bunlardan bir kısmı dini, bir kısmı da muamelatı ilgilendirir. Birinci kısımda mütalaa edilenler dinden olmadığı halde dindenmiş gibi gösterilenlerdir. Örneğin, sebepsiz olarak tek bir çeşit yemek yemek, tek tip elbise giymek, Rasulullah'ın doğum gününü bayram edinmek, koro halinde yüksek sesle zikir yapmak, belirli şekil ve kurallara göre şartlanmak, Şaban ayının on beşinci gününü oruçla, gecesini ibadetle geçirmek gibi dinin aslından olmayan belirlenmiş vakitlerde yapılan ibadetlere devam etmek gibi haller de bid'at olarak değerlendirilmiştir. İkinci kısımdakiler ise muamelat sahasındaki bid'atlardır. Bunlar mikrofon kullanılması, yüksek bina yapılması ve bunlara benzer şeyler olup muamelattan olduğu halde dine nispet edilen icatlarla ilgili hususlardır.”¹⁸Şâtîbî'ye göre ibadetler ve adetlerde ortaya çıkan bir takım eylemler bid'at olarak görülse de, bize göre tek tip elbise giyinme ya da yemek yeme gibi insani ihtiyaçlar; mikrofon kullanma, yüksek bina yapma gibi

¹⁵Mansur Ali Nasif Eş-Şeyh, *Et-Tac Camiu'l Usul, İman* (Daru'l Fikir, 1980). 23.

¹⁶Muhammed Yusuf Kandehlevi, *Hayatü's Sahabe*, trc. Komisyon (İstanbul: Kalem Yayınları, 1980). 1406.

¹⁷Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed Şâtîbî, *el-İ'tisam* (Mısır: Matbaatü'l- Menar, t.y.).37-38.Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*.23.

¹⁸Şâtîbî, *el-İ'tisam*. 37-42.Mehmet Aykanat, “Bid'at ve Bid'at Ehli”, *Ehli Sünnet Tetkikleri* (İstanbul: Eksen, t.y.).120.

teknolojik ve mimari gelişmelerin bid'at olarak değerlendirilmesi söz konusu değildir. Çünkü bid'atin ana gayesi dinin özüne ters düşen eylemler yapmak veya değiştirmektir.

2.2. Hurafe Kavramı

“H-r-f” (Harefe), kökünden türemiş bir isim olan hurafe kelimesi, akla ve gerçeğe aykırı olan düşünce, hoş etki bırakan yalan söz, haber ve eylem demektir.¹⁹ Bir başka ifade ile dinin özünde olmayan, bir takım yollarla sonradan dine sokulan, toplumda dini inanç ve ibadet gibi kabul gören söz, fiil ve davranışlardır.²⁰ Bu bağlamda hurafe, “boş inanç” ve bilgi alanının dışında kalan, gerçekle bağlantısı bulunmayan varsayımlara inanmaktır.²¹ İslâm dini açısından değerlendirdiğimizde; Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerle dayanmayan uydurulmuş masallar hurafe kapsamına girer. Bundan dolayı da İslâmiyet bunları bâtil olarak nitelendirmiştir.²²

Hurafe, bazı zaman ve mekânların uğuru veya uğursuzluğu ile ilgili olarak dillerde dolaşan abartılı hikâyelerden ibarettir.²³ Bunlar; din adına ileri sürülüp benimsenen, fakat bilimsel temeli olmayan şeylerdir. Bu durum şartların olduğu her toplumda görülebilir.²⁴ Diğer bir ifade ile hurafe, medeniyetin ilerleyişi sonucunda inanç biçimlerinin farklılaşması ile birlikte ortaya çıkmıştır.²⁵ Batıl inanışlar da bu asılsız söylentilere inanmak ve gereğine göre hareket etmek demektir.

Yaygın hurafe algısı, her dini çevrede vardır. İlahi dinlerden Yahudilik ve Hıristiyanlıkta bu tür davranışların olağan hale geldiğini söylemek mümkündür. İlahi olmayan dinlerde de hurafeler hep var olmuştur. Bu bağlamda Hinduizm, Budizm, Şintoizm, Şamanizm, Maniheizm, Zerdüştlük gibi dinlerin inanç sistemleri de doğrudan hurafenin kaynağını beslemişlerdir.²⁶

Özellikle dinler tarihi incelemeleri, toplumların, dinden uzaklaşıp dinin yerine hurafe ve cahilî kalıntıları benimsedikleri çeşitli örneklerle dile getirmek mümkündür.

¹⁹Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010). 132, Ebi Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezheri, *Mu'cemuTehzibu'lLuğati* (Beyrut: Dar el-Marefah, 2001). 1015.

²⁰Abdul Celil Candan, “Hurafe”, *Bid'at ve Batıl İnançlar Ansiklopedisi* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010). 360.

²¹Orhan Hançerlioğlu, “İslam İnançları Sözlüğü” (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975).109.

²²Orhan Hançerlioğlu, “İslam İnançları Sözlüğü”.168.

²³İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*.13.

²⁴*Eğitim Ansiklopedisi* (Ankara: Ansiklopedi Yayınevi, 1966). 41.

²⁵Ali Murat Yel, “Hurafe”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).381.

²⁶Fikret Karaman, *İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar* (Ankara: TDV, 2016). 181.

Halk tabakalarının eski dinlerinin tören ve geleneklerinden ayrılamadıklarını, bütün kitaplı dinlerin tarihleri göstermektedir. İlahi dinleri öğreten peygamberlerden uzaklaştıkça toplumlar eski dinlerinden kalma hurafeleri, ayinleri canlandırmış, hatta putperestliğe kadar gitmişlerdir. Tekrar peygamber gönderilmiş, tekrar doğru yola çağrılmışlardır. Peygamberin öğrettikleri dinin esasına sadık olan din bilginleri, her yerde bu hurafelerle mücadele etmişler, insanları bunlardan uzaklaştırmaya çalışmışlardır.²⁷

Yine dinler tarihi araştırmacıları hurafe ve batıl inanışların hemen hepsinin temelinde ecdada bağlılık, ateş, su, orman ve ağacı kutsal kabul etmenin derin izlerinin bulunduğunu bildirmektedirler. Bazı yaratıklarda üstün güç ve nitelikler görerek, onların yakınlığını elde etmek için onlara belli zamanlarda kurbanlar sunmak gibi yanlış inançlar, insanlığın, tarih içinde sıkça görülen yanılışı olmuştur. Kendilerini bu yanlış ve yanılığın kurtarmaya çalışan peygamberleri ve inananları “uğursuzluk” sebebi olarak suçlayan milletler bile görülmüştür.²⁸

Toplum hayatına giren hurafelerin birçoğu, batıl dinlerden intikal etmiştir. Fakat zaman içinde insanlar tarafından icat edilen hurafeler de vardır Sözelimi “Otobüs tutan(yolculukta midesi bulan) kişi bir miktar benzin içerse, tutmaz” hurafesi bu türdür.²⁹ Bazen de hurafe, gerçek hayatla ilgisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik ve kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler için de kullanılır. Genellikle sihir, büyü, falcılık, ilm-i nücum, uğur veya uğursuzluk, gizli şifa araçları, devler ve cinler korkusu, büyücülük işlemleri, gaipten haber vermek, sayı ve kelimelerle ilgili düşünceler ve bunların ürünü olan objelerle alâkalı inançlar örnek olarak verilebilir. Antropologlar tarafından sübjektif bir tarzda, üzerinde araştırma yaptıkları hurafenin genel kabul görmemiş olduğu dile getirilmiş olsa da bazı kültürlerde bu tür tavır ve telâkkilerin kabul gördüğü bir realitedir. Ancak belirli bir kültürün asıl dinine muhalefet eden inanç ve uygulamalar için kullanılan hurafe kavramının kendisine has manası, farklı dönemler ve ortamlara göre değişebildiği de görülmektedir.³⁰ Türkiye’de ise,

²⁷İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*.3.

²⁸İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*.15.

²⁹Cağfer Karadaş, “Dine Yabancılaşma Aracı Olarak Bidat ve Hurafe”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 3 (2016): 30.36.

³⁰Ali Murat Yel, “Hurafe”.381.Bedir Karani, *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2015). 32.

İslami esaslara ve çağdaş ilme aykırı olan, ancak inceleme ve araştırma sonucu, boş ve dayanaksız olduğu anlaşılan inançlar hurafe olarak bilinmektedir.

Bu inançlar düşüncede, sosyal hayatta, davranış ve kültürde ortaya çıkar. Sosyal bir olay olarak yaşayan bir dinin yanlış inançlardan tamamıyla soyutlanabileceğini söylemek zordur. Çünkü bu inançlar hemen tüm dinlere sızmıştır. Ne var ki hurafeler sadece din alanı ile sınırlı değildir. Aksine siyasette, ideolojide, ekonomide, bilimde ve sağlıkta da bu inançlara rastlamak mümkündür.³¹

Sosyal hayatın her alanında var olan hurafeler, genellikle peygamberlerin getirdikleri ilahi mesajlardan uzaklaştığı anlarda din adına bu davranışlar benimsenmiştir. Eski inançlardan arta kalan kırıntılar, din, örf, adet ve kültür olarak ortaya çıkmıştır. Her toplumda var olan hurafelerin dinle bağlantılarının olup olmadığı incelenmiş, insanların istifadesine sunulmuştur.³² Geçim şartlarının düzeltilmesi, sağlık hizmetlerinin eksiksiz yerine getirilmesi gibi sosyo-ekonomik tedbirlerle hurafe ve batıl inanışların ortadan kaldırılabilmesi görüşü, modern ve gelişmiş toplumlarda da hurafe ve bid'atlara rastlanması karşısında büyük ölçüde geçerliliğini kaybetmiştir. Bu durum hurafelerin ekonomik olmaktan çok kültürel bir sorun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.³³ Modern çağda bilimin ulaşamadığı ve aydınlatamadığı, tedavisi bugünün şartlarıyla mümkün olunmayan hallerde, evlilik, sevgi, kısraklık gibi durumlara karşı çözüm olarak yatır, türbe, adak adama, okuma gibi inançlara ümit bağlanmaktadır. Bilimin etkisi ve okur yazarlık oranının artmasıyla, bu tür hurafelerin azalacağı ümit edilmektedir.³⁴

Bilim alanındaki hurafelere en çarpıcı örnek, evrim teorisidir. Bu kuram, bütün ilâhî dinlerin ortaya koyduğu yaratılış anlayışına aykırı olmasına ve bilimsel olarak ispatlanamamasına rağmen bazı çevreler tarafından ısrarla bilimsel bir gerçek olarak takdim edilmeye çalışılmaktadır. Hâlbuki bu kuramı savunan bilim adamlarının tatmin edici bir delili de yoktur. İşte bu çeşit ispatlanamamış teoriler, “modern hurafeler” olarak değerlendirilmektedir.³⁵

³¹Karani, *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim*. 27-28.

³²Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*.23.

³³İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*.14.

³⁴Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi* (Ankara Üniversitesi, 2012).16-17.

³⁵Martin Lings, *Antik İnançlar Modern Hurafeler*, trc. Nabi Avcı (İstanbul: Ağaç Yayınları, 1991). 11-12.

3.BİD'AT VE HURAFELERİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

3.1. Dini Etmenler

3.1.1. İlahi Din Kaynaklı Bid'at ve Hurafeler

Her devir ve toplumda, ilahi dinlerin esas ve ilkelerinden sapmalar olmuştur. Bir dinin ibadet, ayin ve ritüelleri başka bir dine aynıyla sirayet etmekle birlikte hurafe ve bid'atların hastalık gibi geçtikleri görülmektedir. Bu bağlamda Yahudilik ve Hristiyanlıktan gelen bazı bid'at ve hurafelerinde İslam dinine geçtiği görülmektedir.

Beni İsrail peygamberleri, fetiş-tılsımlarını kesin olarak yasaklamışlardır. Ahdi Atik'te Yakup peygamber, ehli beytine yanlarında bulunan garip tanrıları ve şirk sembollerini uzaklaştırmalarını istemiş, onlar ellerindeki ve kulaklarındaki küpeleri Yakup'a vermişlerdir.(Tekvin 35/2-4) ³⁶ Bu metindeki “garip tanrılar” fetiş mahiyetindeki tılsım muskalarıdır. İslam dininde yasak olan tılsım ve afsunların kaynağı hiç şüphesiz Yahudilerin “kabbala” denilen mistik ve skolastik felsefeleri olabilir.³⁷ Ayrıca yaratılışla ilgili yorumlara ve Yahudilerin, kaynağı pek açık olmayan kitaplarına bakıldığında da Hz. Âdem'in yalnızca, insanlar arasında bir tek günah işlemiş biricik insan olarak değil, büyük bir şahit olarak da övgüyle anılmaktadır. Öldüğü zaman onu gömmek için Gök'ten meleklerin indiğini ve hatta Hz. Âdem'le Hz. Şit'in yaşadığı çağlarda ölümlerin bedenlerinin çürümediğini, Hz. Şit'in ölümünden sonra ise bu durumun değiştiğini, o güne kadar yemyeşil olan dağların çorak kayalıklara dönüştüğünü iddia etmektedirler.³⁸

Toplumlar ve dinler arasında ortak kabul gören hurafeler vardır. Farklı inançlara sahip insanlar aynı yeri kutsal kabul edip aynı ziyaret mekânını şifa verici olarak kabul etmişlerdir. İlahi dinlerden bir diğeri olan Hristiyanlıkta ise su kenarlarını kutsal kabul etmek gibi eski dinlerin kalıntısı olarak devam eden hurafeler mevcuttur. Bu bağlamda İstanbul'daki ayazmalar (Hristiyanlıkta kutsal kabul edilen pınar ve çeşmeler) Bizans paganizminin hatıralarıdır.³⁹ İslam Topluluklarında ve Türkiye'de de, şifalı olmasından ziyade dini tesirinden dolayı kutsal kabul edilen ve zezem suyu gibi telakki edilen

³⁶Kitabı Mukaddes Eski Ahit ve Yeni Ahit (İstanbul: Serveti Fünun Matbaası, 1976). 35.

³⁷Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986). 204.

³⁸Lings, *Antik İnançlar Modern Hurafeler*. 32.

³⁹İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 16.

suların olduğuna inanılmaktadır. Bu algı genellikle evliya türbesi yakınında ve adak yerlerinde bulunan suların her hastalığa şifa olduğu şeklinde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle türbeyi ziyarete gelenlere içirilmektedir.⁴⁰

Bir diğer örnek ise, doğum yılı ve günü kesin olarak bilinmeyen Hz. İsa'nın, Romalıların İran'dan aldıkları Mitra dinindeki ölümsüz Güneş Tanrısının doğum günü ile aynı gün kutlanması gösterilebilir. Dördüncü asırda Hıristiyanlık zafer kazandıktan sonra putperest Roma bayramı, Hz. İsa'nın doğum günü olarak kilise tarafından kabul edilmiş, Hıristiyanlıkla beraber başka ülkelere yayılmıştır.⁴¹ Günümüzde Müslüman toplumlarda da bu bayram kutlanmaktadır.

Hıristiyan olmayan milletlerin Noel zamanında çam ağaçlarını süslemeleri ve bu ağaçların kutsallaştırılması, evlerde ve mağazalarda bunlara en önemli yerlerin tahsis edilmesinde, Hıristiyanlığın etkisinin canlı olduğunu göstermektedir. Bu tür inançların, insanların sağlıklı bir inanca sahip olmaları için ilim ve geçerli din ölçüsü çerçevesinde incelenip ilim adamları tarafından değerlendirilmesi isabetli olacaktır.⁴²

Tüm bunlarla beraber bütün dinlerde bir “uç dünya” öğretisi de vardır: Ruhun, canın ve bedenın dünyası. Can ve beden “bu dünya” dediğimiz şeyi oluştururlar. Ruh dünyası ise, bu dünyanın ötesindedir ve beşeri melekelerin kapsamı dışındadır. Can ile ruh arasındaki rabıtayı sağlayan araç, zekâ denilen insanüstü bir melekedir. Bu Hıristiyanlık ve İslam'da “Kalp gözü” diye adlandırılan bir melekedir. Hıristiyanlıkta da bu iki simge birleştirilmiştir, çünkü şeytan cennetten düşerken alındaki gözünün dünyaya zümrüt şeklinde düştüğü ve bu zümrüdün sonradan Hz. İsa'nın son akşam yemeğinde kullandığı kâseye oyularak yerleştirildiği yolunda bir inanış tarzı ortaya çıkmıştır.⁴³

Hıristiyanlıktan İslam'a, misyonerlik faaliyetlerinin etkisiyle de birçok hurafeler girmiştir. Bilhassa bu dinin ve mensuplarının bazı yanlış söz ve ifadeleri, atasözleri veya güzel söz şeklinde kültürümüzde yer etmiştir. Halk arasında kullanılan, “Allah-baba bizi korusun. İslam dini kılıçla yayılmıştır. Müslümanları İslam dini geri bırakmıştır, gibi sözler bunlardan sadece birkaçıdır. Aynı zamanda bazı misyoner

⁴⁰Atilla Türkyılmaz, “İslamiyet Öncesi Türklerde Su Kültü ve Günümüze Yansımaları”, *Bilim Kültür-Uluslar arası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4 (2013). 96.

⁴¹Abdurrahman Küçük v.dğr., *Dinler Tarihi*, 4. Baskı (Ankara: Berikan Yayınevi, 2012).265-266.

⁴²Karani, *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim*. 22.

⁴³Martin Lings, *Antik İnançlar Modern Hurafeler* (İstanbul: Ağaç Yayınları, 1991). 38.

teşkilatları çeşitli bildiri ve broşürleri halka dağıtmak suretiyle insanların itikadını sarsmak istemektedir. Bununla beraber Hristiyan ibadet yerleri olan kiliselerde mum yakmak, yukarı da zikredildiği üzere ayazmalardan şifa bekleyerek su içmek, buralarda bulunan havuzlara dilek tutarak para atmak, türbelerde dilek tutup bez bağlamak gibi uygulamalar, Müslümanlar arasında yaygın olan hurafeler olup çeşitli yollarla Hristiyanlıktan İslam kültürüne geçmiştir.⁴⁴

3.1.2. İlahi Olmayan Dinlerden Gelen Bidat ve Hurafeler

İslâmiyet, Asr-ı Saâdet döneminde Arabistan yarımadasının dışına çıkmamıştır. Ancak hicri birinci asrın sonlarına doğru Suriye, İran, Irak ve Mısır gibi büyük ülkeler fethedilmiştir. Araplar sade bir hayata ve pek karmaşık olmayan dinî anlayışa sahip olmalarına rağmen İslâm topraklarına katılan yeni ülkeler eski din, kültür ve medeniyetlerin, birçok inanç ve düşüncenin beşiği konumunda idi.⁴⁵ İslâm coğrafyasına giren bu yeni toplumların kökleşmiş fikirlerini, asırlarca devam edegelen geleneklerini ve inanışlarını temelden söküp hemen atmaları mümkün olmamıştır. Onlar İslâmiyet’i kabul etmekle beraber eski inançlarını, atalarından kalan adet, gelenek ve göreneklerini henüz unutmamışlardır. Çünkü kendisine uzun süre inanılan bir husus zahiren terk edilse bile onun zihinlerde bırakmış olduğu iz kolay kolay silinemezdi. Şayet bu inanç toplum içinde yerleşmişse onun ortadan kalkması daha da zordur.⁴⁶

Nitekim İslâm tarihi boyunca böyle olmuştur. İslâmiyet’i kabul eden çeşitli din mensupları eski dinlerine ait bazı telâkkileri bırakmamış, Müslüman olunca da devam ettirmiş ve diğer Müslümanlara da aktarmışlardır. Dinin kendisiyle hiçbir ilgisi olmayan bu anlayışlar zamanla diğer Müslümanlar tarafından da benimsenmiş ve böylece asırlar boyu İslâmî bir inançmış gibi yaşatılmıştır.⁴⁷

Bununla beraber erken dönemlerden itibaren Orta Asya Türk dünyasının bazı bölgelerine sokulmuş olan Zerdüştlük ve Mazdeizm’in İslamiyet’ten sonra Azerbaycan ve Anadolu’da Şiilik şeklinde devam ettiği kabul edilmektedir. Yine araştırmalar Türkler’in İslamiyet’i doğrudan Araplardan değil de daha ziyade Acemlerden aldıklarını haber vermektedir. Çünkü bu dönemde İranlılar İslamiyet’e dört yüzyıl kadar

⁴⁴Karani, *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim*. 54.

⁴⁵Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş* (İstanbul: Damla Yayınları, 1993). 21.

⁴⁶M. Şemsettin Günaltay, *Hurafeler ve İslam Gerçeği* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1997). 88-92-102.

⁴⁷Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. 27.

önce intisap etmiş ve bu zaman zarfında Ehl-i sünnet akidesi yanında Şii ve Bâtını anlayışlara da sahip olmuşlardır. Hatta Türkler 'in İslamiyet'i kabul etmelerinde ve göçlerinde Sünni din adamları kadar Şii din adamlarının da etkisinin olduğu, davranışlarında Sünnilik kadar Şiilik izlerinin görüldüğü bildirilmektedir.

Yine 14. Yüzyılın başında Moğollar Müslümanlığı kabul ederken hükümdarlarının bazılarının Şiiliği kabul etmeleri, İslam mezhepleri arasında tarafsız davranmaları, İran'da olduğu gibi Anadolu'da da Şiiliğin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ancak bu dönemde Şii diye nitelendirilen kimselerin kendilerini Sünni karşıtı görmedikleri ve Şii unsurları Sünnilikten ayrı olduğunu düşünerek kullanmadıkları kabul edilmektedir. Eğitim görmemiş çevrelerin de Ortodokslukla heterodoksluğu birbirinden ayırt etmedikleri düşünülmektedir. Nitekim araştırmalar da 16. Yüzyılda Safeviler tarafından yeniden teşekkül ettirilen Şiilik'ten önce, Şiilik ile Sünnilik arasındaki farkın tam belirgin olmadığını haber vermektedir.⁴⁸

İslam'a sokulan hurafelerin bir kısmı, İran kaynaklıdır. İran bölgesindeki insanlar, eski dini inançlarını unutamamışlar, o hal ve inançlarını taşıyarak İslam'a girmişlerdir. Daha sonra bunlara Hint ve Yunan felsefesi de eklenmiştir. Müslümanlar, Kadisiye zaferinde İran Devletine büyük bir darbe vurarak siyasi hükümrana son vermiş ise de İran kendi felsefesinde bir değişiklik yapmamıştır. İslamiyet'in ulu ve sade hükümleri İranlılarca tam benimsenememiştir. Bu nedenle zaman zaman İranlıların kurdukları mezhep ve fırkalar, İslam inancını batıl fikirlerle etkilemeye çalışmışlardır.⁴⁹

Türlere gelince bunlar da ilk dönemlerde Şamanizm'den İslamiyet'e geçişi yüzyıllar öncesine dayansa da günümüzde Şamanizm'den kalan birçok adet ve geleneğin hala yaşatıldığı bilinmektedir. Yola çıkan bir kimsenin ardından su döküldüğünde, su gibi akıcı şekilde gidip geleceğine inanılır. Kurşun dökme geleneğiyle, hayatımızdaki olumsuz şeylerin, nazarın ve ağrının çıkıp gideceğine inanılır. Çeşitli kaynaklarda, Şamanizm'den gelen bu hurafeler "Kut dökme" ya da "Kut

⁴⁸Hatice K. Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, 1. Bs (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014). 280-281-282.

⁴⁹Günaltay, *Hurafeler ve İslam Gerçeği*. 93-103-104.

kuyma” olarak da tanınmıştır.⁵⁰Fal baktırma olayı da Şamanizm inancında var olan ve kolayca bırakılmayan bir alışkanlık halini almıştır.⁵¹

Şamanizm’de insanlarla ruhlar arasında aracılık yapan, ayin ve törenleri yöneten, “kam” adını verdikleri kişiler vardı. Türkler Müslüman olduktan sonra kamlar yeni hayat şartlarına ve dine uymak için muska(bitig)lar kullanmışlar, eski şaman dualarına peygamberlerin, meleklerin, evliya ve şeyhlerin adlarını eklemişlerdir.⁵²

Ateşe bakıp kehanette bulunmak Türklerde çok eski bir görenektir. Yine ateşe bakıp fal açmak, Orta Asya Türklerinde çok yaygın bir adet olmuştur. Şamanistlerin inançlarına göre, ateş her şeyi temizler ve kötü ruhları kovardı.⁵³Şamanlar törenlerinde de ateşle ilgili onu takdis eden ilahiler söylerler, “Göktürkler de ateşin kutsallığına inanırlar, ocağa saygı ve tazim gösterirlerdi. Anadolu’da da ocağın tütmesi mutluluk alameti olarak bilinmektedir. Müslüman Kırgız ve Kazakların düğün törenlerinde de ateş ve ocak, Şamanistlerde olduğu gibi önemli bir unsurdur.⁵⁴İnsanların öldükleri yerde ve mezarlarında ateş ve mum yakmak bir çeşit kurban sayılırdı.⁵⁵ Tedavi ile ilgili tütsü, kurşun dökme, dağlama vb. uygulamalarda ateş ile ilgili olup bu inanca dayanmaktadır.⁵⁶ Eski İran inançlarının izi olarak yayılmış Hidrellez günü, ateşler yakılıp etrafında halaylar çekilir. Ateşin üzerinden atlanır.⁵⁷Anadolu’da yaygın olan parpı, alazlama, tütsü, dağlama, kurşun dökme, mum yakma, mezarlarda ateş yakma da bu inanca dayanmaktadır.

Su, Türkler için çok önemlidir. Dolayısıyla Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya doğru göç etmelerinin temelinde ülkelerinde verimli toprakların ve suyun olmayışının önemli bir etken olduğu bilinmektedir. El-Biruni(ö.1048) “el-Asaru’l-Bakiyye” adlı eserinde, Oğuzların bereketli bir pınarın yanındaki kayaya taptıklarını ve secde ettiklerini yazmıştır.⁵⁸Günümüzde Türkler, buldukları yerde bir sıkıntı ve zorluk yaşadıklarında kutsal saydıkları su mekânlarına gitmektedirler. Kutsiyet atfedilen su ve

⁵⁰Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*.79.

⁵¹İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 159.

⁵²İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 73.

⁵³İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 67-68.

⁵⁴Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976). 45.

⁵⁵İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 42-43.

⁵⁶İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 64.

⁵⁷Sedat Örnek, “Hidrellez”, *Etnoloji Sözlüğü* (Ankara, 1971). 24.

⁵⁸İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*. 31.

pınarlar, şehit, veli gibi kişilerin türbesi ile yan yana bulunmaktadır.⁵⁹ Kendisine su verene, “su gibi aziz ol” demekle, dün olduğu gibi bugün de suyu “aziz” saymaktadır.⁶⁰ Bütün bunların, su ile ilgili eski Türk inanç ve pratiklerinin farklı biçimlerde, günümüzde de varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.⁶¹ Günümüzde kutsal kabul edilen bereketli ve uğurlu sayılan pınarlar, dileği kabul olsun diye madeni paralarla doldurulan su havuzları, bu inançtan kaynaklanmaktadır.

Ağacın kutsallaştırılması inancı, en eski kavim ve dinlerin hemen hepsinde rastlanan bir durumdur. Günümüzde de görülmesine rağmen eski devirlere ait bir inanç şeklinde devam etmektedir. Eski Yunanda, ağaçlarla birlikte doğup ölen ağaç perilerinin olduğuna inanılmaktadır. Eski Mısırda “sikomor” (firavun inciri), tanrıları barındıran ağaç olarak kabul edilmektedir. Hz. Âdem’in cennette karşılaştığı bilgi ağacı olarak zikredilen hayat ağacı bunlardandır.⁶² Eski Türklerde ağaç ve ormana saygı yaygın bir inanış idi. Bu sebeple bazı ağaçları takdis etmişler, özellikle kayın ağacını efsunlarında bulundurmışlardır. Kayın ağacı Altayların dualarında anılmıştır ve bu ağaç koruyucu olarak kabul edilmiştir. Çocuğu olmayan kadınlar da ağaçların dibine giderek dua etmişlerdir.⁶³ Müslüman Oğuzların ağaçla ilgili geleneği koruduklarını folklorla beraber kitaplarda da görmekteyiz. 15. Yüzyılda tespit edildiği tahmin edilen Dede Korkut kitabında Korkut Ata, ağacın kesilmemesi için dua ediyor. İran’da Karakoyunlu Türkleri arasında da orman inancı görülmüştür. Bunlar, Şamanizm’in orman inancı ile birlikte birçok hurafeyi İslam’a taşımışlardır. Şamanizm geleneklerini bilhassa halkla iç içe olan ve halkın duygu yönüne hitabeden cahil dervişler yaymışlardır.⁶⁴ Ağaç ve orman kültürüne bağlı olarak bazı kuşlar ve hayvanlar da eski Türkler, eski Mısırlılar, Hintliler ve Zerdüştler tarafından kutsal kabul edilmiştir. Eski Türklerle bu inançlar muhtemelen İran, Hindistan ve Mezopotamya yöresinden aktarılmıştır.⁶⁵ Bugün de her yıl çam ağaçlarının dükkânların ve evlerin köşelerini süslemesi, bazı ağaçların kutsal

⁵⁹İskender Oymak, “Anadolu’da Su Kültünün İzleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2010): 15.

⁶⁰Turgut Akpınar, *Türkler’in Din ve Hukuk Tarihi*, 2. Bs (Ankara: İletişim Yayınları, 1999). 81.

⁶¹Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri* (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995). 56.

⁶²Hikmet Tanyu, “Ağaç”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988). 456-457.

⁶³İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*. 38-39.

⁶⁴İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 19.

⁶⁵Karani, *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim*. 42.

kabul edilerek bez bağlamak suretiyle dilek tutulması ağaç inancının izlerinin yansımasıdır.

Yazı işaretlerinin(hiyeroglif, harf, rakam) esrarengiz, sihirle kuvvet ihtiva edildiğine dair inancın kaynağı, karanlık devirlere kadar uzanır. Yazının mahiyetini bilmeyen kavimler, yazıyı bilen kavimlerin deri, tablet, tahta ve başka nesnelere çizdikleri çizgilerle gaipten haber aldıklarına inanırlardı. Böylece yazı işaretleri, ilkel insanlara korku telkin etmiş, bıraktığı derin izler günümüze kadar gelmiştir. Anadolu’da da bu tür muskalara rastlanmaktadır.⁶⁶

“Muska”ların Budist, Maniheist, Müslüman Uygurlarda kelimeler ve formüller değiştirilerek devam ettiğini biliyoruz. Bu anlayış, fetişizm devrinin bıraktığı hurafedir. Bunun kaynağı Babil-Asur ve Mısır’ın en eski devirlerinde görülür.⁶⁷

Bugün halkın arasında eski Babil ve Mısır müşrikleri ile eski Türk Budist ve Şamanistlerin kullandıkları put, afsun ve tılsımlarından hiç farkı olmayan tılsım ve afsun öğreten pek çok kitap ve risaleler bulunmaktadır. Bu risalelerde düşmanı öldürmek, mal ve mülkünü imha etmek, birinin kalbini kazanmak, servetini ele geçirmek ve cinleri kendi hizmetinde kullanmak gibi işler için afsun ve tılsımlar öğretilmektedir. Bilgisiz müminleri kandırmak için de içine Kur’an’ı Kerim’den ayetler, Esmâ-i Hüsnâ ve mübarek dualar karıştırmışlardır. Bu kitaplar arasından Şemsül-Maarif-il-Kübra ve Kenzül-Havas’ı örnek olarak göstermek mümkündür.⁶⁸

3.2. Kültürel Etmenler

“Kültür” sözcüğü Latince “colere”, ekip biçmek sözcüğünden geldiği kabul edilmektedir. Terim olarak kültür; bireyin düşünsel, inançsal ve duygusal etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan yaratılar, değerler ve nesiller boyu aktarılan davranışlar bütünüdür. Diğer bir ifade ile kültür: insan tarafından üretilen, öğrenilip aktarılabilen, değişen ve değiştiren, ideali işaretleyen anlam haritalarıdır.⁶⁹ Kültür kavramı yaklaşık yüz elli yıldan beri kullanılmaktadır. Bu kavram, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte bir toplumun, toplam yapıp ettiklerini ifade etmek bakımından yeni bir olgudur.

⁶⁶İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 59-60.

⁶⁷İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 59-60.

⁶⁸İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 50.

⁶⁹Mustafa Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 2. Bs (İstanbul: Açılım Kitap, Pınar Yayıncılık, 2013), 258.

Kültürel olanın en temel unsurlarının başında kurumlar gelmektedir. Kurum, kısaca, insanların yaşam tarzlarının örgütlenmiş bir parçasıdır. Din de toplumlarda kültürlerin şekillenmesinde ve aktarılmasında zaman zaman kurumsal işlevi görmektedir.⁷⁰

Kültürün önemli bir unsuru olan din insanlığın başlangıcından bu yana insanla birlikte var olan, içerdiği inanç ve ibadet ilkeleriyle daima kültürler üzerinde büyük etkisi olan bir olgudur. Her toplumda olduğu gibi Müslüman Türk toplumunda da inançlar, kültürü ve yaşama biçimini, kültürler ise inanç değerlerinin bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılmasında etkili olmuştur. Müslüman toplulukların örf, adet, sanat, edebiyat ve ahlak anlayışlarında İslam dininin etkisi görülmektedir. İslam dininin öğretileri, kültürün davranış örüntüsü kapsamında gelenek ve göreneklerle kuşaktan kuşağa aktarılırken süreç içerisinde birtakım yozlaşmalar ortaya çıkmıştır. Halk arasında yaygın olan inançların büyük bir kısmı, dini ve milli kültürümüzün zenginliğinden kaynaklanmaktadır. Fakat buna rağmen yanlış inanç ve uygulamaların olduğu da bir gerçekliktir ki tezimizin ana konusu da bu yanlış inanç ve uygulamalardır.

Örneğin yeni doğan çocuğa nazar boncuğu takmak, Anadolu'da gelenek halini almıştır. Bu tür uygulamalar, hurafelere inanmayanların da geleneği olmuştur. Aslında hurafeler atalarımız tarafından bizlere anlatılan inanç ve alışkanlıklardır. Hurafe denmesinin nedeni, modern dünyamızda mantıklı veya bilimsel açıklaması olmamasıdır. Hurafeler zamanla nereden geldiği unutulup, toplumda değişik hikâyelerle beslenerek nesilden nesile aktarılır. Günümüzde birçok hurafe, yüzyıllar öncesindeki dini inanışların ve kültürlerin kalıntısıdır.⁷¹

Modern çağda gelişmiş ülkelerde eski ocak-ateş inancının, değişik bir şekilde evlerde, dairelerde, özel şömineler şeklinde kullanıldığı olimpiyat meşalesi ve olimpiyat ateşi, kamp ateşleri ve fener alaylarıyla geçit törenleri dikkati çekmektedir. Hala eski inançlara ait birçok sembol günümüz toplumlarında yer almakta ve bu semboller benimsenmektedir. Bankalar, okullar, dernekler; meşale, kandil, ağaç ve yonca şekillerine rağbet göstermektedir.

İslam âlimleri dinin Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği şekliyle muhafaza edilmesi ve İslâmiyet'in bekasının sağlanması yolunda son derece dikkatli davranmışlardır. Buna

⁷⁰Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 260.

⁷¹Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*.13-14.

rağmen birçok gelenek ve görenek din olarak algılanmış bu da bid'at ve hurafelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Zaman içerisinde bunların bir kısmı halk tarafından benimsenmiştir. Bid'atların ortaya çıkmasında İslâmî esas ve hükümlerin İslâmiyet'e yeni girenler tarafından yanlış anlaşılması ya da eski kültür mirasının etkisiyle yanlış yorumlanmasının etkisi büyüktür. Bunun yanı sıra bilgisizlik sebebiyle İslâm'da olmayan bir düşünceyi veya inancı dinde varmış gibi algılanması, gördüklerine, işittiklerine ve alıştıklarına uyması, yanlış da olsa o telâkkiden ayrılmak istememesi gibi sebepler de bid'atların ortaya çıkmasında ve yayılmasında etkili olmuştur.⁷²

Toplumların bid'at ve hurafeleri yaşamaları ve yaymalarının alt yapısında psikolojik etkilerinde olduğu düşünülmektedir. İnsan, bir yandan psikolojik yaşantıların etkisi altında çevresindeki olayları değerlendirip, neden-sonuç bağlantısına varmaya çalışırken, öte yandan türlü yollarla kendisine ulaşan bid'at ve hurafeleri de en ufak bir eleştiri süzgecinden geçirmeden benimseyebilmektedir.

Örneğin; yolculuğa çıkan birinin arkasından su dökmek, merdiven altından geçmemek, gece tırnak kesmemek, hapşırın birisine "çok yaşa!" demek vb. anlayış ve inançlar insanlık tarihi kadar eskidir. Teknoloji ve bilimin ilerlemesine rağmen günümüzde, hurafeler hala devam etmektedir. Toplumların yaşam biçimleri farklı olduğu için, her toplumun kendine özgü hurafeleri bulunmaktadır. Çoğumuz psikolojik olarak bu tür inanışların negatif etkisine maruz kaldığımız için bu inançlara daha içten bir şekilde inanırız. Kabul etmesek bile, pek çok insanın yaşamı belirli oranda, batıl inançların kontrolü altındadır. Televizyonun sesini çift sayıya (veya duruma göre tek sayıya) ayarlamaktan tutun gece aynaya bakmamaya kadar hepimizin çeşitli takıntıları vardır. Çünkü insanlar hurafelerin tuzağına düşüp manevi boşluklarını giderecek bir takım arayışlara girmektedirler.

Hurafelerin doğmasında psikolojik sebeplerin en önemlilerinden bir tanesi de çaresizlik düşüncesidir. Modern bilimden ve modern teknikten yoksun olan ilkelin, doğal olaylar ve felaketler karşısındaki çaresizliğini giderecek tek yol, bu felaketlerin nedeni olarak kabul ettiği doğaüstü kuvvetleri yumuşatmak, onların gönlünü hoş etmektir. Bu ise, çoğunlukla büyüsel işlemlere başvurmakla olur. Hatta kimi durumlarda

⁷²Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş*. 163.

tek yol büyü olarak görülür. Bir diğer psikolojik etmen ise arzudur. Gelişmemiş düşüncede arzu ile gerçeğin ayırt edilmemesi, “insanı sırf arzu ile bir başkasına zarar vermeye” ya da “arzu ettiği şeyin benzerinin gerçekte de olacağına inandırmaktadır.” “İlkel insanın dış ve iç dünyaları, düşünmeyi ve arzu etmeyi ayırt edemeyecek kadar beraberdır. Hatta denilebilir ki, bu arzu ve düşünce gerçeğin kendisidir.”

Bu bağlamda hurafeler, bid’atlar ve halk hekimliğinin çeşitli adetlerinin doğmasına yol açan “psikolojik anlar”ı; (antropolog) R. Trebitsch (1876-1918) şöyle sıralamaktadır.

a) Etimoloji, yani objenin adı: Bu ad, ister bir hayvan, ister bir bitki adı olsun, insanı, söz konusu edilen şeyden bir yarar sağlamaya götürmüştür. (Meryem Ana otu, ya da Fadime Ana otu gibi)

b) Sembolizm ve fikir çağrışımı: Doğal bir objede görülen değişiklik, insanın bu değişikliği kendi düşüncesinde kullanmasını ilham etmiştir. Örneğin, çiçek açmış bir ağaç, ağacı görene, çoğu kez bilinçsiz olarak ilkbaharı sembolize etmektedir. Bir objedeki olay, benzerini hatırlatma sebebiyle, insana bu objeyi büyüsel bir işlemde kullanmayı ilham eder.⁷³

Psikolojik etmenlerin yanında bir diğer faktörde geleceği bilme arzudur. Her insanda doğuştan geleceği (doğum ya da ölüm tarihini) bilmek ve doğa kanunlarına hâkim olmak merakı ve arzusu bulunmaktadır. Bu, binlerce yıl önce de böyleydi, bugün de böyledir. Eski Roma’da geleceği bildiren fal kitapları vardı. Yunanistan’da gelecekte haber veren Delphi’li, Dodana’lı Apollo rahipleri yaşıyordu. İnsanlar, kuş sesleri ve köpek havlamalarından, tavuğun yem yemesinden, kazların gagalarıyla vuruşlarından geleceğe dair bir şeyler çıkarmaya çalışmışlardır. Gerçekten de, geleceği bilmek arzusu birçok hurafenin doğmasına yol açmıştır.

İnsanlık tarihi boyunca insanın geleceğini bilme merakı birçok kurum ve kuruluşlar tarafından istismar edilmiştir. Bu kurumlar geleceği bildirmede çeşitli yayın organlarını kullanmışlardır. İstismarı destekleyen bu tür yayınlar, hurafelerin yayılmasında etkin bir rol oynamaktadır. Bugün, dünyanın her yerinde, günlük gazetelerden internet sitelerinde, kitaplarda el falı, yıldız falı vb. fallarla astrologların

⁷³Sedat Veyis Örnek, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Yayınları*, 174 (1968): 8.32.

gelecek aylara ve yıllara dair kehanetlerine büyük yer verilmektedir. Özellikle büyük şehirlerde yaşayanlarda görülen iskambil falı, el falı ve ruh çağırma seansları, hurafelerin modern kehanet kısmını teşkil etmektedir.⁷⁴ Ayrıca fallar, sihir ve büyüyle, burçlarla, muska ve tılsımlarla ilgili yayınlanan birçok kitap ve internet sitelerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunlarla beraber televizyon ve gazetelerde yapılan reklamlar gibi faktörlerle hurafeler yeni nesiller üzerinde etkili olmaktadır.

Eşyanın mahiyetini ve doğa kanunlarını bilmemek de toplumlarda hurafelerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bazı objelere farklı anlamlar yüklendiği görülmüştür. Örneğin, Dizanteriyi tedavi etmek için kırmızı bir mumu, hastanın vücudu üstüne sürmek, mumun kırmızı renginden şifa aramaktan başka bir şey değildir. Kırmızı mum, tabiatı icabı sözü geçen hastalığı iyileştirecek bir özelliğe sahip değildir. Şu halde objenin mahiyetini bilmemek, insanı yanlış yoruma ve kısır bir uygulamaya götürmektedir denilebilir.

Hurafelere inanma ihtiyacını ortaya çıkaran bir başka neden de korku duygusudur. Korku duyarlılığını yaratan aşırı heyecan içgüdüleri giderek bâtil inanma işlemlerini doğurmaktadır. Örneğin, çocuğun yalan söylemesini engellemek için “yalan söylersen dilin kopar dilsiz kalırsın” sözü gerçek olmadığı bilinerek söylenen bir uydurmadır. Mezarı parmağıyla gösteren çocuğun bu davranışını engellemek için “mezarı parmağınla gösterirsen parmağın çürür” sözü de engelleme amacı taşıyan uydurmalarındandır. Yine mezarlıktan geçerken ıslık çalmak, psikolojik birtakım korkularını yenmek için medyum veya cincilere başvurmak bunlara örnek olarak verilebilir.

Bu, alışılmışın dışındaki kuvvet ya da kudrete sahip olmak yahut onun zararından korunmak için, bir takım tedbirler almak ve bir takım şeylere riayet etmek gerekir.⁷⁵ İşte insanın doğa karşısındaki bu zayıflığı ve korkuları büyüsel işlemlere ve hurafelere yönelmesine neden olmaktadır.

⁷⁴Sedat Veyis Örnek, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”.18.

⁷⁵Sedat Veyis Örnek, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”.29-30

Görüldüğü gibi yanlış inançların kabulünde eşyanın mahiyetini ve doğa kanunlarını öğrenme arzusu, korku, cin, peri ve batıl inanmalarla ilgili yayınlar ve reklamlar etkili olmuştur.

Günümüzde spor kulüpleri de hurafelerin etkisi altındadır, çünkü kulüpler hatta oyuncular hurafelere inanırlar ve geleneklerine bağlıdırlar. Çoğu spor kulübü kuruluşundan beri böyledir. Birçoğu; belirli bir topla, belirli bir renk malzemeyle, belirli bir oyuncuyla oynama gibi alışkanlıklara inanır. Oyuncular; kendilerinin ve oynadıkları kulübün oluşturduğu yanlış inanç dünyasının içinde yer almaktadır.⁷⁶

Çağımızda yaşayan bazı hurafeler de türbe ziyaretleriyle onlara atfedilen güç, yardım ve şefaet beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Buralara uğrayanların dileklerinin kabul olacağına, hastalıklardan şifa bulacaklarına inanılmıştır. Bu arada, söz konusu türbelerde kurban adamak, çevredeki ağaçlara bez bağlamak ve onların ruhaniyetlerinden yardım beklemek de umut ve alışkanlık halini almıştır.⁷⁷ Diğer taraftan İslam kültür tarihinde önemli bir yeri olan kabir, türbe ziyareti ile tekke ve zaviye geleneği toplum içinde yaşayan şeyhlerin, sofilerin, halkı irşatla görevli vaizlerin müjde ve korku içerikli sohbetleri de bazen hurafelerle süslenmiş ve böylece halk onları sevmeye başlamıştır. Bu sohbetlerde mevzu hadisler ve gerçeğe dayanmayan birtakım haber ve hikâyeler de kullanılmış ve kısmen kabul görmüştür.⁷⁸

Görüldüğü gibi eski çağlardan günümüze gelinceye kadar, insanlar arasında hem dini hem de kültürel etmenler aracılığıyla ortaya çıkan birçok hurafeler, dini inançlar gibi korunarak çeşitli yollarla günümüze kadar gelmiştir.

⁷⁶Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*.8-12.

⁷⁷Fikret Karaman, *İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar*. 181-182.

⁷⁸Fikret Karaman, *İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar*.181.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM TOPLUMUNDA YAŞATILAN BİD'AT VE HURAFELER

1.1. Bid'at ve Hurafe Çeşitleri

Çevremizde bir kısım Müslümanların bid'at ve hurafelere ilgi gösterdiklerini ve farklı ritüellerle bunu uyguladıklarını görmekteyiz. Bu bağlamda İslam toplumunda yaşatılan bid'at ve hurafeleri konunun temellendirilmesi için ayrı başlıklar altında açıklanması uygun görülmüştür. İtikad, ibadet, amel, örf-adet ve sosyal davranışlarla ilgili toplumla birlikte yaşayan bid'at ve hurafeler zamanla halk tarafından sahiplenilmektedir.

1.1.1. Dini Örf, Adet ve Gelenekler

İnsanlık tarihinde birçok toplumlarda olduğu gibi İslam toplumunda da örf, adet ve din bazen iç içe geçmiş bazen de gelenekler din olarak kabul edilmiştir. Halk arasındaki bid'atların büyük çoğunluğu örf ve âdete dayanır. Onlar alıştığı şeyin dini gereklilik mi bidat mi olduğuna bakılmaksızın devam ettirmek isterler. Bu hususlar yerleşmeye başladıktan sonra kaldırılması çok zor olmaktadır.

Öte yandan adet ve alışkanlık olarak bir takım toplumsal uygulamaların bid'at kapsamına alınması toplum içerisinde huzursuzluğa yol açmaktadır. Hatta bu gibi uygulamaların kaldırılması birçok kültürel değerlerin ve uygulamaların yok olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kültürel unsur ile bid'atı birbirinden ayırmakta yarar vardır. Sözelimi Hz. Peygamberle ilgili şiirler, mersiyeler yazılması, bunların müzik eşliğinde okunması kültürel birer değerdir. Mevlit merasimleri de, bu kapsamda değerlendirilebilir. Kişiler, bu tür uygulamaları zorunlu dini uygulama yani farz, vacip, sünnet gibi ibadet haline getirmedikleri takdirde, yapılmasında bir sakınca yoktur. Öte yandan inananların Allah rızası için yaptıkları, dinen yasak kapsamına girmeyen her güzel etkinlik ibadet olarak görülür.⁷⁹ Bu bağlamda bid'atı hasene olarak isimlendirilen bid'at ve hurafelerin dini örf, adet ve gelenekler açısından ibadet gibi görülen mevlid, aşure, ölü yemeği gibi etkinliklere değinmeyi uygun gördük.

⁷⁹Cağfer Karadaş, "Dine Yabancılaşma Aracı Olarak Bidat ve Hurafe". 33.

Mevlid: Hz. Peygamber (s.a.s)’i anmak ve ona olan bağlılığı ifade etmek amacıyla beyitler halinde şiir olarak yazılan ve okunan metinlere “Mevlid” denmektedir. Bir bakıma onun doğumunu hatırlamak ve anlatmak amacıyla birçok İslam ülkesinde mevlid okunmaktadır. Bugün değişik dillerde yazılmış pek çok mevlid metni vardır.⁸⁰ İslam âleminde, mevlidin ilk okunuşu ile ilgili Sümbül Efendi tekkesi şeyhlerinden Necmeddin Efendi şu bilgiyi vermektedir. “Bu âdet, hicretin yedinci asrına kadar Müslümanlar arasında olağan bir durum değildi. Selahaddin-i Eyyubi (öl.589/1193) devrinde İbn’iDihye isminde bir zat, “*et-Tenvir fi mevlidi’l- beşîri’n-nezîr*”namıyla veladet-i Peygamberiye dair Arapça bir eser tanzim etmiş ve Erbil Emiri Muzaffer’e takdim etmiştir. Emîr, bundan son derece memnun kalmış ve Rebiulevvelin on ikinci günü, bütün Erbîl ahalisini sahraya davet etmiştir. Burada umumi bir ziyafet verildi. Sonra mevlid metni okundu ve saygıyla dinlenildi. Ondan sonra her yıl aynı günde aynı merasimin yapılması gelenek haline geldi. Bu gelenek başka memleketlere de yayıldı.”⁸¹Bizdeki Süleyman Çelebi (813/1422)’nin mevlidi, kıdem itibariyle ikincisidir. Bu eser, beş yüz seneden beri Anadolu ve Rumeli (Balkanlar) başta olmak üzere birçok yerde okunmaktadır. Bazı yabancı dillere de tercüme edilmiştir. Mevlid, Osmanlılar döneminde (1768) “*Mevlid alayı*” şeklinde resmi bir merasim halini almıştır. Her yıl Hz. Muhammed (s.a.s.)’in doğum gününe rastlayan Rebiulevvel ayının on ikinci gününde Sultan Ahmet Camiinde Mevlid alayı eşliğinde bir merasim yapılır ve mevlid okunur.⁸²

İnsanların bu zikir ve mevlid toplantılarına katılmalarının hükmü İbni Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567)’ye sorulmuş, O da şu cevabı vermiştir: “Yapılan zikir ve mevlid toplantıları çok kere hayrı tazammun eder. Sadaka vermek, zikir etmek, Rasululah’a salatü selam getirmek ve onu methü sena etmek gibi hayırları içine alır. Hayrı tazammun eden toplantılar buldukları gibi, şerri de tazammun eden toplantılar bulunabilir. Bazen bu gibi toplantılarda, birçok şer ve günah bir araya gelebilir. Kadın - erkek mahremiyetine riayet edilmeyen, gıybet ve dedikodu gibi İslam’ın hoş

⁸⁰Ahmet Nureddinoğlu, “Teravîh Namazı Hakkında”, *Doğruyol Gazetesi*, 1948.

⁸¹Hüseyin Algül, “Mevlid”, *İslamda İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997).229.

⁸²Mehmet Zeki Pakalın, “Bid’at”. 45.

karşılamaadığı bir takım davranışların sergilendiği mevlid toplantıları elbette ya mekruhtur veya tamamen yasaktır.⁸³

Mevlid törenleri gösteriş, dedikodu, yanlış ve zararlı uygulamalara zemin teşkil etmemelidir. Özellikle mevlidi okutanlar ve okuyanlar duyarlı davranmalıdır. Mevlid, her yerde, her zaman ve akla gelen her mesele için okunmamalıdır.⁸⁴

Bugün, mevlid okuma geleneği daha da yaygın hale gelmiştir. Anadolu ve Balkanlar başta olmak üzere, birçok İslam ülkesinde sık aralıklarla mevlid okunmaktadır. Öyle ki mevlid; kandil, doğum, ölüm, sünnet, düğün, cuma akşamları, hacı uğurlamaları ve diğer toplu dua merasimlerinin bir parçası haline gelmiştir. Artık insanların sevinçli veya üzüntülü hallerinde mevlid törenleriyle Allah'a hamd ve dua etmeleri olağan hale gelmiştir. Mevlid sayesinde cemaatle namaz kılmak, Kur'an okumak, sohbet etmek, tanışmak, ziyaret ve dostluklar geliştirilmekte, Rasûlullah'a salatü selam ve dua okunmaktadır. Nitekim mevlid metinlerindeki güzel sözler dinleyenlerin gönüllerini ferahlatmakta, onlara huzur vermektedir.⁸⁵

Aşure: Muharrem ayının onuncu günü, kimilerine göre onundan önce, kimilerine göre ise Muharrem ayının herhangi bir gününde hazırlanan bir tatlıdır. Muharrem'in 9, 10 ve 11. günlerinde oruç tutulur. Bu tarih Yahudiler içinde Kızıldeniz'in geçilişini simgelemektedir. Aşure birçok malzemenin karışımıyla yapılır. Bu tatlının kökeni olarak, Hz. Nuh'un gemisinde yiyecek bir şey kalmadığından hayvanları kesmemek için bütün gıda artıklarınının karışımıyla yaptığı yemek karışımı olarak gösterilir. Şiiler için, aşure Hz. Hüseyin'in Kerbela'da yoldaşlarının getirdiği yiyeceklerin karışımıyla yaptığı yemektir. Her ne şekilde yapılırsa yapılsın aşurenin tadı çok önemli değildir; önemli olan besin değeri ve bir peygamber veya velinin bulmuş olmasıdır.⁸⁶

Anuş-abur:(kelimesi kelimesine çevrilirse tatlı çorba) kışın, 25 Aralık-6 Ocak tarihleri arasında hazırlanır. Yanında üzüm, pestil, fındık, fıstık, ceviz, badem, pastırma, salam, ançuez gibi birçok kuru yiyecek bulunur. Ermenilerde Noel 6 Ocak'ta kutlandığından bu dönem oruç zamanıdır. Anuş-abur yemekten sonra tatlı olarak yenir. Ermenilerin,

⁸³M. Nuri Öner, *Vehhabilik ve Mutezileye Karşı Ehli Sünnet Görüşü* (Malatya: Uğurel, 1976). 35.

⁸⁴Fikret Karaman, *İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar*. 180-181.

⁸⁵Fikret Karaman, *İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar*. 180.

⁸⁶Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009). 186.

Nuh peygamberle açıkladıkları bu tatlı, onlar için de tadından çok manevi değeri olmak bakımından aşureyle aynıdır. Tanrı eve bereket versin diye hazırlanır.

Koliva: Bir ölümden sonra üçüncü, dokuzuncu ve kırkıncı günlerde ve her yıl dönümü töreninde hazırlanır. Evde yapılır, kilisede kutsanır ve dağıtılır. Ölünün ruhuna yardım etmeye ve onu tanrı katında rahatlatmaya yarar. Bu, Müslümanların ölüm törenleri (helva dağıtmak) ve kabir ziyaretlerindeki şefaath amaçlı ibadetlere de (evde hazırlanan bir tatlının okunarak dağıtılması) benzemektedir. Bir maddeyi öteki dünyaya ulaştırmanın tek yolunun, onu hayır için tüketmek olduğuna inanılır. Ayrıca çocuk memeden kesildiğinde ve ilk diş çıkarttığında da dağıtılır. Koliva, ölüme bağlı olmasına karşın, aşure ve anuş-abur oruca ve mitolojiye bağlıdır. Bununla birlikte her üçünde de bereketle bir bağlantı vardır. Kullanılan malzemenin çoğunun dışı bir karakteri olması bunu kanıtlar: dışı kuru, içi yaş ve şişen malzemeler. Aşure ve anuş-aburda malzemeler nerede ise yeniden hayata dönerler. Islatılır, kaynatılır ve sonunda taze gibi görünürler. Böylelikle doğanın devrini yeniden üretirler. Dolayısıyla, bir tarafta kışın en sert dönemine ve Hz. Nuh'un kıssasına, diğer tarafta ölümden sonraki hayata gönderme vardır.⁸⁷

Geleneksel olarak yaşatılan bid'at ve hurafelerin eski Türklerden itibaren ortaya çıktığı görülmüştür. Türklerin İslamlaşmasının halk düzeyindeki etkisi, daha önce bağlı oldukları din ve inanç sistemlerinin bazı öğelerini İslam kalıbı içinde erimeye zorlamasıdır. Bu zorlama, bid'at ve hurafelere sebep olmuştur.⁸⁸Bu İslam yorumunda göçebe hayat tarzına özgü, Türklerin kendi koşullarıyla uyuşmayan şer'i emir ve yasaklar pek yer bulamamıştır. Onların yerine eski ritüeller bir İslam cilası altında geniş ölçüde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Dolayısıyla İslam, geleneksel inanç biçimlerine ve insan fitratına kendiliğinden uyarlanmıştır.⁸⁹ Türk Müslümanlığının temel karakteristiği mistik mahiyet taşıması, güçlü bir evliya kültü etrafında toplanmış ve kurumsallaşmış olmasıdır. Bu özelliğiyle gerçek İslam'dan önemli ölçüde ayrılık göstermekle beraber, geleneksel bir yapı arz etmektedir.⁹⁰

⁸⁷Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 187-188.

⁸⁸Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 17.

⁸⁹Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 49.

⁹⁰Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 49.

1.1.1.1. Geleneksel Halk İnançları ve Etkisi

Günümüz Cumhuriyet Türkiye'sinde Halk İslam'ı ile gerçek İslam arasındaki ayırım sürdürülmektedir. Halk İslam'ına ait unsurları çoğunlukla hurafe olarak gören bakış resmi din söyleminde belirleyici olmuştur. Nitekim Cumhuriyet "Diyamet Reisliğini" önemseyip kurumsallaştırırken, halk geleneğine dayanan dinsel kalıpları toplumdan söküp atma ve dini hurafelerden arındırarak modern anlayışa göre yeniden tanımlama misyonunu yüklenmiş oluyordu. Türkiye'de dini modernleştirme eğilimleri, Osmanlı'dan başlayarak Türkiye'de Sünni İslam'ı veri alan bir yaklaşım içinde olmuştur. İlahiyat çevresi yanında laik düşünce de halk inançları hep hurafe kategorisi bağlamında değerlendirilmiştir. Dini geleneği yeniden inşa etmek üzere dinde reform çabaları, Sünni İslam'a çağdaş ve uygar bir şekil vermeyi öngörmüştür. Bu noktadan hareketle, gerçek inanç ile bilimin çatışamayacağından bahisle, bilimle çatışmanın sadece batıl inançlar olduğu ve bunların dinin kendisiyle de çatıştığı savunulmuştur. Bu sorunun çözümü dinin yeniden bilimsel zeminde yorumlanmasıdır.⁹¹

Ahmet Yesevi ve diğer Horasan erenlerinin eski şaman-ozanların etkisinde kaldıklarını söyleyebiliriz. Nitekim bu nitelikleriyle de, Ahmet Yesevi ve müritlerinin Türk göçebe toplulukları arasında İslam'ın yayılışı açısından büyük önemleri vardır. Fuat Köprülü (1890-1966)'nın de belirttiği gibi Şamanizm'in izleri Ahmet Yesevi ve tarikatında oldukça açıktır. Yesevi menkıbelerinde göze çarpan bir özellik, velilerin kerametleri ile şamanların kerametleri arasındaki benzeştirilme der. Örneğin, bu menkıbelere göre, Ahmet Yesevi ve dervişlerinden bazıları kuş şekline girerek uçma yeteneğine sahiptirler. Kuş sembolizmi Şamanizm'de çok yaygındır. Ölen kişinin ruhu kuş olup uçar, bedeni terk eder.⁹²

Babalar, Türkmen aşiretlerinin şamanları ve büyücülerinin yerine ikame ediyorlardı. Barak Baba da, İlyas Baba, Aybek Baba, İshak Baba ile beraber Türkmen aşiretleri içinde böyle bir yeri işgal etmekteydi.⁹³

Baba İlyas'ın mistik kişiliğine dair tasviri, diğer Türkmen babalarının tipik çizgisine uymaktadır. Baba İlyas, İslami kimliğinin altında, çok derinlerde kalmış tipik şaman özelliğini henüz kaybetmemiş bir Türkmen babasıdır. O, bu yüzden, sihir ve

⁹¹Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 89-90.

⁹²Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 105-106.

⁹³Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 159.

büyü ile uğraşma gibi, çok eski bir şaman geleneğini sürdürüyordu. Şamanlar din adamı sıfatıyla dini merasimleri yönetiyorlar, büyücü hekim sıfatıyla da hastaları tedavi ediyorlardı. Bu nedendir ki, büyücülük Türkmen babalarının hayatında vazgeçilmez bir yeri işgal etmekteydi. Bu nedenle, İslam'ın büyüü yasaklamasına rağmen Türkmenler ondan vazgeçmemişlerdir. Babalar bu Şamanist geleneğin varisi olmuşlardır.⁹⁴

Hacı Bektaş Veli, bir taraftan bugünkü Ürgüp yöresindeki Hristiyanlarla çok sıkı ilişkiler geliştirip onların İslam'a geçişine zemin hazırlamakta, diğer yandan işgalci Şamanist Moğolların da İslam'ı kabul etmeleri için yoğun bir çaba göstermekteydi. Bundan da öte, bu İslam anlayışı, İslam'a yeni geçenleri birdenbire eski kültür çevrelerinden koparmadan, kendi kültürlerinden gelen eski inançlarını da İslami bir kalıpta yeniden değerlendiren bir İslam anlayışıydı. Onun bu yöntemi, Anadolu'nun Müslim ve gayrimüslim toplumlari arasında önemli bir yakınlaşma ortamının doğmasına yol açmıştır. Öyle ki, Hacı Bektaş bölgenin Hristiyan halkı tarafından benimsenerek orada daha önce yaşamış Aziz Charalambus adıyla takdis edilmiştir.⁹⁵ Hacı Bektaş, Horasan Erenleri diye bilinen Kalenderilik akımına bağlı biriydi. Kalenderilerin dinsel uygulamaları İslam'ın genel hükümlerine çoğunlukla ters düşer. Örneğin, namaz ve oruçla ilgili emirlere kayıtsızlardı. İbadetle ilgili olarak, vecde dayalı müzikli ve danslı ayinleri tercih ediyorlardı. Cezbe halini sağlamak için bazı uyuşturucu bitkiler kullanıyorlardı. Vilayetname'de İslami emirlere saygısını gösteren namazla ilgili kerametleri zikrediliyorsa da, genel hükümlere karşı lakayt bir davranış göstermektedir. Kendisinin müritleriyle beraber, Hırka Dağı'na çıkıp sık sık ayin düzenlediğinden bahsedilir. Burada, ardıç ağaçlarının dibinde ateş yakılır, vecd haline girilir, ateşin etrafında dönülerek sema yapılırdı. Ardıç başta gelen bir şaman ağacıdır. Tanrıların ve perilerin ağacı olmasından dolayı kutsaldır. Ardıç dumanının uyuşturucu bir etkisi vardır. Ayinlerden önce şaman, ardıç sapı çiğner. Bu, onun transa geçmesine yardımcı olur. Dans ve müzik bu durumun sürmesini sağlar. Yanan ardıç odunlarının yükselen kalın dumanı yerle gök arasında bağlantı kurarak doğaüstü varlıkların yeryüzüne inmesini sağlar. Hacı Bektaş'ın, tüm bu Şamanist öğelerin yer aldığı ayinleri Vilayetname'de anlatılmaktadır. Büyüyle uçma, ateşe söz geçirme, kuş ya da başka bir

⁹⁴Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 142.

⁹⁵Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 144-145.

hayvan biçimine dönüşme, vahşi hayvanlara hükmetme de Hacı Bektaş'ta görülen diğer Şamanist etkiler olarak dikkat çekmektedir.⁹⁶

Gayri Müslim unsur ile Türk unsurun bir arada ortak bir yaşam sürdürdükleri yerlerde, doğal olarak maddî, manevî özellikle kültürel ve dini alanda karşılıklı bir takım etkiler ortaya çıkmıştır. Bu etkilerin nedenlerinden en başta geleni şüphesiz din değiştirmeler, yoluyla Türkler arasına giren yabancıların uzun yüzyıllar boyunca bir takım inançların, geleneklerin ve kültür unsurlarının halk arasında yayılmasına yol açmış olmalarıdır. Bu ortam, kalıntıları bugün bile halk arasında devam eden bir takım adet, gelenek ve inançların oluşumuna imkân vermiştir.⁹⁷

1.1.1.2. İnançla İlgili Bid'at ve Hurafeler

İtikadi mezheplerin, Allah'ın sıfatları hakkında farklı görüşleri sürdürdükleri bilinen bir konudur. Bazıları Allah'ın herhangi bir maddî varlık şekline bürünmesi, yaratıklardan birinin bedenine girmesi (hulûl, tecessüd), yaratıklarla birleşmesi (ittihat ve vahdet-i vücudun bazı yorumları) veya onlara benzetilmesi gibi ulûhiyetle ilgili bâtil inançlara saplanmışlardır. Hıristiyanların teslis inancı, Yahudilerin Üzeyir Allah'ın oğludur iddiaları, Şia gruplarının Allah'ın imamlara hulûl ettiği görüşü (Gulat-ı Şia), kimi aşırı sûfilerin sapkın inançları bu tür hurafelerin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır.⁹⁸

Haberî sıfatları zâhiri manalarıyla anlayıp Allah'ı varlıklara benzetmek (teşbîh) ve O'nu cisim olarak nitelenmek (tecsîm) de ulûhiyetle ilgili bâtil itikatlardandır.⁹⁹ Müşebbihe, Mücessime ve Haşeviyye nasslarda geçen “ayn, vech, istivâ” gibi kelimeleri zahiri manalarıyla anlamaları sebebiyle teşbîh ve teccîme düşmüşlerdir.¹⁰⁰

Ulûhiyete ait sıfat veya fiillerden birini yaratıklara nispet etmek de bâtil inanç sayılır. Bazı tasavvuf mensuplarının veli nazarıyla baktıkları şeyhlerine dilediklerini öldürme veya diriltme gücünü atfetmeleri, kâinatın yönetiminde söz sahibi olabileceklerini ve gayba muttali olduklarını iddia etmeleri de bu konu içinde mütalaa

⁹⁶Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 146-147.

⁹⁷Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 166.

⁹⁸Yusuf Şevki Yavuz, “Hurafe”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998). 383.

⁹⁹Mustafa Uysal, *İslam'a Sokulan Bid'at ve Hurafeler* (Konya: Çelik Yayın- Dağıtım, 1990). 38-39.

¹⁰⁰Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993). 97.

edilmiştir.¹⁰¹Kur’ân-ı Kerîm’deki “O’na benzer hiçbir şey yoktur” (eş-Şurâ 42/11),“Hiç yaratan, yaratmayana benzer mi? Artık hiç düşünmez misiniz?” (en-Nahl 16/17),“Hiç sen (ey Rasûlüm), Allah’ın ismini taşıyan başka birini bilir misin?” (Meryem 19/65) Oysaki ehl-i sünnet görüşü, tevhid inancı, amel ve güzel ahlak üzerine inşa edilmiştir.¹⁰²

1.1.1.3. İbadetle İlgili Bid’at ve Hurafeler

İbadet alanında da ortaya çıkan bid’atlar bir müddet sonra kanıksanır hale gelmiştir. Kur’an-ı Kerim bu hususu şöyle açıklamıştır: “Onların Kâbe’deki ibadetleri sadece ıslık çalmak ve alkışlamaktan ibarettir.” (el- Enfal 8/35) Bu ayette bildirildiği gibi müşriklerin Hz. İbrahim’den beri yapılan tavaf ibadetini çıplak olarak ıslık ve alkışa indirgemeleri, Hz. İbrahim’in dininden bir sapmadır. Bu, aynı zamanda hak din ve ibadetlerin bid’atlar yoluyla nasıl bir bozulma sürecine uğradığına da çarpıcı bir örnektir. Bu cümleden olmak üzere Hz. Peygamber ve ashabı namaz kılarken ıslık çalmak ve alkışlamak suretiyle onların zihinlerini karıştırmaya ve huzurlarını bozmaya çalışmışlardır.¹⁰³

İbadetlere ilavede bulunmakta bid’attir. İslam kemale ermiş ve noksanı olmayan bir dindir. Mesela akşam namazının farzını üç rekat yerine, daha fazla ibadet etmek için dört rekat kılmak bid’attir. Tesbihleri otuz üç yerine kırk defa veya daha fazla çekmek bid’at olur. İnce çoraba ve çıplak ayağa mesh etmek, cenaze de yüksek sesle tekbir getirmek gibi uygulamalar bid’attir. Bunlarla beraber, hacıların kutsal yerlerden getirdikleri taş ve toprağın herhangi bir yere serpilmesi halinde o yerin bereketli olacağına inanmak, hacdan güneşte kurutulmuş eti getirmek ve getirilen deve dili yendiği takdirde kekeme olanların konuşacağına inanmak, hacca gidenlere tülbent, başörtüsü, kefen verip onları Kâbe’ye sürmelerini istemek, namaz sonunda cemaat halinde musafaha yapmak, açık kalan seccadenin üzerinde, şeytanın namaz kılacağına inanmak, kadınların arazide namaz kılarken kıyamı terk etmeleri gerektiğine inanmak, cuma akşamları topluca iman ve nikâh tazelemek, mübarek gecelerde cemaatle topluca tespih namazı kılmayı gerekli görmek, yedi yıl ara vermeden üç ayları oruçlu

¹⁰¹ AhmedSubhi Mansur, *es-Seyyid el-Bedevi beyne’l-hakikave’l-hurafe* (Kahire: Da’vetiİslamiyye, 1982). 199-234.

¹⁰²Hamdi Gündoğar, “İman ve Küfrün Gölgesinde Büyük Günah Yorumu”, *İslam ve Yorum* (Ankara: Malatya İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 1: 516.

¹⁰³CağferKaradaş, “Dine Yabancılaşma Aracı Olarak Bidat ve Hurafe”. 30.

geçirenlerin cennete gireceğine inanmak gibi ibadetle ilgili bid'at ve hurafeler toplumumuzda beklenenden daha çok yaygın hale gelmiştir.

1.1.1.4. Sünnet Adına İşlenen Bid'at ve Hurafeler

Sünnet ile bid'atin karıştırılmasının sebebi, bazı hususlarda bu ikisi arasında çok ince bir ayırımın bulunmasındandır. Bu ayırımı bazen fark etmek mümkün olmamaktadır. Örneğin, mezar ziyareti sünnettir, ama mezardan medet ummak bid'attir. Kabristan ziyareti ölümü hatırlamak ve mezarlıkta yatanlara dua etmek için olmalıdır. Bunun dışında dünyevi çıkar amaçlı bir ziyaret haline getirilmesi doğru değildir. Çünkü kabir hayatına intikal ile amel dönemi kapanmıştır. Bundan dolayı ölülerin dirilere bir faydası da olamaz.¹⁰⁴

Kimi iyi niyetle kimi de kasıtlı olarak Hz. Peygamber'e bazı yalan ve yanlış bilgilerin nispet edilmesi tarihte hadis uydurmaları olarak geçmektedir. Bu yolla din içinde oldukça fazla bid'atın oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Muhaddislerin hadislerin sıhhati konusundaki duyarlılıkları bu tür gidişatın önüne geçmek içindir. "Bilerek ve isteyerek bana bir yalan isnat eden kişi cehennemdeki yerine hazırlansın"¹⁰⁵ hadis-i şerifinin söyleniş gerekçesi de bu olsa gerektir. Ancak bütün bunlara rağmen birçok uydurma hadis ortaya çıkmış ve ulema bunlardan kurtuluşun bir yolunun da bu tür sözleri toplayıp insanların dikkatlerine sunmak olarak görmüştür. Buna rağmen bugün özellikle ekranlarda adeta uydurma hadis anonsu yapan bazı insanların eski ulemanın bu gayret, dikkat ve titizliğinden hiç nasip almadıkları anlaşılmaktadır. Söyledikleri ve yaydıkları sözler İslam'a hizmet yerine hezimete dönüştürmektedir. Çünkü uydurulan ve dini görüntü verilen her söz veya uygulama, dinin özünden uzaklaştırmaktadır.¹⁰⁶

Hadis uyduranların, iyi niyetli olduklarını düşünmek mümkün değildir.¹⁰⁷ Müslümanların birliğini bozmak, inançlarını zayıflatmak amacını güden bu kişiler, bu düşüncelerini gerçekleştirmek için dini değerleri tahrif etme yolunu seçmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'in icâzı karşısında onu aşamayacaklarını bildiklerinden, emellerini hadisler üzerinde gerçekleştirmek istemişlerdir. Çalışmalarını genellikle Müslüman

¹⁰⁴CağferKaradaş, "Dine Yabancılaşma Aracı Olarak Bidat ve Hurafe". 32.

¹⁰⁵Buhari,"İlim", 110.

¹⁰⁶Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1980). 187-195.

¹⁰⁷Selman Başaran, M. Ali Sönmez, *Hadis Usulü ve Tarihi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1993). 152.

kisvesi altında yapmışlar ve Müslümanların inançlarına şüphe sokmak için çeşitli konularda hadis uydurmuşlardır.¹⁰⁸

Sahâbe arasında cereyan eden birtakım olaylar neticesinde ortaya çıkan siyasî fırkalar ve itikâdî mezhepler kendi görüşlerinin doğruluğuna körü körüne inanmaları sebebiyle bu görüşlerini destekleyen hadisler uydurmuşlardır.¹⁰⁹

Me'mûn İbn Ahmed el-Herevi (250/864) tarafından uydurulduğu belirtilen bir hadiste şöyle denilmiştir: “Ümmetim arasında Muhammed İbn İdrîs (eş-Sâfi‘î) (767/820) adında biri çıkacaktır ki onun ümmetime vereceği zarar İblis’ten daha çok olacaktır. Yine ümmetim arasında Ebu Hanîfe (699/767) adında bir adam çıkacak ve bu adam ümmetimin ışığı olacaktır”.¹¹⁰ Görüldüğü gibi kendi imamları lehinde ve diğer mezhep imamlar aleyhinde birçok söz veya hadis uydurulmuştur.

Bugün Müslümanların çoğunluğunu oluşturduğu bölgeler, eski çağlarda hurafelerin yaygın olduğu yerlerdir. Hint, İran, Mısır, Filistin, Arap Yarımadası gibi yerleşim birimleri vaktiyle kâhinlerin ve hurafelerin merkezleri durumundaydı. İslâm dininin esaslarıyla bağdaşmayan yanlış inançlar Müslümanlara bu bölgelerde yaşayan ilkçağ kavimlerinden intikal etmiştir. Bazı bâtil inançlar da Yahudi, Hristiyan ve şamanlardan geçmiştir.¹¹¹

Başta İslâm dinine kastedenler olmak üzere, mensup oldukları siyasî fırka ve hizipleri, fikhî mezhepleri, kabilelerini, dillerini, peşinden gittikleri imam ve hükümdarları methetmekle övünmüşlerdir. Halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, cami ve mescitlerde vaaz ettikleri cemaatin teveccühüne nail olmak, halkın dinî emir ve nehiylere karşı rağbetini arttırmak maksadıyla din düşmanları, yalancı ve cahiller birçok söz uydurmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Sonra da bu uydurdıkları sözlere derecelerini yükseltmek için tanınmış hadis râvilerinden oluşturdukları isnadlar eklemişlerdir. Bu kişilerin hadismiş gibi Hz. Peygamber’e iftira ile isnat ettikleri bu tür sözlere mevzû (uydurma) hadis adı verilmiştir.¹¹²

¹⁰⁸İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, 2. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 1991). 154.

¹⁰⁹Selman Başaran, M. Ali Sönmez, *Hadis Usulü ve Tarihi*. 153.

¹¹⁰Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü* (Ankara: TDV Yayınları, 1997). 112.

¹¹¹Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler* (Ankara: TDV Yayınları, 1997). 10.

¹¹²Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*. 97

Meselâ Gıyâs b. İbrahim (ö.2. asır), Halife Mehdî'nin (ö. 754/785) güvercin yarıştırdığını görünce, hemen orada Hz. Peygambere uzanan bir sened zikrederek, güya Hz. Peygamber'in "Ok, deve, at ve kuş yarışlarından başkası için ödül almak helâl olmaz" buyurduğunu rivayet etmiştir. Bu hadis aslında sonunda "kuş" ibaresi olmaksızın Sünen-i erba'a'da nakledilen sahih hadislerdendir. Fakat Gıyâs halifenin endişesini gidermek, ona yaranmak ve bu suretle iltifata mazhar olmak için hadisin sonuna "kuş" ibaresini ilâve etmekten çekinmemiştir.¹¹³

Diğer bir örnek de, Kur'an surelerinin faziletine dair şöyle bir hadis uydurulmuştur: "Hz. Peygamber Ubey b. Kâ'b'a hitaben: 'Ey Ubey, bir kimse Fatıha suresini okursa ona şu kadar sevap verilir' demiş ve Kur'an'ın sonuna kadar sırayla her surenin faziletiyle ilgili aynı şeyi söylemiştir".¹¹⁴ Bir başka mevzû hadiste Rasûlullah'a "Kadınlarla istişare edin ve söylediklerinin aksini yapın" sözü isnat edilmiştir.¹¹⁵ Bu söz de hadis değildir, hadis olarak uydurulmuştur. Bu ve benzeri kadınlarla ilgili mevzu hadisler İslâm dininin kadına verdiği değerin yanlış anlaşılmasına, toplum içerisinde kadının horlanmasına, ikinci sınıf insan olarak görülmesine sebep olmuştur. Böylece kadının uğursuz olduğu, yarım olduğu gibi kadınlarla ilgili hurafelerin ortaya atılıp yaşaması kolaylaşmıştır.¹¹⁶

Hz. Peygamber bir hadisinde, bid'at ve hurafeler hakkında şunları söylemiştir. "Kim iyi bir çığır (sünnet, yol) açar ve kendisinden sonra o çığırda gidilirse, ona kendisinin sevabı verileceği gibi, açtığı çığırda giden kimselerin mükâfatlarından hiçbir şey eksiltmeden, o mükâfatların bir katı da o çığır açana verilecektir. Kim bir fena çığır açar ve kendisinden sonra o çığırdan gidilirse ona kendisinin günahı yükletileceği gibi açtığı yolda gidenlerin günahlarından hiçbir eksiltme olmaksızın o günahların bir misli de ona yükletilecektir."¹¹⁷

"Sözlerin en güzeli Allah'ın kelamı; yolların en doğrusu Muhammed'in yoludur. İşlerin en kötü ve zararlısı, dinden olmadığı halde sonradan uydurulup dine

¹¹³ Mahmud Tahhan, *Mustalahu'l-hadis* (Riyad: Mektebetü'l-me'arif, 1996). 92. Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. 30.

¹¹⁴ Selman Başaran, M. Ali Sönmez, *Hadis Usulü ve Tarihi*. 168.

¹¹⁵ *el-Masnu'fima'rifeti'l-hadisi'l-mevzu* (Beyrut: Mektebu'l-metbu'ati'l-İslamiyye, 2005). 113.

¹¹⁶ Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. 31.

¹¹⁷ Müslim, "İlim", 15; Tirmizi, "İlim", 15; Nesai, "Zekat", 64.

sokuşturulanlardır. Böyle uydurulmuş her şey bid'attır, hurafedir, her bid'at da sapıklık sebebidir. Her sapıklık da cehennemdedir.”¹¹⁸

“Size iki şey bırakıyorum, bunlara sıkı sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırılmaz (hurafe ve yanlışla düşmezsiniz); Allah'ın Kitabı ve Nebisinin sünneti.”¹¹⁹

“Kuşun ötmesini, uçmasını uğursuzluk olarak kabul etmek, ufak taşlar(nohut, bakla, fasulye, iskambil kâğıdı, kahve telvesi vs.) ile fal açmak, kum üzerine hatlar çizmek, bunlardan geleceğe dair hükümler çıkarmak sihir ve kehanete bir çeşit umut bağlamakla eş değerdir.”¹²⁰

1.1.1.5. İsrailiyattan İslam'a Gelen Bid'at ve Hurafeler

İsrailiyat, Hz.Yakup'un ikinci adı veya lakabı olan İsrail kelimesiyle nisbet edilen İsrailiyye'nin çoğuludur. Büyük oranda Yahudi, kısmen de Hristiyan kaynaklarından nakledilen “efsane, kıssa, olay veya bilgi” anlamında kullanılır.¹²¹

İslâmiyet'e diğer dinlerden gelenlerin bir kısmı şahsi durumları ve menfaat dolayısıyla Müslüman olmuş, hatta İslâm dinini düşman olarak görmüş, ona zararlı olabilecek her şeyi İslâm dinine dâhil etmişlerdir. Diğer bir kısmı ise samimi birer Müslüman oldukları halde, bir ömür yasadıkları dinin zihinlerinde yerleştirdiği alışkanlıklardan kurtulamamış, gayr-i ihtiyarı eski dinlerinde cazip buldukları telâkki ve hususları yeni dinde de görmek istemişlerdir.¹²²

Müslümanların Kur'an'ın kıssaları ve müphemleri hususunda tafsilatlı bilgiye yönelmiş olmaları, İsrâiliyâtın İslâmî kaynaklarda yer almasına zemin hazırlamıştır. Özellikle tâbiîn devrinde bazı müfessirler Kur'an'ı baştan sonuna kadar ayet ayet tefsir etmeye başladıklarından, orada meydana gelen boşlukları, Yahudi ve Hristiyan haberleriyle doldurma yoluna gitmişlerdir. Bundan dolayı tefsir kitaplarına birçok hurafe ve lüzumsuz bilgiler girmiştir. Ayrıca müfessirlerin dikkatsizliği sebebiyle rivayeti gerçekleştiren kişilere güvenerek aktarmışlar, onları hikmet ve felsefe yönünden tetkik etmemiş ve tabiat kanunları yönünden değerlendirmeye tabi tutmamışlardır. Haberlerin üzerinde dikkatle düşünmeden, haber verilen hadisenin

¹¹⁸Nesai, “İydeyn “, 22; İbnMace, “Mukaddime “, 7; Darimi, “Mukaddime”, 23.

¹¹⁹Muvatta, “Kader”, 3.

¹²⁰Buhari, “Tıb”, 54; Müslim, “Selam”, 102.

¹²¹İbrahim Hatipoğlu, “İsrailiyat”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2001). 195.

¹²²Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: MÜİFV, 2003). 133.

mümkün olup olamayacağına bakmadan naklettikleri için oldukça yanılmışlardır.¹²³Bu gibi sebeplerden dolayı İsrailiyat haberleri yayılmıştır.

İsrailiyat'a örnek verecek olursak; Hz. Adem'in kıssası Kur'an'ı Kerim'de veciz bir şekilde anlatılır. Tevrat'ta ise, Hz. Âdem'in cennetin neresinde yaratıldığı, yasaklanan ağacın türü ve cennetin ortasında bulunduğu, Şeytanın cennete yılan vasıtasıyla girdiği, Hz. Âdem ve eşinin dünyaya gönderildiği yer gibi ayrıntılar bulunmaktadır. (Tekvin, 2-4) Bununla beraber Ashab-ı Kehf'in isimleri, Hz. Musa'nın atasının hangi ağaçtan yapıldığı, Allah'ın Hz. İbrahim için dirilttiği kuşların isimleri gibi şeyler İsrailiyat yoluyla tefsir kitaplarına girmiştir.

1.1.2. Sosyal ve Kültürel İlişkiler Alanına Giren Bid'at ve Hurafeler

Takdir edileceği üzere Bid'at ve hurafeler sadece dini temellerle sınırlı değildir. Sosyal ve kültürel ilişkiler alanında da bu tür konularla karşılaşmak mümkündür. Biz de sosyal ve kültürel ilişkiler alanına giren bid'at ve hurafeleri bu başlıkla birlikte ayrıntılı bir şekilde açıklamayı uygun bulduk.

1.1.2.1. Çocuklarla İlgili Bid'at ve Hurafeler

Toplumumuzda doğum öncesi ve sonrası ile ilgili, birçok bid'at ve hurafeler bulunmaktadır. Doğum olayı gerçekleşikten sonra alkarısı, albasması, alanası, alkızı, albıs, almız, adı verilen loğusa kadına musallat olduğuna inanılan hayali bir yaratık veya bir ruhtan bahsedilir. Halk inancında alkarısı, kötü ruhlardan sayılır. Cin, peri, dev veya şeytan şeklinde tasavvur edilmektedir.¹²⁴ Alkarısından korunmak için kadın yedi gün çocuğun yanından dışarı çıkmaz. Bazen kırk gün çıkmaz. Odada devamlı lamba yakar. Lohusanın odasına süpürge, başucuna bir erkek ceketi, muskalar asılır. Lohusanın başına al kurdele bağlanır.¹²⁵ Halk inancına göre, lohusa kadının veya bebeğin ciğerini yemeğe gelen Albastı'nın, bir takım hilelerle göğsüne iğne veya bıçak saplanırsa, tekrar eski yerine dönemeyeceği ve o aileye hizmet edeceğine inanılır. Bu sebeple bebeğin yatağının altına iğne ve bıçak gibi metaller konulur.¹²⁶ Al basması

¹²³İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul, 1989).254. Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. 33.

¹²⁴Abdurrahman Küçük, "Alkarısı", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).469.

¹²⁵Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 84.

¹²⁶Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. 83.

modern tıpta loğusa humması olarak adlandırılan bir hastalıktır. Antibiyotiklerin kullanılmasıyla da oldukça azalmıştır.¹²⁷

Birçok kültürde göbek bağı bebeğin bir parçası olarak kabul edildiği için göbek bağının akıbeti çocuğun akıbetidir. O nedenle göbek bağına yapılan uygulamalar önemlidir. Türk kültüründe göbek bağı, akarsuya atılır veya temiz bir beze sarılarak gömülür. Mümkün olduğunca hayvanların yemesine açıkta bırakılmasına izin verilmez. Bazen de çocuğun öğretmen olması isteniyorsa okul bahçesine, doktor olması isteniyorsa hastane bahçesine gömülmektedir.¹²⁸

Birçok yörede çocuk dişini çıkarınca hedik kaynatılır. Hedik, buğday, nohut ve fasulyeden pişirilip, şeker ve cevizle süslenen bir yiyecektir. Komşulara dağıtılır. Hediği alan kimseler çocuğa para, yumurta ve hediye verilir. Hediğin kaynatılmasındaki amaç; Hedik kaynatılırken yarılan buğdaylar gibi dişlerin de, dişi çıkan çocuğun damağını yararak biran evvel çıkmasını arzulamaktır.¹²⁹

Bunlara ek olarak, ayaklarının altından öpülen bebeğin talihsiz olacağı, beşik boş sallanıldığında çocuğun öleceği, ensesinden öpülen bebeğin inatçı olacağı kabul edilmektedir. Ayrıca kırkı çıkmamış iki bebeği bir arada bulundurmamak gerektiğine inanılmaktadır. Henüz bir yaşına ermeyen çocuklara çorap giydirilirse çocuğa mezar olacak. Korkan çocukların ürkekliğini gidermek için, açık olan Kur'an, onların yanında hızlıca kapatılmalıdır. Küçük çocuğun üzerinden geçilirse hasta olacak. Konuşamayan çocukların konuşabilmesi için Cuma namazından sonra müezzin tarafından cami anahtarını, çocuğun ağzına sokup çıkarılmalı veya deve dili yedirilmelidir. Yeni doğan çocuk kırkı çıkmadan evden çıkarılmamalıdır. Çocuk kırk günlük olunca, onu kırk kaşık su ile yıkamanın veya çocuğun üzerine elek tutarak yıkamanın, yıkama suyunun içine iğne, para ve boncuk atmanın uğur getireceğine güvenilmektedir. Yeni doğan bir çocuğun kırkı çıkana kadar tırnağı kesilmemelidir. Küçük çocukların üzerinden atlanırsa boyları kısa kalır. Boyu ölçülen çocuk cüce olur. Evet bütün bunlar kültürel ilişkiler sonucu dinimize giren bid'at ve hurafelerdir.

¹²⁷Abdurrahman Küçük, "Alkarısı", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989). 469.

¹²⁸Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. 82.

¹²⁹Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 90.

1.1.2.2. Cenaze ve Ölü Defni ile İlgili Bid'at ve Hurafeler

Cenaze ve ölü defniyle ilgili birçok bid'at ve hurafeler işlenmektedir. Anadolu'da ölü gömülmeye hazırlanırken yıkama, kefenleme ve cenaze namazı dini bir görev olduğu için önemsenmektedir. Özel durumlar haricinde, ölen kişinin mümkün olduğunca çabuk gömülmesi sağlanır. Genelde bir sonraki namaz vaktinde gömülmesi uygun görülür. Eğer kişi ikindi namazından sonra öldüyse bir gece bekletilir. Yıkama sırasında ölüye öbür dünyaya temiz bir şekilde gideceği inancıyla abdest aldırılır. Temizliği simgelediği için kefen beyaz renkte bezden yapılır. Kefen işleminden sonra cenaze namazı kılınır. Cenaze namazından sonra topluluk halinde, defin için mezarlığa gidilir. Bu uygulamalar İslam dininde cenaze ve ölü defni ile ilgili takip edilen bir süreçtir. Bu süreç cenazenin gömülmesine kadar devam eder. Bazı yörelerde kadınların katılması hoş karşılanmaz. Defin işlemi tamamlanıp mezar kapatıldıktan sonra, dualar okunur. Mezar üzerine toprağın sıkışması için su dökülür. Bu adet birçok yörede, her mezar ziyaretinde tekrarlanır. Bununla birlikte mezara su dökme âdeti, Türklerin Şaman inancı taşıdıkları zamanlardan kalmıştır. Eskiden, ölülerin belli günlerde su içtiklerine inanılırdı, bunun için mezara su dolu bir tas bırakılır, ya da mezarın başına içi su dolu kulplu bir bardak asılırdı.¹³⁰ Bu davranış İslam dininde bid'at olarak kabul edilmiştir.

Cenaze törenlerinin vazgeçilmez özelliklerinden biri de ölenin ruhunu huzura kavuşturacağı inancıyla misafirlere yemek ikram edilmesidir. Eski Türkler, ölülerine yemek vermeyi önemli sayar ve yoğ adını verdikleri yemek verme töreni düzenlerlerdi. İlk çağlarda yemek doğrudan doğruya ölüye verilir, yani mezarına konulur veya dökülürdü. İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasından sonra bu tören, sevabını ölü ruhuna bağışlamak üzere fakirlere yemek, helva vermek şeklinde uygulanmıştır.¹³¹

Anadolu'da cenaze törenlerinin diğer vaz geçilmez bir uygulaması da mevlit okutulmasıdır. Bu Anadolu'nun hemen her yerinde karşılaşılan ortak bir cenaze geleneğidir. Mevlit okutma günü de yemek ikramı gibi Anadolu'nun değişik bölgelerinde farklılıklar gösterir. Ölünün elli ikinci gününde, burun kemiğinin düşeceğine inanılır ve bunun acısını azaltacağı düşüncesiyle dualar ve mevlit okutulur. Anadolu'da cenaze törenlerine katılırken seçilen renk, siyah ya da koyu renktir. Anadolu'da yas tutma süreci yörelere göre üç gün ile yedi yıl arasında değişmektedir.

¹³⁰Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. 86.

¹³¹Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. 85-86.

Ölünün kıyafetleri, ölünün geri geleceği korkusu ve anısını yaşatma isteğiyle kısa zamanda evden uzaklaştırılarak dağıtılır.¹³²Yine İslam'ın esaslarını ve namaz vakitlerini ilan etmek için tesis edilmiş bulunan minarelerin, bazı müezzinlerin sala verip ölüm ilanı yapmaları da bid'atı dar kapsamlı ele alanlar tarafından bid'at olarak kabul edilse de bu bid'at değil toplumun faydasıdır.¹³³

Kabrin dış şekli üzerinde titizlikle durulmuş, bununla alakalı yasaklar konulmuştur. Buhari'deki bir rivayette anlaşıldığına göre bunun tek sebebi tevhidi inancını korumaktır. Hz.Aişe Rasulullah'ın (s.a.s) son hastalığında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: Allah Yahudi ve Hıristiyanlara lanet etsin ki peygamberlerinin kabrini mabet haline getirdiler. Hz. Aişe diyor ki: "Eğer bundan korkulmasaydı Hz. Peygamber'in kabri dışarıdan belli olacak şekilde yapılacaktı."¹³⁴ İslam bilginleri ve müctehitleri kabirlerin kireç ve benzeri ile yapılmasının, kendi toprağına ilave edilerek yükseltilmesinin, üzerine kubbeli bina yapılmasının, taşına övücü veya kaderden şikâyet edici sözler yazılmasının yasak olduğunda ittifak etmiştir. Bütün bunları nehyeden sahih hadisler mevcuttur. Buna mukabil kabrin yerden bir-iki karış yükselmesi, şeklinin deve hörgücü gibi olması, kerpiçle yapılması, başına bir taş konması ve ölünün isminin yazılması caiz görülmüştür. İmam Şafii ise kabrin üstünün kemerli değil, düz olmasını tercih etmiştir.¹³⁵Müctehitler bu konudaki düşüncelerini belirtse de, bunlar genel ilke olmaktan çok fiki yorumlardır.

Anadolu'da ölen kişinin ailesinin yemek hazırlayıp başkalarına ikram etmeleri hem cahiliye devri adetlerinden olduğu, hem de zamansız bir külfet teşkil ettiği için İslam bilginlerince hoş karşılanmamıştır.¹³⁶Cumhura göre sevabını ölüye bağışlamak için ibadet niyetiyle okunan Kur'an-ı Kerim'den hâsıl olan sevap, bağışlanan ölünün ruhuna vasıl olur. Diğer ibadetlerde olduğu gibi bunun da şartı, menfaat karşılığı olmamasıdır.¹³⁷

Bunlara ek olarak cenaze ve ölü defni ile ilgili şu bid'at ve hurafeleri de saymak mümkündür: Cenazenin üzerine ekmek ve taş koymak, ölen birini rüyasında gören

¹³²Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. 87.

¹³³Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*, 14. Bs (Ankara: TDV Yayınları, 2008). 30.

¹³⁴Buhari, "Cenaiz", 216.

¹³⁵Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*. 51-52.

¹³⁶Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*. 57.

¹³⁷Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*. 71.

kimsenin kendisinden bir şey istemişse onu tasadduk etmesi gerektiğine inanmak, ölünün korkmaması için ölü yakınları tarafından mezar başında üç gün nöbet tutmak, cenazeyi alkışla uğurlamak, arkasından yüksek sesle zikir yapmak, slogan atmak ve üzerine çiçek serpmek, cenazeyi marş ve müzik eşliğinde nakletmek, ölenin gözleri açıksa arkasından bir başkasının öleceğine ve ölünün aklının yapacağı işlerde kalacağına inanmak, cenaze yıkandıktan sonra kefenlenmeden akrabaların birer tas su dökmeleri gerektiğine inanmak, toprak kilitlendi diye cenazeyi ikindi namazından sonra ertesi gün sabaha kadar defnetmemek, kötü huyları olan bir kimsenin cenaze yıkanan sabun artığı ile yıkanması halinde günahlarının affedileceğine inanmak, cenazeye ve mezara çelenk koymak gibi davranışlara sıkça rastlanılmaktadır.

Keza cenazenin yedinci, kırkıncı, elli ikinci gecesini ile ölümün yıl dönümünde hatim ve mevlit okumak ve okutmak, ücret karşılığında hatim indirmek, cenazenin yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gecelerini özel gün kabul etmek, cenaze evinde üçüncü gününde mutlaka mevlit okutmak, mevlit merasimlerinde tabağa konulan tuz ve şekerleri, bereket getireceği inancıyla yemeklere katmak, tesbih çekilerek hatim indirildiğine inanmak, cenazesinde mevlit okunmayan ölünün mirasçılarını hayırsızlıkla suçlamak, ölen kimse için yetmiş bin adet kelime-i tevhit okutmak, cenaze için kırk Yasin okutup her Yasin için bir düğüm atılarak mezar taşına bağlamak, mezarlıkta helva, para ve şeker dağıtmak, cenaze evinde birinci gün yemek pişirip yedirmek, cenazenin elli ikinci gecesinde et ile kemiklerin birbirinden ayrılacağına inanmak, cenaze elbiseleri dağıtılsa, bunların ahirette onun için elbise olacağına inanmak, ölen kişinin ruhu gelir diye cenaze evini sürekli ışıklandırmak, cenaze olduğunda dolu olan su kapları boşaltılarak, cenaze kaldırıldıktan sonra onları tekrar doldurmak, cenaze çıktığı gün cenaze evinde dikiş dikmemek, içki içenin içkiyi bırakması için cenaze suyundan ona içirmek gerektiğine inanmak, kefen arasına ayet, vasiyetname, dua ve iman kağıdı yazıp koymak, kefen bezine Yasin Suresi okunması halinde ölünün kabir azabı görmeyeceğine inanmak, kefeni makasla kesmemek, “Kabir namazı” adı altında namaz kılmak, cuma ve kandil gecelerinde mezarlarda mum yakmak, mezarlıklarda bulunan suluklarda biriken suyu göze sürmek, cenaze defnedildikten sonra kadın mezarının üzerine baş örtüsü bağlamak, gece sandık açmanın kendi mezarını açmak anlamına geldiğine inanmak, geceleri mezarlıktan geçmemek, mezarlıktaki ağaçların meyvesini yememek, mezarlıktaki ağaçların odunlarını evlerde yakmamak, mezar

taşlarını öpmek, mezar taşına ölünün resmini asmak, mezarlıklar üzerindeki kitabelerin okunmasının unutkanlık yapacağına inanmak, cenaze sahibinin sabretmesi için, mezardan alınan toprağı ensesine sürmek, ölen kişinin ilk bayramını kara bayram kabul edip yas tutmak ve ağıt yakmak, cenaze başında ve arkasında saç baş yolarak ağıt yakmak ve yüksek sesle ağlamak, gibi uygulamalarda olağan olarak kabul edilmeye başlamıştır. Görüldüğü üzere cenazelerde İslam dininde olmadığı halde geçmiş dinlerin bir takım uygulamalarına hayır ve sevap adına yer verilmektedir.

1.1.2.3. Evlilik ve Düğün ile İlgili Bid'at ve Hurafeler

Yeni bir hayatın başlangıcı olan düğünlerde bid'at ve hurafeler uygulanmaktadır. Neşe ve sevincin hâkim olduğu düğün törenlerinde, hem düşünce, hem inanç hem de yaşayış olarak yanlışa ileten davranışlardan uzak durulmalıdır.

Evlenme çağına gelmiş kızların kısmetini açmak için çok çeşitli hurafelere inanılır. Bu hurafeler; Düğünü yapılan kızın ayakkabısının altına isimler yazılır. İsmi yazılan kızların, isimleri silindikçe evleneceklerine inanılır. Genç kızların kaşlarının arası yakın olursa yakın yere uzak olursa uzak yere gelin olacağına inanmak. Nişan ve düğünde kesilen kurdelelerin parçalarını, bahtı açılsın diye bekâr erkek ve kızlara dağıtmak, bahtın açılması için su kaynaklarına ve ağaçlara kurdele ve bez bağlamak, Cuma salası okunurken bekâr kızların bahtları açılması için kilit açtırmak ve bekâr kızın altın yüzük takması halinde kısmetinin kapanacağına inanılır.

Geline kına yakılırken, cinler ve büyü tesir etmesin diye kınanın içine tuz konulur. Gelin eve ilk geldiğinde kaynanasının iki bacağı arasında geçerse saygılı olur.¹³⁸ Yine gelinin ağzına bal çalınmasının, kapı eşiğine çivi çakılmasının, yağ sürülmesinin kaynana-gelin ilişkilerini düzeltereğine inanmak.

Nikâhta kim diğerrinin ayağına basarsa onun sözü geçer. Evlilik ve sünnet düğünlerinde türbe ziyareti yapmak, kirvenin kızıyla evlenilemeyeceğine inanmak, Gelinin başına, leblebi, bozuk para atılır ve çocuklar kapışırlar. Bu para saklanır eve bolluk ve bereket getireceğine inanılır. Yeni evlenen çiftlerin “kutsal balıklar” gölüne gidip balıkları ziyaret etmeleri gerektiğine inanmak, evliliğin ilk günlerinde ev süpürülürse, ömür boyu evin dağınık olacağına inanmak, gelin ve damadın arası kötü

¹³⁸ Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 94.

olsun diye kapı üzerine domuz yağı sürmek, gelin babasının evinden çıkınca geri dönüp bakarsa, geçiminin olmayacağına ve geri döneceğine inanmak, gelin kocasının evine girerken kolunun altına ekmek sıkıştırılması halinde eve bereket getireceğine inanmak, düğünde gelinin kucağına küçük bir erkek çocuk oturtulması halinde, ilk çocuğunun erkek olacağına inanmak, gelin eve geldiğinde bolluk olması için su dolu bakır bir kabı veya çömleği ona tekmelettirmek, yeni gelini kırk gün dışarı çıkarmamak, iki bayram arasında nikah ve düğün yapmanın uygun olmadığına inanmak.

Karı kocanın, uyumlu bir hayat geçirebilmeleri için kapı girişlerine at nalı çakmak, kocasından şiddet gören kadının, kocasına merkep dili yedirmesi halinde şiddetten kurtulacağına inanmak, tırnakları kesip yakarak, küllerini geçimsiz olan eşlere yedirmekle uyum sağlayacağına inanmak.

Evlilikle ilgili yapılan bu hurafelerin tümünün İslam'da yeri yoktur. Toplumun kültüründen getirdiği çeşitli pratiklerdir.

1.1.2.4. Türbelerle İlgili Bid'at ve Hurafeler

İslâm coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin mezar anıtları türbeden başka “kümbet, makam, meşhed, buk'a, darîh, kubbe, ravza” gibi adlarla da anılmıştır. Bu adlandırmalar genellikle yapının ait olduğu kişinin makam ve mevki, mensup olduğu sosyal, dinî ve siyasî zümre, ayrıca yapının mimari özelliğini yansıtmakla birlikte birbirinin yerine de kullanılmıştır. En makbul mezarı “en çabuk kaybolan” diye tanımlayan İslâmiyet'te zengin bir mezar mimarisinin gelişmesi şüphesiz çok şaşırtıcıdır. Bunun sebebi mezardakini kutsamaktan çok onun tanınması ve nesilden nesile aktarılması ile ilgilidir.¹³⁹

Hz. Peygamber'in hayatında kabir ziyaretini yasaklayan ve daha sonra buna müsaade eden bir uygulama söz konusudur. Onun, kabir ziyaretini kadın erkek herkese yasaklaması, “Yanakları yumruklamak, elbiselerini yırtmak ve ağıt yaparak ağlamak...”¹⁴⁰ gibi İslam'ın genel karakterine uymayan bazı cahiliye adetlerinin terk ettirilmesi, kabirlere ve dolayısıyla içindekilere aşırı saygı besleme ve hatta onlara ibadet etme şeklinde görülen şirk belirtilerini yok etme amacına dayanır. Bu amaç Müslümanlar tarafından idrak edildikten sonra Peygamber, ahireti hatırlattığı için, kabir

¹³⁹İsmail Orman, “Türbe”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2012). 464-466.

¹⁴⁰Buhari, Cenaiz, 19

ziyaretinin yapılabileceğine izin vererek ¹⁴¹ bu yasağı kaldırmıştır. Hatta Hz. Peygamber'in annesinin mezarının bulunduğu, mezarlığı devamlı ziyaret ettiği ve mezarın başında ağladığı¹⁴² rivayet edilir. Ancak Hz. Peygamber'den sonra Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa gibi kutsal mekânların ve peygamberlerin türbelerinin ziyaret edilmesi ile ilgili tartışmalar başlamıştır.¹⁴³

Türbelere bez bağlama; türbelerin demirlerine veya orada bulunan kutsal kabul edilen ağaç ve çalılara bağlama şeklide oldukça yaygın bir hurafedir. Teşebbüs eden insanında anlamını bilmediği bu uygulama eski Türkler 'den kalma bir inançtır. Oysaki İslam' da uygun görülmemiştir.¹⁴⁴ Çağdaş Altaylı Şamanistlerin inandıkları “İZİ”ler, Göktürklerin bıraktıkları yazıtlarda toptan “YER-SU” denilen ruhları, Türk yurdunun koruyucusu sayarlardı. Onların inanışlarına göre bu “İZİ”ler kişiden kurban isterler. Kurban sunmayanlara zararları dokunur. Ancak bu ruhlar az şeye kanaat ederler. Bunları, bir paçavra parçası, bir tutam at kılı hatta kurban niyetiyle atılan bir taş parçası ile tatmin etmek mümkündür. Müslüman Türkler ise bununla bir velinin ruhundan yardım isterler.¹⁴⁵ Türbelerde kandil yakma âdeti, Fenikelilerden kalma bir adettir. Fenikeliler “Sur” şehrinin hamisi, servet, ticaret ve denizciliğin ilahı olan “Melkares”in heykelinin önünde sürekli kandil yakarlardı. Müslüman Türklere bu adet, Hıristiyanlar vasıtasıyla geçmiştir.¹⁴⁶

Hıristiyanlıktan önceki Helenler ve Romalıların da mezarlarında ve mezar taşları üzerinde meşaleler yaktıkları bilinmektedir. Bunlar Hıristiyan olduktan sonra da bu adetlerini bırakmamışlardır. Bu Paganizm kalıntısı adet, daha sonraları Hıristiyan din adamları tarafından kitaba uydurulup, mum yakma şeklinde dini ayinlere sokulmuştur. Hıristiyan din âlimlerinin izahlarına göre, bu adet, ilk Hıristiyanların karanlık mağara ve Katakomplarda gizlice ibadet ettikleri zaman yaktıkları mum ve meşalelerin hatırasıdır.¹⁴⁷

¹⁴¹Müslim, Cenaiz, 106, Ebu Davud, Cenaiz, 77-102

¹⁴²İbn Hanbel, Müsned: c 2-441, Müslim, Cenaiz, 106

¹⁴³M. Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993). 620.

¹⁴⁴Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 61

¹⁴⁵Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 54.

¹⁴⁶İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 43.

¹⁴⁷İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 43.

“Çeşitli türbeleri ziyaret edenlerin hacı olması” inancı da Türkiye’de yaygındır. Halkımız arasında “Falan türbeye giden hacı olur, hacca gitmeden filan türbeyi ziyaret etmeyenin hacı eksik olur” gibi inanışlar vardır.¹⁴⁸

Türbeler, Anadolu şehirlerinde yüzyıllardır halk Müslümanlığının bütün yönleriyle belirginleştiği, bütün özelliklerini sergilediği, İslam öncesi inanç ve kültürlerin su yüzüne çıktığı dini hayatın merkezi olarak kabul edilebilir. Halk Müslümanlığının camideki yüzü ile buradaki yüzü birbirinden oldukça farklıdır. Camide İslam’ın kitabi yönüne daha yakın olan halk Müslümanlığı, türbelerde İslam öncesi kültürlere daha yakındır. Bu, kitabi İslam tarafından türbelerin, dine bid’at ve hurafelerin yerleştiği merkezler olarak görülmesine neden olmuştur.¹⁴⁹

Anadolu şehirlerinde bazı türbeler, Müslüman ve Hıristiyan kesim arasında ortak inanç konusu olarak ziyarete açıktır. Buralar, Anadolu şehirlerinde halk Müslümanlığının birbirine en yaklaştığı noktalar sayılabilir. Bir kısım Hıristiyan azizlerin, özellikle ilk dönem şehitlerinin mezar ve makamları, Türkler arasında zamanla evliya olarak algılanmaya başlamış, böylece bu mezar veya makamlar, hem Hıristiyan hem de Müslüman halk arasında ortak ziyaretgâhlar haline dönüşerek bir etkileşim sahası oluşmuştur. Aya Yorgi/Saint Georges ve Hızır/İlyas özdeşliği bunun iyi bir örneğidir. Bu kültürün önemi, İslam’ın Arap yarımadasının dışına çıkıp Mısır, Suriye ve Irak bölgelerine yerleşmeye başladığı devirden itibaren Müslüman halklar arasında yer bulabilen, İslamlaşmış belki de en eski Hıristiyan inanışlardan biri olmasından ileri gelmektedir. Daha ziyade Ortadoğu Müslümanları halkları arasında tanınan Aya Yorgi, Cercis, Curcis veya Circis Nebi adıyla bilinmektedir.¹⁵⁰

Türbelere taş yapıştırma hurafesi, o türbedeki kişi(veya kişiler) aracılığı ile tutulan niyetin Allah katında kabul görüp görmediğinin öğrenilebileceği zannı, hatta dileklerin bizzat türbede bulunandan dilendiğine inanılmasıdır. Bazen de taş yapıştırılan taşta bir kutsiyet varsayımının bu eyleme vesile kılındığı görülür. Tabii bütün bunlar, putperestlik yani kutsiyet izafe ederek putlara tapınma sapıklığının bir uzantısı olmaktadır.¹⁵¹ Abbasîlerin son dönemlerine doğru bu tür inançlara daha yenileri de

¹⁴⁸Aysel Zeynep, *Yaşayan Cahiliye* (İstanbul: İnkılap, 1993). 12.

¹⁴⁹Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 193

¹⁵⁰Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*. 194.

¹⁵¹İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. 42.

eklenerek İslâmiyet'e sokulmaya çalışılmıştır. Sultanlar döneminin sıkıntılı zamanları, dinî esasları sarsacak hurafelerin yayılmasına ve umumileşmesine yardımcı olmuştur.¹⁵²

Mezarlık ve ziyaret yerlerindeki ağaçları kesenler çarpılır şeklindeki inancın sebebi şöyle açıklanmıştır. Mezarlıklardaki ağaçlar toprakta oluşan azotu kullanır, havayı temizler, toprağın kaymasını engeller. İnsanlara böyle söylediğinizde sizi dinlemezler gidip o ağaçları yine de ihtiyaçları için kesebilirler. Mezarlıkların ağaçlara ihtiyaçları vardır. İnsanlara mezarlıktan ağaç kesmenin çarpılmayla sonuçlanacağını anlatmak onları bu eylemden daha kolay uzak tutmaktadır, çünkü dinin korkutucu ve caydırıcı etkisi büyüktür.¹⁵³

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere çağımızda en yaygın bid'at ve hurafenin başında Türbe ziyaretlerinde karşılaşılan yanlış davranışlar gelmektedir. İslam dini yaratılmış olan varlıklar içinde insanın dirisine önem verdiği gibi ölüsüne de önem vermiştir. Türbeler de kabirdir ve ziyaret edilmesinde hiçbir sakınca yoktur. Yalnız, bu ziyaretlerde İslam'ın koymuş olduğu ölçülere riayet edilmelidir. Ölüden medet umma inancı İslam dininde bid'at ve hurafe olarak kabul edilmiş yasaklanmaya çalışılmıştır. Tevhid akidesine ters, fakat aksine dua gafleti ile yapılan yanlışlardan imanın selameti için sakınılmalıdır. Çünkü bir mü'min için hal ve hareketlerinde ölçü Kur'an ve Sünnet olmalıdır. Kur'an'a ve Sünnet'e muhalif her türlü tutum ve davranıştan kaçınılmalıdır.

Bunlara ek olarak toplumda yaygın olarak; tekke ve türbelerden şifa bekleyen ve medet umanlar vardır. Orada yatmak, mum yakmak, helva dağıtmak, el yüz sürmek, bez bağlamak, dilekte bulunmak ve etrafında dönmek, dileğin kabulü için ağaçlara bez bağlamak, dilek taşlarına taş yapıştırmak gibi hatalar yapılmaktadır. Bu taşların yapışması halinde dileklerin yerine geleceğine, yapışmaması halinde dileklerinin yerine gelmeyeceğine inanılmaktadır. İstek için türbede kesme şeker dağıtmak, öğrencilerin başarılı olmaları için türbelerde, pirinç ve nohuda okumak, çocuğu olmayanların türbe ziyaretine giderek oralardan çocuk dileğinde bulunmaları halinde çocuklarının olacağına inanmak, dilek ağacını kesip yakmamak, dilek taşlarına el sürmek, türbelerde kurban kesmek, namaz kılmak ve türbe ziyaretinden şifa beklemek. Türbelerle ilgili bid'at ve hurafelerdendir.

¹⁵²Günaltay, *Hurafeler ve İslam Gerçeği*. 283-284.

¹⁵³Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. 20.

1.1.2.5. Tabiat Olaylarına Dair Bid'at ve Hurafeler

Eski Türkler, Gök-Tanrı ve ruhlara inanmanın yanında doğaya üstünlük atfedip, tabiatı yer-su terimiyle ifade ediyorlardı. Bu kült gelişerek vatan kültü derecesine yükselmiştir. ¹⁵⁴Dağlar da kutsal sayılmış, mübarek ve büyük anlamına gelen sıfatlarla anılmıştır. “Dağ, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, ağaç, orman gibi tabiat varlıklarının birer ruh sahibi olduğu inancı, Türklerin inançları arasında yer almıştır. Çünkü Türkler, tabiatta gizli güçlerin varlığına inanırlardı. ¹⁵⁵“ Aynı zamanda eski Türkler kâinatı, ruhlar dünyası olarak tanımlardı. Ruhlar için adaklar adanıp kurbanlar kesilirdi.”¹⁵⁶

Yine eski Türklerde çocuğu olmayan kadınlar, mukaddes bir ağacın dibinde, ak, boz at derisi üzerinde, “yer sahibi” ne yalvarırlar; ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer ağaç ruhları tarafından verildiğine inanırlardı.¹⁵⁷

Bazı yörelerimizde Ay ve Güneşin şeytanlar tarafından tutulduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle tutulma olayı başlayınca teneke ve davul çalınmakta, bazı yerlerde de silah atılmaktadır. Sebebi ise; şeytan gürültü ve silah sesinden korkarmış. Böylece Ay ve Güneş tutulmaktan kurtulmuş.¹⁵⁸Başka bir inanışa göre Ay ve Güneşi melekler götürüp bir danaya teslim edermiş, o dana da denize batırmış, denize batırılan Ay ve Güneş de balıklar yutarmış. Ay ve Güneş tutulmasını; kıyamet alameti, kıtlık, savaş ve karışıklık olarak görenler de vardır. Yasin suresi 38-39-40. Ayetlerde Güneş’in ve Ay’ın kendi yörüngelerinde akıp gitmeye devam ettikleri buyrulurken, bu inançların batıl olduğu ortaya konulmuştur.¹⁵⁹ Nitekim, Hz. Muhammed (sav)’in oğlu İbrahim, 18 aylık iken ölmüştü. İbrahim’in öldüğü gün Güneş tutulmuştu. Bunu gören halktan bazı kimseler, “Güneş, İbrahim öldüğü için tutuldu” demişlerdi. İşte bu inanç, bu olaya dayanarak ileri sürülmüştür.¹⁶⁰

Anadolu halkı bazı coğrafik olayları uğursuz olarak görmüş ve sonucunda kötü olayların gerçekleşeceğine inanmıştır. Ay ve güneş tutulması bir tabiat olayı olmasına rağmen halk tarafından, felaket getiren bir olay olarak görülmektedir. Ülkemizde ay ve

¹⁵⁴İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 48.

¹⁵⁵Karani, *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim*. 41.

¹⁵⁶İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1980).

¹⁵⁷İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 167.

¹⁵⁸Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 77.

¹⁵⁹Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 91-92.

¹⁶⁰Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 77.

güneş tutulması sırasında teneke çalmak, gürültü yapmak, silah sıkmak; zarar verici güçleri ve etkilerini sesle oradan uzaklaştıracaklarına inanılmaktadır. Günümüzde bu olaylar sonrasında deprem olduğu ve insanların öleceğine ilişkin inanışlar yaygındır. Ayrıca, ay ve güneş tutulması, şiddetli şimşek çakması ölümü hatırlatan belirtiler olarak görülmektedir. Tabiat olaylarını vereceği zararlardan korunmak için birtakım önlemler almışlardır. Kendilerini ve ailelerini korumak için dualar edip namazlar kılmaktadırlar. Korunma amaçlı yapılan bu uygulamalar İslami inanca bağlı olarak yapılmaktadır.

1.1.2.6. Hayvanlarla İlgili Bid'at ve Hurafeler

Hayvanlar, kendilerinden faydalanma yönünden değerlendirilirler. Yaratılışlarını anlatan efsanelere ve inanışlara konu olurlar. Eti yenilen ve yenilmesi dinen günah olan, rastlanması uğursuzluk getirici olarak sayılanlar olmak üzere gruplanırlar. Bazı hayvanların ise kutsal olduğuna inanılır. Soylarının bir dişi kurttan geldiğine inanan eski Türkler, bu hayvanı kapalı kaldıkları dağların arasından çıkmalarına yardım ettiği için kutlu sayarlar. Örneğin Afyon bölgesindeki bir anlatıya göre, Kurtuluş savaşının son safhalarında, orada bulunan kumandanlardan birine bir kurt kılavuzluk etmiştir.¹⁶¹

“Halk inanmalarında ölümü önceden haber verdiği sanılan belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer tutar. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezimleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu türden inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde, büyük bir rol oynamaktadır. Evcil ve yabani hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları, yaklaşan bir ölünün ön belirtileri ve işareti olarak yorumlanmaktadır.”¹⁶²

Hayvanlarla ilgili hurafeler günümüzde de etkili olmaya devam etmektedir. Örneğin Avustralya’da seçim sonuçlarını timsaha sormuşlardır. Adayların resimlerinin altına tavuk eti bağlamışlar, timsah yardımı ile seçim sonuçlarını öğrenmeye çalışmışlardır. Almanya’da da dünya kupasını kimin alacağını ahtapota sormuşlar, önceden sonuç almaya çalışmışlardır.¹⁶³

¹⁶¹Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984). 68-70.

¹⁶²Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 79.

¹⁶³“Hurafeler”, *Yeni Şafak*, 2010.

Bununla birlikte bazı hayvanlarla ilgili anlatılan diğer bid'at ve hurafeler şunlardır. Evde karınca görülmesi halinde o evde bolluk ve bereket olacağına inanılmaktadır. İnsanın üzerine düşen kuş pisliği iyiye yorumlanmıştır. Baykuşun ötmesi halinde orada cenazenin olacağına işaret kabul edilmiştir. Horozun vakitsiz ötüşü kötüye yorumlanmıştır. Sarı öküz başını salladığında deprem olacağına yorumlanmıştır. Karganın ötüşü, o bölgeye gelecek bir belanın öncü haberi sayılmıştır. Kara kedinin insanın önünden geçmesi uğursuzluktur. Ezan okunurken köpeklerin uluması kötülük kabul edilmiştir. Gece vakti örümcek alınması, örümcek ağının bozulması veya yılanın öldürülmesi başa bir bela geleceği şeklinde algılanmıştır. Bütün bu olaylar İslam toplumunda yaşatılan, sosyal ve kültürel hayatı meşgul eden ve hayvanlar üzerinden üretilen bid'at ve hurafelerdendir.

1.2. Bid'at ve Hurafelerin Kabulünü Kolaylaştıran Unsurlar

1.2.1. Nazar

Sözlükte “bakmak, görmek; düşünmek” anlamındaki nazar kelimesi Türkçe’de “beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek” manasınadır. Arapçada ise, nazar, göz değmek, (isâbetü'l-ayn) anlamında kullanılmaktadır.¹⁶⁴Nazar kavramı, daha çok kıskançlık duygusunun eşlik ettiği zarar verici etkiye sahip göz ve bakışla ilişkilendirilse de herhangi bir canlı yahut objeye yönelik hayranlık ve övgü sözleri de etkisi açısından nazar kapsamında görülmüştür.¹⁶⁵

Bu konuda en kapsamlı çalışmayı yapmış olan Alan Dundes (1934-2005), coğrafi açılımından hareketle nazarın Mezopotamya kökenli bir inanış olduğuna ve su-hayat, kuraklık-ölüm ilişkisi çerçevesine giren bir anlayışa dayandığına işaret eder. Buna göre nazarın en açık etkisi hayat kaynağı olan sıvıyı yok etmek, bedeni veya ruhu kurutmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Meselâ nazara uğrayan bir annenin veya dişi hayvanın sütünün kesilmesi, çocukların hastalanıp ölmesi, ekinlerin ve ağaçların kuruması bu inanca bağlanmıştır. Sıvının koruyucu etkisine yönelik inanç, nazara karşı uygulanan

¹⁶⁴Orhan Hançerlioğlu, “Nazar”, *İslam İnançları Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994). 419.

¹⁶⁵İlyas Çelebi, “Nazar”, *İslamda İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997). 452.

tükürme fiilinin yanı sıra su veya yağla yapılan vaftiz ve mesh işlemlerinde de görülmektedir.¹⁶⁶

Nazar inancı, Asya Türklerinde, özellikle Şaman dininde de vardır. Babil, Mısır uluslarında, Sümerlerde, Akadlarda, Anadolu uluslarının en eskisinden en yenisine kadar bütününde görülür. İslam dininde de nazarın varlığından bahsedilir. Bu korkunun dünya çapında genel bir inanca dönüşmesinin, şimdi Irak'ın bulunduğu topraklarda yaşamış eski Sümerlerden kaynaklandığı sanılıyor. Sümerlerin inançlarına göre bazı insanlar bakarak suları kurutabilir ve bu nedenle ölüme sebep olabilirlerdi.¹⁶⁷ Beş parmağı açık el tasviri eski Mısır'ın, Babil'in, Fenike'nin Kartaca ve Hindistan'ın binalarında ve mezarlarında bulunmuştur. El şeklindeki muskalar Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından kullanılmıştır. Ayrıca Fas'ta nazarı def etmek için göz resmi de kullanılır.¹⁶⁸

Yahudiler, kötülüğü uzaklaştırıcı ya da kişiyi her türlü zararlı etkiden koruyucu olarak kabul ettikleri “el”in resmini ister duvarlarına ve kapılarına yapsınlar, isterse üstlerinde taşınsınlar, “Tanrının eli” diye nitelemektedirler. Müslümanlar bu ele “Fadime Ana'nın eli”, Ön Asya'da yaşayan Hıristiyanlar da “Meryem Ana'nın eli” demektedirler. Keza Tunus'ta, bu elin adı “Fadime Ana eli”, Suriye'de “Meryem Ana eli”, İran'da ise “Abbas'ın eli”dir. İnsanın zihninde oluşan bu el sembolü; beş parmağı açık ve diklemesine duran bir elin durdurucu bir jesti ifade etmektedir. Peygamberin çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmaları bir takım el hareketleriyle desteklemesi, İslam'ın beş şartını, beş parmaklı bir elin sembolize etmesi vb. gibi düşünceler, el şeklindeki metal nazarlığın çok geniş bir alana yayılmasını ve kullanılmasını doğurmuştur. Kuzey Afrika'da elin beş parmağını ifade eden “hamse” (beş) sözü ya da “beş gözünün içine, beş gözünün üstüne” deyimleri de kötülüğü ve nazarı uzaklaştırıcı çare olarak, kullanılmıştır. El şeklindeki nazarlıklar kuyumcu dükkânlarında ve büyük şehirlerin mağazalarında satılmaktadır. Göz şeklindeki nazarlıklar da çok yaygındır. Türkiye'de gerek el şeklinde, gerek mavi boncuk üzerinde göz biçiminde gerekse başka şekillerde “nazarlık” bulunmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁶Salime Leyla Gürkan, “Nazar”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006). 443-444.

¹⁶⁷Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. 78.

¹⁶⁸Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 49.

¹⁶⁹Sedat Veyis Örnek, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”. 57.

İslam'a gelince Kur'an'ı Kerim bu konuya şöyle işaret etmiştir: “İnkâr edenler Kur'an'ı dinlediklerinde neredeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi.”(Kalem 68/51)

“Babaları: “Oğullarım! Tek kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girin, ama Allah katında size bir faydam olmaz, hüküm ancak Allah'ındır, O'na güvendim, güvenenler de O'na güvensinler.” (Yusuf 12/67)

Hadis kaynaklarında da nazar konusuna dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, nazarın hak olduğunu şu hadislerde açıklamıştır: “Nazardan Allah'a sığınınız. Gerçekten nazar haktır.”¹⁷⁰“Göz değmesi gerçektir.”¹⁷¹

İslam dininde az önce de işaret edildiği üzere Kur'an-ı Kerim nazar konusunu Kalem suresindeki şu ayet mealiyle açıklamıştır: “O inkâr edenler Zikri(Kur'an'ı) işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi”. Buradaki ifade; İbn Abbas (ö.687) ve Mücahid'e (ö.701) göre; “gözleriyle seni etkileyecekler, yani sana öyle haset ediyorlar, seni öyle kıskanıyorlar ki, neredeyse bakışlarıyla seni devirecekler” anlamına gelmektedir. Söz konusu ayeti bu şekilde mana verenler, nazar değmesinin gerçek ve bunun Allah'ın izniyle meydana geldiğine delil saymışlardır.¹⁷²

Mutezile ve Ehl-i sünnete mensup bazı kelamcılar da “bir cismin başka bir cisme, maddeye tesiri ancak dokunma ve temas ile düşünülebilir. Hâlbuki burada dokunma diye bir şey yoktur, dolayısıyla, böyle bir tesir söz konusu değildir” diyerek göz değmesini kabul etmemişler, delil olarak ileri sürülen ayette geçen “neredeyse seni gözleriyle deviriverceklerdi” ifadesini kâfirlerin Hz. Peygamber'e duydukları kin ve nefreti belirten mecazi bir ifade olarak yorumlamışlardır. Razi'nin(ö.606/1210) belirttiğine göre Mutezile' den Ebu Ali el-Cubbai (ö.303/915), göz değmesinin bir şeyi güzel bulmaktan dolayı olacağını kabul etmesine rağmen Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e, gözle bakmayıp aksine ona buğz ettiklerinden dolayı onların bakışlarının göz değmesi olarak kabul edilemeyeceği kanaatindedir. Mutezile'den Cahız (ö.231/869) ise göz değmesinin gözden çıkan zararlı ışınların görülene tesir etmesi sonucunda meydana geleceğini belirtmek suretiyle göz değmesinin olabileceğini kabul etmiştir.¹⁷³ Manevi hastalıkların tedbiri de manevidir. Kur'an ayetlerinin ve sünnette

¹⁷⁰İbniMace, “Tıb”, 32.

¹⁷¹Tirmizi, “Tıb”, 19.

¹⁷²Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989). 2787.

¹⁷³Selim Özarlan, *Günümüz İnanç Problemleri* (Ankara: Nobel, 2012). 62-63.

geçen me'sur duaların okunması ve Allah'a sığınılması bu tedbirin en üst seviyede alınması demektir. Ötesi avunma, aldanma, gerçeği bırakıp batıla kapılmaktır.¹⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.s) “ Her şeytan(tabiatlının şerrin) den, zehirli haşerattan ve dokunan her kötü gözden Allah'ın şifa veren kelimelerine sığınırım.”¹⁷⁵ Nazar değmesine en elverişli kimselerin çocuklarla, güzellikleri ve hüneleri herkesin hayranlığını uyandırmış kişiler olduğuna inanılır. Çünkü çocuklar zayıf mahlûklardır, güzel ve hünere kimseler de insanların kıskançlık duygularını kamçırlarlar. Bu kötü duygular da göz yolu ile hedefi etkiler ve sakatlar. Nazara uğrama sadece insanlara mahsus bir durum değildir; mal, mülk, hayvanlar, çeşitli eşyalar ve evlerin de nazara uğrayabileceği düşünülür.¹⁷⁶

Halk arasında kıskançlık duygusunun nazara yol açacağı inancı yaygındır. Gözü boncuk mavisi olan kişiler uğursuz sayılır. Sarışın mavi gözlü, dişleri seyrek kadın ve erkeklerin gözlerinin değmesinden korkulur. Bu maksatla “Allah yavuz gözden saklasın” denir. Yine kadının topalı, erkeğin körü, uğursuz sayılır.¹⁷⁷ İslamiyet'te Perşembe(haftanın beşinci günü)olduğu için “İnsanı koruyan bir kudrete sahip” sayılır ve nazardan korkulduğunda “Beş Perşembe” denilerek belanın defedileceğine inanılır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, nazar konusu ile ilgili olarak yaygın hale gelen bid'at ve hurafeleri, şöyle açıklamak mümkündür. İnsanları, nazar değmesine karşı korumak amacıyla nazar boncukları takmışlardır. İğde ağacının nazara karşı koruyucu olduğuna inanmışlardır. Ziraat ve bahçe ürünlerini korumak için buralarda direklerin ucuna kuru hayvan kafası ve kemiği takarak gelirlerinin nazardan etkilenmeyeceğini düşünmüşlerdir. Bazen de nazar için ateşte tuz kavurarak, küçük çocuklar üzerinde tütsü yaparak çevirmişlerdir. Yeni doğan çocukların alnına tava karası sürmek ve onların çamaşırlarını ters giydirmek gibi davranışlarda bulunmuşlardır.

1.2.2. Muska

Muska, bazı hastalıkları, kötülükleri ve nazarı uzaklaştırmak için boyna asılan, üstte taşınan, suda eritilerek içilen veya yakılıp tütsülenen yazılı kâğıtlardan

¹⁷⁴İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. 87.

¹⁷⁵Buhari, “Enbiya”, 10; Ebu Davud, “Sünnet”, 20; Tirmizi, “Tıb” 18; İbnMace, “Tıb”, 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 236, 270.

¹⁷⁶Cemal Anadol, *Halk İnanışları Büyü* (İstanbul: Bilge Karınca, 2006). 241.

¹⁷⁷Anadol, *Halk İnanışları Büyü*. 241.

oluşmaktadır. Bu kağıt genellikle üç köşe şeklinde katlanmıştır. Bu haliyle üç köşeli nüsha manalarında kullanılmaktadır. Muska kelimesinin aslı “Nüsha”dır. Arapçadan değişerek geçmiştir.¹⁷⁸Muskalara yalnızca sure, ayet, hadis veya bir dua yazıldığı gibi, Allah’ın, meleklerin, efsane kişilerin adları, anlaşılmaz tılsımlı sözler, simgeler, yıldız işaretleri, rakamlar, rumuz, işaretler, insan ve hayvan resimleri ile garip harf şekilleri de yazılıp çizilmiştir. Sure, ayet, hadis ve duanın yazıldığı muskalar İslam dönemine, diğerleri İslam’dan önceki batıl inanç ve hurafelerin yaygın olduğu dönemlere aittir.¹⁷⁹

Taşıdığı mana bakımından muskanın antik dinlerden günümüze kadar fazla değişmeden geldiğini söylemek mümkündür. Mısır ve Sümer-Asur / eski Ortadoğu muskanın ilk çıktığı topraklardır. Eski Ortadoğu halkları hastalık, doğal afetler ve ölüm gibi her türlü fenomenin arkasında kötü güçler aradığı için onlardan korunma kaygısı oldukça baskın bir büyü kültürünün oluşmasına yol açmıştır. Şehirlerin girişinde inşa edilen sfenks¹⁸⁰ türünden yaratıklar anıtsal boyuttaki muskalara en güzel örneklerdir. Sfenksler şehri kötülüklerden koruma amacıyla konuyordu. Nâdir rastlanan muska örneklerinden biri de düğüm atılmış iplik takılardır; atılan her düğüm meş’um varlığın saldırısını önleyen engeller haline dönüşmüş oluyordu. Bazı durumlarda ip üzerindeki düğümleri çözme kişinin talihini açma anlamında bir ritüel olarak tatbik edilmekteydi. Ayrıca Eski Ahit’teki referanslardan anlaşıldığı kadarıyla İsrâiloğulları’nın komşusu olan pagan Filistinli askerler savaşta korunmak için muskalar taşır, göçebe putperestler hayvanlarına muska takarlardı. Benzer uygulamaya, kendilerinin ve çocuklarının yanı sıra evlerini ve hayvanlarını da kötü güçlerden korumaya çalışan Eski Grek kültüründe rastlanır.¹⁸¹

Akatlar, Babiller ve Asurlular da kötü cinlerden korunmak için muska kullanmaktaydılar.¹⁸²Muska ve tılsımların en eski şeklinin Mısır’da bulunduğu rivayet edilir. Eski Romalılarda hastalıktan ve zehirlenmekten korunmak için acayip işaretlerle yazılmış veya çizilmiş muska tılsımları kullanmışlardır.¹⁸³Muska ve tılsımların menşei putperestliğe dayanır. İlkel kişinin inancına göre bazı nesnelere uğur veya uğursuzluk bulunur, uğurlu saydığı nesneyi boynuna asar. Bunlar, bir bitki ya da kartal tırnağı

¹⁷⁸Nurettin Turgay, “Muska”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale, 2000). 358.

¹⁷⁹Nurettin Turgay, “Muska”.355.

¹⁸⁰ Sfenks: Mısır’daki, eski Mısırlılar çağından kalma, kadın başlı, aslan vücutlu heykel.

¹⁸¹Kürşat Demirci, “Muska”. 265-267.

¹⁸²Hikmet Tanyu, “Büyü”. 503.

¹⁸³Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 19.

olabilir. Bu muskaların hastalıklardan, nazardan, göze görünmez bela ve kazalardan korunduklarına inanılırdı. Sonraları bu inancın daha ileri gelişme safhasında dini formüller veya garip işaretler yazılan kâğıt parçaları eski fetişlerin yerini tutmuştur.¹⁸⁴

Yahudi alfabesindeki 22 harfin ifade ettiği rakamların mistik ve sihri mahiyetleri vardı. Afsunların çoğunda hep “il” ile biten Yahudi isimlerine benzeyen isimler bulunması buna örneklik teşkil eder.¹⁸⁵Tılsımlar, harfler ve rakamlar ile yapılmaktadır. Efsun ve tılsım kitaplarına göre harfler ve onların ifade ettikleri rakamlar tabiatüstü esrarengiz kudrete maliktir. Harfler “ebced, hevvez”deki sıraya göre adet ifade ederler. Her şey de esrar arayan uydurma meraklıları bu “ebced” deki muhmelatin Şuayip Peygamber zamanında yaşamış olan altı Medyen hükümdarının adları olduğunu söylemişler ve yazmışlardır.¹⁸⁶

Bu muska tılsım kitapları incelendiğinde anlamsız melek, cin, şeytan ve Peygamber adlarına rastlanmaktadır. Aşağıda gösterildiği üzere bunların anlamlarını hiçbir dil ve lügatte bulmak mümkün değildir.

- a)Melek Adları: “Hımtıhılgıyail, Similhiyail, Hırhıyail, Sıfıryail”
- b)Cin ve Şeytan Adları: “Hışıtışalkikuş, Keşikşeliğuş, Bihelhelşituş.”
- c)Peygamber Adları: “Heryail, Tefyail, Beclail, Cerfiyail...”

Örneklerini verdiğimiz melek, cin ve peygamber adlarına bakılınca bunların genellikle “İL” ile biten Yahudi adlarına benzediklerini görüyoruz. Sebebi ise; Şems’ül Maarif yazarı Ahmed El- Buni’nin, İspanya “KABBALİST”leriyle yakın ilişki kurduğu ve bu isimleri onlardan öğrenmiş olmasıdır.¹⁸⁷

Hristiyanlarda da muska ve tılsımlara inanma âdeti vardı.¹⁸⁸ Hristiyan din adamları muska taşıma adetleriyle mücadele etmişlerdir. Hatta Miladi 366 yılında toplanan “LAODİCE” dini kurultayı, muska-tılsım taşımayı yasak eden bir karar çıkartıp ilan etmiştir. Fakat Hristiyanlar bunları taşımaktan bir türlü vazgeçememişlerdir. Hristiyan din adamları bu hurafeye taviz vermeye mecbur kaldılar. Muskaların yerine “HAÇ”, Hristiyanlık sembolü olan balık resmi, “AGNUS DEİ” yazılı levhacıkları

¹⁸⁴İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 43.

¹⁸⁵İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 58.

¹⁸⁶Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 26.

¹⁸⁷Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 28.

¹⁸⁸İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 44-45.

taşımayı tavsiye ettiler, giderek halkı buna alıştırdılar.¹⁸⁹ Eski Türkler atın boyuna “Moncuk” denilen bir çeşit muska takarlardı. Başkurtlar hastalığı tedavi etmek ve korkuyu yatıştırmak için kurşun dökerler, bu kurşun hastanın elbisesinin göğsüne muska olarak dikilirdi. İslam’dan önceki Türk boylarında muska tılsım adeti yaygındı. Budist Uygurların dini kitaplarında tılsım şekillerine rastlanmıştır.¹⁹⁰

İslam’a geldiğimizde, muska yazmanın Kur’an ve Sünnette bir dayanağı olmamasına rağmen muskacılardan bazıları, İsra suresi 82. ayeti muska yazmaya delil olarak göstermişlerdir.¹⁹¹ Oysa zikredilen ayette muska yazmak için bir işaret yoktur. Söz konusu ayetin meali şöyledir: “Biz Kur’an’dan müminlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. Ama bu, zalimlere ziyan arttırmaktan başka bir katkıda bulunmaz.” (el-İsra 82) Muskanın bazı olumsuzluklardan, nazardan ve büyüden koruduğuna dair Kur’an ve Sünnette bir delil bulunmamasına rağmen bazı ilim adamları, kişinin fenalıklardan korunmak amacıyla üzerinde muska taşımalarını câiz görmüşlerdir. Muska taşımayı câiz görenler bunu bir takım şartlara bağlamışlardır. İçinde yazılan şeylerin anlamlarının bilinmesi, içinde şirk anlamı taşıyan bir söz bulunmaması ve dinin kabul ettiği nitelikte olması bu şartlardandır. Muskayı câiz görenlerin bir dayanağı da Hz. Peygamberin rukyeye izin vermesidir. Rukye, kişinin kendisi veya hasta hakkında şifa dilemek için Kur’an ayetleri okuması, Allah’a dua ve ilticada bulunmasıdır.¹⁹² Yani rukye, okumak suretiyle yapılan bir çeşit tedavi yöntemidir. Sağlıkla ilgili olarak, tedaviyi ihmal ederek hastaları türbelerde dolaştırarak iyi etme inancı, bazı hastalıkların da hoca kisvesine bürünmüş çıkarıcılara, üfürükçü ve muskacılara götürülmesi ile iyi olacağı şeklindeki anlayış da halen yaşayan hurafeler arasında yer almaktadır.¹⁹³

Hz. Aişe, Malik, Ahmed b. Hanbel ve Şafiilerin birçoğu dua yazıp taşıma ve okumanın caiz olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbas, İbn Mesud, Hanefiler ve bazı Şafiiler de nazarlık hakkındaki rivayetlere bakarak ayet ve duaların yazılarak bunların taşınmasının caiz olmadığı görüşünü benimsemişlerdir. Muskacılığın bir meslek haline gelmemesi, dinin ve dini duyguların kötü menfaatlere alet edilmemesi bakımından, ikinci görüş dikkat çekicidir. Çocuklara ve okuma bilmeyenlere bilenler, bir menfaat

¹⁸⁹Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 20.

¹⁹⁰Hikmet Tanyu, “Büyü”. 212.

¹⁹¹Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 29.

¹⁹²Said Havva, *el- Esas fi’sSünne* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1989). 138.

¹⁹³Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. 59.

beklemeden okumalıdır. Okuyacak bulunmazsa yazma yoluna başvurulur. Tıbbi tedavi yanında telkin ve dua ile tedavi usulü, aradan on dört asır geçtikten sonra, müspet ilminde dikkatini çekmiş, Avrupa ve Amerika’da bu usul ile tedavi yapan şifa yurtları açılmıştır.¹⁹⁴

Bugün dahi insanların boynunda, çocukların kıyafetlerinin bilhassa omuz kısmında, evlerde, ağaçlarda, işyerlerinde, hayvanların üzerinde aynı muska tılsımlar bazı insanlar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.

İslam dininin esasları her akl-ı selimin kavrayacağı kadar sade ve anlaşılırdır. Böyle efsanelere kapılmak ve bağlanmak Müslümanlığın ulviyetine ve insanlığın şerefine yakışmayacağı için men edilmiştir.

Tılsım diye yapılan muskalar bir sihir çeşididir. Yapan ve yaptıran mesuldür. Muhabbet için yapılan muskalar sihirdir. Yapanda yaptıranda manen vebalden kurtulamaz. Muskacılıkla meşgul olan kişi bir horoz ister bu muskayı horoz kanıyla yazar. Düşmanından intikam almak için muska yazıp yumurtanın içine koyarak ateşe gömmek ve yitik bulmak, hırsız yakalamak için muska yazmak ve tesirine itikat etmek şirkettir.¹⁹⁵

Bıçağın kesmemesi, kurşunun işlememesi, yılan ve akrep sokmaması için dualar ve muskalar tavsiye edilmektedir. Şüphesiz ki bunlar yanlış ve asılsızdır. Cinci kitaplarında define bulmak için bir takım hezeyanlar yazılıdır. Bunlara aldanıp da define aramakla vakitlerini geçirenler vardır. Cincilik kitaplarından birinde şöyle yazılıdır: “Dahi bin iki yüz otuz bir kere ya muğni deye seccadesi altında akça bula kimseye demeye batıl olur.” Okumakla para bulunacağı asılsız şeylerdendir.¹⁹⁶ Cenabı Hak Kur’an’ı Kerimi bizlere muska yazmak için göndermiş değildir. Onun ahkâmıyla amel etmek, gösterdiği yoldan gitmek ve ibadet niyetiyle okumamız için gönderilmiştir.

1.2.3. Sihir- Büyü

Eski Türk dilinde büyü bügi, bögü şeklinde yazılmakta ve “sihirbaz, din adamı” anlamına gelmekteydi. Daha sonra “akıllı” anlamını kazanan kelime bilge ile özdeş

¹⁹⁴Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*. 17-18.

¹⁹⁵Recep Aktaş, *İslam Dininin Yasak Ettiği Batıl İnanışlar* (Adana: Gürpınar Basımevi, 1965). 24-25-26.

¹⁹⁶Aktaş, *İslam Dininin Yasak Ettiği Batıl İnanışlar*. 30-31

olmuş gözükmetedir.¹⁹⁷ İslâm kaynaklarında mecûs, mecûsî şeklinde geçen kelimelerin, tabiattaki bazı varlık ve olayları yönettiği, gâipten haber verdiği, büyücülükle bazı işleri gerçekleştirdiği kabul edilen bu sınıf için kullanıldığı söylenebilir.¹⁹⁸ Bunlar büyü, “tabiatüstü gizli güçlerle ilişki kurmak suretiyle kendilerinde gizli güçler bulunduğu inanan bazı tabii nesnelere kullanılarak zararlı, faydalı veya koruma gayeli bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işler” şeklinde tarif edilebilir.

Büyünün asıl amacı insanı ve olayları etkilemektir. Bol ve çok avlama, balık tutma, hayvan yetiştirme, düşmanı yenme, zarara uğratma veya öldürme, çocuk, ürün ve mal çoğaltarak, hastalıktan kurtulma, kısacası bitkileri, hayvanları, insanları, tabiat olaylarını ve güçlerini kontrol ederek şu veya bu kişi yahut kişilere iyilik ya da kötülük etmek suretiyle bir menfaat sağlamadır. Büyü, olağanüstü etkileyici bir güç veya bilgiye sahip olduğuna inanan bazı insanlara yaptırılır. Bunlar büyücü, şaman, sihirbaz, hekim gibi toplumlara göre adları değişen kimselerdir. Bunların güçlerini iyiye de kötüye de kullanabileceklerine inanılır. Büyüde araç olarak ruhlar, cinler, şeytanlar, canlı veya ölmüş bazı hayvanlar, cisimler, şekiller, hatta adlar kullanılır.

Tarih boyunca büyüye başvurulduğu gibi günümüzde de en gelişmiş toplumlarda bile büyü yapanlara ilgi duyanlar vardır. Kur’an-ı Kerim’de geçen sihir kelimesi büyü anlamını taşımakla birlikte sihir, büyüden daha geniş kapsamlıdır; büyü ile sihrin bazı şekilleri arasında farklar vardır. Öte yandan Türkçe’de büyücü ile sihirbaz aynı anlama gelmemektedir.¹⁹⁹ Sihirbazlıkta gözü, görüşü aldatan, hokkabazlık, el çabukluğu ve renk yanılmasına dayanan bir sanatı yürütme anlamı da vardır. İllüzyonizm, manyetizma, hipnoz, telepati gibi teknikleri uygulayan sihirbazdır. Büyücü ise iyi veya kötü varlıkların yardımını sağlayan, büyü tekniğini, usullerini, tılsımlı sözleri, iksirleri, uygun materyali, muskaları, diğer ilgili maddeleri bilen ve kullanan kimsedir. Cadılar ve kâhinler büyücülerle karıştırılırsa da aslında onların bir teknik değil şahsî kabiliyettir.²⁰⁰

¹⁹⁷Besim Atalay, *Divanu lügati’t-Türk Tercümesi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1941). 428.

¹⁹⁸Hikmet Tanyu, “Büyü”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992).524.

¹⁹⁹Fikret Karaman, “Büyü”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: D.İ.Bşk., 2007). 72

²⁰⁰Tanyu, “Büyü”. 501.502.

Eski Mezopotamya ve Mısırdan kalma tılsımlı sözler ve büyü formülleri ihtiva eden çok sayıda metin günümüze kadar gelmiştir.²⁰¹ Mezopotamya’ da yaşamış olan Keldaniler büyücülüğün ve kâhinliğin sırrını bilmekle ün yapmışlardır.²⁰² Eski Mısırlılar büyü yoluyla hayat ve ölümü etkileyebileceklerini, tabiat güçlerini denetimleri altına alabileceklerini sanıyorlardı. Mısır’a gönderilen Hz. Musa ile Firavun ’un sihirbazları arasında geçenler, Araf suresi 116. Ayet ve Taha suresi 66.ayette zikredilmektedir. Bu bağlamda Hz. Musa’nın asasının bir ejder haline getirildiği ve sonuçta galip geldiği anlatılmaktadır.²⁰³

Eski Çin’de Hinduizm’de büyücülük önemli bir yer tutmuştu. Vedalar’da büyü ile ilgili olanla olmayanı ayırmak zordu. Tıp büyü ile iç içeydi. En gösterişli törenlerde büyü yer alırdı. Eski Yunan’da şehirler büyücülerden geçilmezdi, eski İran’da da büyü ile din birbirine karışmıştı.²⁰⁴

Türklerde büyü işini kam yönetir. Kam hastalara muska yapar, afsunlu sözlerle üfürür ve büyü yapar. Eski Türklerdeki bu gelenekler günümüze kadar gelmiştir. Cincilik üfürükçülük, muskacılıkla ilgili çeşitli kitaplar elden ele dolaşmaktadır. Servet ele geçirmek, birinin gönlünü çalmak, ara bozmak, sevdirmek vs. için büyü yapılır ve yaptırılır. Muskadan başka büyü malzemeleri; saç, elbise parçası, tırnak, sabun, iğne, resim, ip, kurşun, demir, çakı, horoz kanı, sığa dili, bal mumudur. Bu malzemeler büyülendikten sonra boyun, koltuk altı, cep, yatak, yastık, eşik, merdiven dibi, kör kuyu, mezar gibi yerlere konur.²⁰⁵

İslam dini öncesi Arabistan’da büyü, Müslümanlıktan önce geçerli birtakım uygulamalarla, Arapların yakın ilişkisi olan (Museviler, İranlılar, Yunanlılar gibi)halklardan alınmış aynı çeşitten anlayışların bir karışımıdır. Bunlar tütsüleme, tılsım ve muska, okuyup üflemek, yıldızlara bakarak geleceği söylemek, içine yerleştirilen sayılar yatay veya dikey olarak toplandığında hep aynı sayıyı veren büyülü kareler düzenlemek vb. gibi uygulamalardı. Sayıların ve harflerin gizli değerlerinden

²⁰¹Tanyu, “Büyü”. 501.

²⁰²Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 74.

²⁰³Buhari, “Enbiya”, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 392, 515, 535. Tanyu, “Büyü”. 503

²⁰⁴Tanyu, “Büyü”. 503.

²⁰⁵Tanyu, “Büyü”. 504.

yararlanarak geleceği okumak demek olan cifir, bu konuda kitaplar yazılmasına yol açmıştır.²⁰⁶

Büyü ile dinin ilişkisine değinirken, büyüün, dinin kutsal olarak tanıdığı şeylerden yararlandığını belirtmiştik. Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi toplumlarında büyücülükle uğraşanlar, üç kutsal kitabın sözleri ile Tanrı, Peygamber ve melek gibi adları büyü formüllerinde ve işlemlerinde kullanmayı denemişlerdir. Çünkü bu üç dinin çıktığı coğrafi ve kültürel ortamda benzerlikler vardır. Doğuş sırasına göre son ikisinin Yahudilikten ister istemez etkilenmeleri, büyüsel pratiklerde bir takım alış verişi meydana getirmiştir.

Yahudilikte sihre inanmak yaygındı. Yahudiler büyü formüllerinde, eski zamanlardaki geleneklerden yahut yabancı dinlerden gelen cin ve peri isimlerini almışlardı.²⁰⁷Fakat Tevrat'a göre sihirbaz kadın ve erkeğin öldürülmesi gerekir. "Cinci yahut bakıcı olan erkek veya kadın mutlaka öldürülecektir, onları taşla taşıyacaklardır. Kanları kendi üzerlerinde olacaktır.(Tevrat, Çıkış, 22/18; Levililer,20/27)²⁰⁸

Hıristiyanlar, büyücüden daha çok cadıdan korkarlar. Cadıya büyücülük, hortlaklık, yamyamlık, kan emicilik atfedilmiştir.²⁰⁹

İslam da ise sihrin bir tür ilim olması itibariyle öğrenilmesi ve öğretilmesi bazı âlimlerce caiz görülmüşse de²¹⁰ insanlara zarar vermekten öte bir işe yaramadığından onun öğrenilmesi, öğretilmesi, uygulanması kınanmış ve helal olmadığına hükmedilmiştir. Sihir menfaat ve çıkar amaçlı bir uygulama olduğundan din, Allah, Peygamber gibi kutsal gerçeklere değer vermez, bununla birlikte gereksinim duyduğunda belirtilen kutsal değerleri çıkar ve başarı aracı olarak kullanmaktan da kaçınmaz. Bu yöndeki anlayış ve uygulamalar, Allah'ın irade ve kudretinin üstünde işler başarabileceği iddiasında olan sihirbaz veya büyücüye Peygamber'den, daha da ötesi Allah'tan daha büyük değer vermek anlamını ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir anlayış sihir yapmayı ve yaptırmayı yasaklayan hükmün temel gerekçeleri arasında bulunmaktadır.²¹¹Hakikatin aksine tahayyül olunan yaldızcılık, şarlatanlık, hilekârlık

²⁰⁶"Büyü", *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*, t.y. 535.

²⁰⁷Tanyu, "Büyü". 503.

²⁰⁸Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 75

²⁰⁹Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 75.

²¹⁰Ebu Hamid Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din* (İstanbul, 1986). 77.

²¹¹Özarlan, *Günümüz İnanç Problemleri*. 77.

yolunda cereyan eden her hangi bir iş sihirdir. Sihirde esrarengiz bir surette hakkı bâtil, bâtili hak, gerçeği hayal, hayali gerçek gibi göstermek söz konusudur.²¹²

Kur'an, sihir kelimesini büyüü kapsayacak şekilde kullanır ve bunun öğrenilebilir bir meslek olduğunu ifade eder.(Bakara 2/102) Kelamcılar da genelde sihir ve büyü diye bir gerçekliğin varlığını kabul eder ve bunun aklen imkânsız olmadığını söylerler.²¹³ Sihir ve büyü tarihte insanlığın din ve bilimden mahrum olduğu dönemlerin ürünü iken bugünde çoklukla fikri ve inanç yönüyle ilkel düzeyde olan kimselerce varlığı devam ettirilmektedir. Fakat sihrin etkisi, onun ontik gerçekliğinden çok deneğin psikolojisiyle ilgili bir husustur. Şayet insan bu tür şeylerle ilgilenmiyor ve kendisine sihir yapıldığına dair bir düşünce ve evham içinde bulunmuyorsa kendisine sihrin hiçbir etkisi olmayacaktır. Bu nedenle sihir, insanların inanç ve iradeleriyle doğrudan ilişkili bir konudur. İnsanların fobi ve korkularının istismar edilmemesi için iradelerinin güçlendirilmesi ve kalplerinin manevi yönden takviye edilmesi gerekir. Aksi halde sihir, inanca birçok batıl ve hurafenin karışmasına, aynı zamanda insanlar arasında ayrılığın, ayrılık ve kaosun doğmasına neden olacaktır. Bu da Allah'a olan halis inanca, bir takım din dışı unsurların karışmasına dolayısıyla inancın ve hakikatin bozulmasına neden olur.²¹⁴ Çünkü sihir, akli ve algıyı yanıltma esasına dayalı tuhaf bir olaydır. Buna karşın din doğru düşünme melekesi olan akli korumayı esas alır. Bu bakımdan akli yanıltıcı her saçma tesir, dinin anlaşılması önünde bir engel oluşturabilir.²¹⁵

Tanrı'nın isim ve sıfatları, Peygamberin ve meleklerin adları kudret ve gücü harflerden ve rakamlardan meydana getirilen cetvel ve vefk'ler de çeşitli büyüsel gayelerle kullanılmıştır. Kur'an'daki sureler ve ayetler ya sözlü ya da yazılı olarak veya çoğu kez de ebced hesabından yararlanılarak işe geometrik ve matematik bir sır verilmeye çalışılmıştır. Bir surenin ya da bir ayetin kutsal gücünü rakamla anlatmaya çalışmanın nedenleri, sistemin herkes tarafından anlaşılmasını önlemek olduğu gibi, ak büyü ile uğraşan kimselerin bu kutsal sözleri olduğu gibi yazıp da, Tanrı sözüne saygısızlıkta bulunmamak endişesinden ileri gelmektedir. Çünkü üstünde sure ve ayetler yazılı olan muskalar vücudun uygunsuz bir yerinde taşındığı gibi, yazılılarındaki

²¹²Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, 1935). 441.

²¹³Cüveyni İmamı'l Haremeyn, *Kitabu'l irşad*, trc. Adnan Bülent Baloğlu (Ankara: TDV Yayınları, 2012). 260.

²¹⁴Mustafa Bozkurt, Hüseyin Maraz, "Mucizenin Onto- Teolojik Açından Sihirden Farklılığı", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2 (Mayıs 2014): 147-173.168.

²¹⁵Enver Günay, *Din Sosyolojisi*, 12. Bs (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014). 453.

gayeye göre ayakkabı ökçesinin içine, eşik altına, duvar deliğine de saklanmaktadır. Kutsal kitaptan en çok alınan sure, Fatiha suresidir. Kur'an'ın ilk suresi olması, "açıcı" bir nitelik taşıması sözü geçen sureye bir rüçhan hakkı kazandırdığı inancıyla, muskacılar tarafından çok rağbet görmektedir.²¹⁶

İslam'a göre: "Kim sihri öğrenir ve onu ameli sahada tatbik ederse, küfür işlemiş olur, fakat onu öğrenmekte, tatbikinden sakınıldığı takdirde bir mahzur yoktur. Bu, tıpta kimyevi maddeler arasında yer alan şiddetli bir zehir gibidir ki, eczacılıkta çeşitli hastalıklar için tedavi maddesi olarak kullanıldığı halde kötü niyetli bir kişinin elinde öldürücü bir silah olur."²¹⁷

"Buhari, Müslim ve İbn-i Mace Hz. Aişe' nin şöyle dediğini rivayet ederler: Hz. Peygambere sihir yapıldı. Nihayet bir gün yanımdayken, Yüce Allah'a epeyce dua etti. Sonra şöyle buyurdu: "Fark ettin mi ey Aişe! Niyaz ettiğim hususta Allah bana cevap verdi". Ben "nedir ya Rasulallah" dedim. Şöyle cevap verdi: "Bana iki kişi geldi, birisi başımın yanında, diğeri de ayakucumda oturdu. Sonra biri diğeri dedi ki: "Bu zatın rahatsızlığı nedir? Öteki: "Sihirlenmiş" dedi. "Kim sihir yapmış" diye sordu. Diğeri: "Benu Zurayk'li Yahudi Lebid b. el-A'sam yapmış" dedi. Öteki: "neye yapmış" diye sordu. O da "tarağa, taranırken dökülmüş saç döküntüsüne ve erkek hurma kapçığı içine" dedi. "Nerededir o" diye sordu. Diğeri: "Zu-Ervan kuyusundadır" dedi. Ravi diyor ki: Bunun üzerine Rasulallah ashabından bir kişiyle beraber bu kuyuya gitti. Kuyunun üzerinde bir hurma ağacı bulunduğunu gördü. Sonra döndü ve Hz. Aişe'ye şöyle dedi: "Vallahi! Suyu kınalanmış su gibi, (üzerindeki ağacın) hurmaları da şeytanın başları idi."²¹⁸

Büyünün başlıca gayesi insanları, hayvanları, bitkileri, tabiat olaylarını ve güçlerini kontrol ederek şu veya bu kişi yahut kişilere iyilik ya da kötülük etmek suretiyle menfaat ve çıkar sağlamaktır.²¹⁹Bugün Türkiye'de farklı yörelerde değişik uygulama şekilleriyle büyü geleneği, varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de büyü genellikle kötü amaçları gerçekleştirmek için yapılmaktadır. Karı kocanın arasını

²¹⁶Sedat Veyis Örnek, "Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki". 54.55.

²¹⁷Talat Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985). 182-183.

²¹⁸Buhari, "Bed'il Halk", 45.

²¹⁹Tanyu, "Büyü". 501. Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. 51.

açmak, insanın bazı kabiliyetlerini, dilini, bahtını bağlamak, sakatlamak, malına, canına, hayvanına zarar vermek, kız kaçırmak, kız veya erkeklerin kısmetini kapatmak, kadının gönlünü çalmak gibi kötü niyetli kara büyü örnekleri görülmektedir. Bununla birlikte kişinin kendisini, ailesini, malını ve mülkünü koruma gayesine matuf ak büyü örneklerine de rastlanmaktadır.²²⁰

Halk arasında sihirden korunmak için alınan tedbirlerin ve mevcut büyüü bozmak amacıyla yapılan faaliyetlerin bir kısmı hurafeden öteye geçmemektedir. Bu konuda da cehaletin ve insanların sıkıntılı durumlarından medet uman çıkarıcıların halkın yanlışlara düşmesinde etkili olduğu görülmektedir. Sihre karşı alınan önlemlerden biri “pasif büyü” olarak adlandırılan, bıçak, makas, mavi boncuk ve çeşitli nazarlık eşyalar bulundurmamak suretiyle büyücülerin bazı faaliyetleriyle gebe ve lohusa kadınlara zarar vermelerinin önüne geçildiğinin kabul edilmesidir. Büyücü bu maksatla o kişinin muska ve uğurluklar gibi bazı şeyleri taşımasını ister.²²¹ Zikredildiği üzere muska ve tılsımlar bid’at ve hurafeler içerisine girer.

1.2.4. Gaybı Bilme Merakı

Gayb; Arapça’da “gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak manasında mastar ve “gizlenen, hazırda olmayan, bulunmayan şey” anlamında isim ve sıfat olarak kullanılmaktadır.²²² Ragıb el-İsfehani(ö.1108) gaybı “duyular çerçevesine girmeyen ve aklın zaruri olarak gerektirmediği şey” olarak açıklamıştır. İbnü’l Esir (ö.1160/1233) de “kalplerde(zihinlerde) var olsun veya olmasın gözlerden gizli kalan şey” şeklinde tanımlamıştır.²²³ İnsan yaratılışının gereği olarak bilinmeyen ve görünmeyene, esrarengiz olana karşı ilgi duymuş, onun bu ilgisi kendisini görünenin ötesiyle ilgilenmeye sevk etmiştir.

Düşünce tarihi boyunca çeşitli disiplinler gaybı genellikle bir varlık ve bilgi problemi olarak ele almışlardır. Bunların içinde kelam ilmi gibi meseleyi sadece vahiy sınırları içinde çözmeye çalışanlar yanında sofilerde olduğu gibi konuya sırf bir varoluş gerçeği olarak yaklaşanlar da olmuştur. Diğer taraftan, gaybi ilimlerle meşgul olanlar

²²⁰Tanyu, “Büyü”. 504.

²²¹Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. 55.

²²²Yusuf el-Bekavî.dğr., “Gayb”, *Lisanü’lArab* (Beyrut: Müessesetü’l Aalamül matbuati, 2005). 2954.

²²³er- Ragıb el-İsfehani, “Gayb”, *Kur’an Kavramları Sözlüğü*, trc. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Yarın Yayınları, 2015). 719.

ise konunun bilgi alanı içinde ele alınması gerektiğini kabul etmişlerdir. İnsanlık tarihi boyunca farklı din, medeniyet ve felsefî görüşlere sahip olan milletlerin büyük çoğunluğunun gayb anlayışları birbirinden farklı olmakla birlikte gayba iman konusunda olumlu bir tavır ortaya konulmuştur.

Eski Mısırlılar, insanların öldükten sonra ruh ve beden olarak tekrar diriltileceklerine inanıyor, bu nedenle ölülerini mumyalıyorlardı. Dünyada faziletli bir ömür sürenlerin ebedi hayata ulaşacağına, kötülerin ise mezarlarında yılan ve çıyanlarla birlikte olacağına inanılıyordu. Yapmış oldukları heykeller görünmeyen gerçek ilahı temsil ediyordu.

Sümerlerin inancına göre ise güneş, ay, su ve yer tanrılarında her birinin arkasında bazı gizli kuvvetler mevcuttu. Bu güçler, her kişiye koruyucu bir melek ve ona musallat olan kötü ruhlar görevlendirirlerdi. Ölülerin tekrar dirileceğine inandıkları için onların dünyada kullandıkları aletleri ve sevdikleri yiyecekleri de mezarın içine koyarlardı. Babilliler de ise tanrı inancı yanında cin ve melek gibi görünmeyen varlıklara da inanıyorlardı.

Eski Yunan'da halkın çok tanrılı inançları vardı. Demokritos gibi materyalistlerin yanında Pisagor, Sokrat, Eflatun ve Aristo gibi birçok aydın metafizik varlıkları kabul ediyorlardı. Örneğin Pisagor gaybi bilgi elde etme yollarını göstermiş, Eflatun ise ruhun bedenden ayrılınca gayb ve melekut alemiyle ilişki kuracağını açıklamıştır.

Hint ve Çin kıtalarında da görünmeyen varlıkların dini yaşantıdaki yerleri büyüktür. Mesela yoga, maya, hulul, ittihat, tenasüh ve Nirvana gibi kavramlar görünmeyen alemle ilgilidir. Bu bölgelerde “ashabü'r-ruhaniyyat” diye isimlendirilen bir grup, insan suretindeki ruhani araçların tanrıdan insanlara vahiy getirdiğini kabul etmekteydiler.²²⁴

Eskiden beri gayb âlemi, insanoğlunun merakını üzerine çekmiştir. İnsan bu âlem hakkında da bilgi edinmek istemiştir. İşte bu merak ve istek, gaypten haber verdiğini söyleyen kâhinler, arraflar, falcılar tarafından istismar edildiği gibi günümüzde de bunlara ek olarak medyumlar ve ruh çağırانlar tarafından kötüye kullanılmaktadır.²²⁵

²²⁴İlyas Çelebi, “Gayb”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1996). 404-409.

²²⁵İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. 23.

1.2.5. Fal ve Şansını Deneme Merakı

Fal kelimesi meydana gelecek olay ve hadiselerle işaret manasında kullanılmıştır. Fal kelimesinin Allah'a daima ümit ve itimat bağlanmasını tavsiye eden bir iyi öğüt manasına yorumlandığı da olmuştur. Bu bağlamda tefeül kavramı da uğur sayma, hayır isnat etme ve fal açma manalarına gelmektedir.²²⁶

İnsanoğlu tarih boyunca gerek kendisiyle gerek çevresiyle ilgili bilinmezleri anlayıp keşfetmeye, istikbalin neler getireceğini önceden öğrenmeye ve böylece kendi kaderine hükmetmeye çalışmıştır. Şüphesiz bunda esrarengiz ve meçhule karşı olan merak duygusunun da büyük payı vardır. Bir bakıma her şekle bir mana verme ve her davranışa bir anlam yükleme insanın yapısından gelen bir özelliktir. İnsanın bilinmezi ve esrarengiz olanı keşfetmek için çeşitli yöntemler kullandığı bilinmektedir. Zaman içinde onun bu ihtiyacını karşılamak üzere bu işi meslek edinenler çıkmış ve bunlar toplumda büyük kabul görmüşlerdir. Kâhin, sihirbaz, büyücü, şifacı, falcı ve bakıcı gibi isimlerle anılan bu kişiler mistik sezgi gücüne dayanarak, görünmez varlıklarla temasa geçerek yahut tabiattaki bazı varlık ve nesnelerin durum ve davranışlarını yorumlayarak bu konuda söz sahibi olduklarını iddia etmişlerdir.²²⁷ İslâm'da fal, etnolojik bir terim olarak özellikle gayb, gelecek ve insan karakteri hakkında bilgi verme amacı taşıyan bütün esrarengiz faaliyetleri ifade eden fal kelimesiyle, "fal tutmak" anlamına gelmekle birlikte umumiyetle gelecekle ilgili iyimser beklentileri dile getiren tefe'ül (tefe''ül) Câhiliye döneminde de görülmektedir.²²⁸

Tarihten bu güne kadar çeşitli fallar kullanarak insanlar kandırılmışlardır. Yıldız falı, insanın doğduğu güne göre burç tahsis edip ona göre davranmak, İslâm'ın ilahi iradeye atfettiği mutlak hâkimiyet ilkesi ile çatışmaktadır. El falı, eldeki çizgilerden insanın geleceğini okumak, çay falı, kahve falı, bakla falı vs. Hatta insanın vücut şekillerine göre anlam çıkarma şeklindeki vücut falları tarih boyunca kullanılmıştır.²²⁹ Falın en eski kaynağı muhtemelen Mezopotamya'dır. Akatlar ve Sümerler döneminde fal ile ilgili birçok teknik gelişmişti. Mezopotamyalılarda yıldız falı, Yunan ve Roma'da kuşların uçuşu çok önemli idi ve bundan anlam çıkarırlardı. Çin'de çok sayıdaki

²²⁶Mehmet Doğan, "Fal", *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Rehber Yayınları, 1990). 1071.

²²⁷Kürşat Demirci, "Fal", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1995). 134-138.

²²⁸İlyas Çelebi, "Fal", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1995).138-139.

²²⁹İlhan Kutluer, "Burç", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992). 424.

faldan kürek kemiği falı yaygındı. Hindistan'da ve İslam dünyasında “remil” diye bilinen fal ünlüydü.²³⁰

Sihir, remil, bakla dökme ve fala bakma gibi inançlar Müslümanlara Mısırlılar ve Asuriler'den geçmiştir. Müslümanlar arasında Süryanilerden geçme birçok âdetin varlığı da bir gerçektir.²³¹

Arapların üç çeşit okları vardı. Bunlardan birinin üzerinde “Rabbim emretti” veya “yap”; ötekinin üzerinde “Rabbim nehyetti/yasakladı” ya da “yapma” yazılı idi. Üçüncü ok ise boştu. Bu oklar puthanelerde bulunurdu. Putperest Arap, bir şeye niyet ettiği veya bir yolculuğa çıkacağı zaman puthaneye gider bu okları atardı. “Yap” yazılı ok çıkarsa düşündüğünü yapar, “yapma” çıkarsa vazgeçerdi. Boş ok çıktığı takdirde, öteki ikiden biri çıkıncaya kadar ok atmaya devam ederdi. Böylece, güya gelecek hakkında bilgi edinmiş olurdu.²³² Ayıca Falname adı verilen kitaplar vardır. Yıldızname, İhtilacname, Fal-i Kur'an, Kitab-ı Fal, Hurşitname, Bahtname gibi eserler çeşitli fallardan haber veren kitaplardır.²³³ Bu kitapları, halk arasında zaman zaman kullananlar çıkmaktadır. Amaçları ise maddi menfaat ve kişisel çıkar elde etmektir.²³⁴

Bazı dindar Müslümanların bile Kur'an'ı gözleri kapalı olarak açıp çıkacak yerden yedi sayfa gerisine giderek burada ilk göze çarpacek ayeti okuma âdetini tavsiye ettikleri bilinmektedir. İran'da bu iş için Hafız Divanı'nı kullanmak caizdir. Türkiye'de Mesnevi, Ahmediyye, Muhammedîye ve Envarü'l-Aşikin ve bazı divanlara bakılır.²³⁵

Falcılığın diğer bir kısmı da kitap açmaktır. Bazı insanlar kitap açtırmak denildiği zaman dinen inanmaya mecbur imiş gibi kutsi bir kitap olarak kabul etmektedirler. Hâlbuki bu bir kitap değil; yıldızname ismini taşıyan bir kitaptır. Ne yazık ki bu kitap açmak, yıldız bakmak din namı altında yürümekte ve bu şeytanlığı yapanlar din kisvesine bürünmektedirler. Yıldıznamenin evvelinde “Bu kitap camii amali ve cümle dilediğini beyan eder ve her ne işe şuru, eder isen husule gele” diye yazılmıştır. Yıldıznamenin diğer bir yerinde şöyle yazar “Bir adam hastalanıp ve neden olduğunu bilmese evvela hasta ile validesi ismini ebceti kebir ile hesap edip cümle ettikten sonra

²³⁰Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 71.

²³¹Günaltay, *Hurafeler ve İslam Gerçeği*. 294.

²³²İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. 27-28.

²³³Mustafa Uzun, “Falname”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995). 141-143.

²³⁴Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 73.

²³⁵Özarlan, *Günümüz İnanç Problemleri*. 60.

beşer beşer tarh edip baki bir kalırsa ilaç lazım gelir. İki kalırsa nazar isabet etmiş olur. Eğer üç kalırsa sihir alametidir. Eğer dört kalırsa bir cinni illetine uğramıştır.” Yıldıznamede “Cinni alametine uğramış ola koyun kanıyla yazıp getüre besmele ve sure-i fil” diye yazılmıştır. Kan dinen necis sayılan bir maddedir. İnsanın vücudunda, elbisesinde veya namaz kılacağı yerde olması kılacağı namaza engel olur. Necis, pis olan bir şeyle besmeleyi Şerife’yi ve Kur’an-ı Kerim’den sureleri yazmak doğru değildir.²³⁶ Bu sebeple bu inanış İslam’da olmamakla birlikte İslam’ın genel esaslarına aykırı düşmektedir.

Günümüzde ise üniversite kantinlerinden, devlet dairelerine, kabul günlerinden, arkadaş toplantılarında amatör falcı bulunmaktadır. Bunlar eğlenmek, oyalanmak, sohbet etmek maksadını taşımaktadır. Bugün falcıların çoğu büyücülerle ortak çalışır. Ortakları olan büyücülerini tavsiye ederek komisyon almakta, müşteri ile büyücü diyalogunu sağlayarak aracılık görevi yapmaktadırlar. Falcılık olgusu büyücülük, bakıcılık ve adak işlemlerini de içinde barındırmaktadır. Son zamanlarda çeşitli usullerle yapılan fal, modern teknoloji olan bilgisayarlarda da yapılmaktadır. Fal kulüplerinde uygulanan bir sistemle, önce bankadaki hesap numarasına belli bir ücret yatırmak, istenilen doğum tarihi, burç gibi bilgileri almak suretiyle, kişiye özel sağlık durumu, aile ilişkileri, meslek hayatı, merak edilen birçok konunun cevabı günlük, haftalık, aylık olarak kişiye bildirilmektedir.

1.2.6. Burçlar

Güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızından her birine burç denir.²³⁷ Tarihte ilk olarak burçlara Sümerlere ait çivi yazılarında rastlanmıştır. Milattan önce Sümerlerden başka Akadlar ’da görülmüştür. Asurluları takip eden Yahudi-İbrani literatüründe görülür. Talmud da açık seçik bilgi bulunmakla beraber, Yahudi bilginleri insanın belli bir burç altında doğduğuna inanırlardı. Herkesin kendisini etkileyen bir yıldızı vardır. Bu günkü anlamda koç, boğa, ikizler, başak, yengeç burçları vardır.²³⁸

²³⁶Aktaş, *İslam Dininin Yasak Ettiği Batıl İnanışlar*. 16-17-20.

²³⁷Kürşat Demirci, “Burç”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1992). 421.

²³⁸Demirci, “Burç”. 421.

Mezopotamya’da yaşamış olan Keldaniler yıldızlara taparlar, kâinatı idare edenlerin yıldızlar olduğunu, hayır ve şerrin onlardan geldiğine inanırlardı.²³⁹

Eski Türk inançlarında, ay, güneş ve yıldızların yanı sıra burçlarda yer almaktadır. Türkler “koç” burcuna “kuzu”, “boğa” burcuna “ud” yani “öküz” burcu derlerdi. Diğer burçlarda farklı isimlerle adlandırılırdı. Burçların veya halk tabiriyle yıldızların insan üzerindeki etkisine inanmak, İslam’ın ilahi iradeye atfettiği mutlak hâkimiyet prensibiyle çatışmaktadır. Geçmiş devirlerde ve kavimlerde görüldüğü gibi burç ve yıldızları tapmaya kadar götürülen inanışlar, İslam’ın tevhit akidesiyle bağdaşmamaktadır.²⁴⁰

Günümüzde gazetelerde burç bölümleri günlük olarak yayınlanmakta, çoğunlukla kadınlar tarafından okunup, hayatları ona göre yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda Miladi takvimde her bir aya karşılık gelen 12 adet burç vardır. Bunlar; koç, boğa, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık burçlarıdır. Bu burçlarda o günle ilgili sevinçli, kederli yuvarlak sözler yer almakta, insanlarda buna inanmaktadırlar, bir nevi geçmiş kavimlerde olduğu gibi yıldızlar, burç ve semavi cisimlere kudret ve nispet ediş ve onlara tapmaya varan inanış tarzı, İslam akidesiyle bağdaşmaz.²⁴¹Bu inanç ve uygulamaların da bid’at ve hurafe olarak değerlendirilmesi gerekir.

1.2.7. Hıdrellez

Hızır ve İlyas isimleri halk arasında “Hıdrellez” olarak telaffuz edilmektedir. Kökü İslam öncesi eski Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan Hızır yahut Hızır ve İlyas kavramları etrafında dini bir muhtevaya bürünmüş halk bayramının adıdır.²⁴² Bu bayram, merkezini özellikle Anadolu ve Balkanlar’ın, Kırım, Irak ve Suriye’nin teşkil ettiği coğrafyada Batı Türkleri arasında, bugün kullanılmakta olan Gregoryen 6 Mayıs (Eski Jülyen takvimine göre 23 Nisan) günü kutlanmaktadır.²⁴³

Hıdrellez, halk arasında ölümsüzlük sırrına erdiklerine ve biri karada, diğeri denizde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyas peygamberlerin yılda bir defa bir

²³⁹Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 37.

²⁴⁰Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 101.

²⁴¹Demirci, “Burç”. 423.

²⁴²Orhan Hançerlioğlu, “İslam İnançları Sözlüğü”. 153.

²⁴³Enver Aras, “Türkler’de Hıdrellez Geleneği”, *Milli Folklor* 7/14 (2002). 44-45.

araya geldikleri gün olarak kabul edilir.²⁴⁴ Ancak bu beraberlikte, ismi yaşatılmasına rağmen uygulamada İlyas'ın şahsiyeti tamamıyla silinerek Hızır motifi öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu bayramda icra edilen bütün merasimler Hızır'la ilgilidir. Bunun temel sebebi, İslam öncesi devirlerde yukarıda zikredilen üç büyük kültürün hâkim olduğu alanda bu yaz bayramı vesilesiyle kütleri kutlanan insanüstü varlıkların daha ziyade Hızır'ın şahsiyetine uygun düşmesi ve onunla özdeşleşmesidir.²⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde 6 Mayıs (23 Nisan), halk arasında yaz mevsiminin başlangıç tarihi sayılmaktaydı. Hızır ve İlyas'a tahsis edilen bugün, İslam dünyasının her tarafında kutlanmamaktadır. Kutlandığı yerlerde de adı, tarihi ve yapılan merasimler aynı değildir.²⁴⁶ İslam dünyasının önemli bir kısmında ve bu arada Türkler arasında her zaman hidrellez adı altında olmasa da Hızır ve İlyas'ın birleştiği günün hatırası çok eskiden beri değişik günlerde ve biçimlerde kutlanmaktadır. Pek çok arşiv belgesi, devlet nezdinde bile, işlerin yılın bu iki mevsimine, yani "rûz'i Hızır'dan (Hızır-İlyas'dan) rûz'i Kasım'a veya rûz'i Kasım'dan rûz'i Hızır'a" kadar olan iki döneme göre planlandığını göstermektedir. Zira Doğu Hristiyanlığının Aziz Yorgi (Aya Yorgi, Hagios Georgios, Saint George) veya Yeşil Yorgi kültü bu tarihte kullanılmaktaydı. Doğu Hristiyanlığında çok önemli bir yeri olan bu inanış, zaman içinde Hızır-İlyas anlayışıyla birleşerek özdeşleşmiş ve bu suretle 6 Mayıs tarihi Ortadoğu ve Balkanlarda Hristiyan-Müslüman kültür etkileşimi sonucunda hem Aziz Yorgi hem de Hızır-İlyas kültürünün iç içe girmesinin bir sonucu olarak kutlanmaya başlanmıştır. Müslümanlarca Hızır ve Hristiyanlarca Aziz Yorgi adına kutlanmasına rağmen, doğrudan doğruya ne İslam'la ne de Hristiyanlıkla ilgisi olmayan bir bayramdır. Buna rağmen Ortadoğu ve Balkanlarda hem Müslümanların hem Hristiyan halkların kutladığı bu yaz bayramının kökü İslam ve Hristiyanlık öncesi İlk Çağ Anadolu, Mezopotamya ve Orta Asya kültürlerinde aranmıştır.²⁴⁷

Ayrıca eski İran'da yeşillik ve su kavramlarıyla ilgili Haurvatat ve Ameretat adlı iki Tanrı için bahar mevsiminde özel ayinler yapıldığı, Nevruz'un da bunlardan doğduğu bilinmektedir. Tabiatın adeta yeniden dirilmesi demek olan baharın ve yazın

²⁴⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır- İlyas Kültü*, 2. Bs (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1990). 78.

²⁴⁵ Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır- İlyas Kültü*. 88.

²⁴⁶ Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır- İlyas Kültü*. 141.

²⁴⁷ Kemal Güngör, "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdırellez Törenlerine Dair Bir İnceleme", *Türk Etnografya Dergisi*, 1 (1956). 71.

gelişi, ilk çağlarda dünyanın her tarafındaki insanlar için önemli bir olaydı. Bu olayın birtakım tabiatüstü güçlerle temsil edilmesi ve bunların şerefine ayinler düzenlenmesi evrensel bir hadise olmalıdır. Ancak bunlar Hızır adının çağrıştırdığı gibi bolluk ve bereketi simgeleyen, su ve yeşillik kavramlarının öne çıktığı, ağacın bol bulunduğu, bazen içinde türbe de bulunan mesire yerlerinde kutlanan merasimlerdir.²⁴⁸ 5 Mayıs günü temizlik yapıp yiyecek ve içecek hazırlama gibi işlerle başlayan hıdrellezle ilgili bütün merasimleri, âdet ve gelenekleri dört grupta toplamak mümkündür. 1. Şifa ve sağlık talebine yönelik olanlar. 2. Uğura, bereket ve bolluk talebine yönelik olanlar 3. Mal mülk, mevki ve servet talebine yönelik olanlar. 4. Kısmet ve talih açma talebine yönelik olanlar. Mesela hıdrellez günü kır çiçeklerinin kaynatılarak suyundan içilmesinin hastalıklara şifa vereceği, hıdrellez gecesi bütün sulara nur yağacağından o gece suya girmenin her türlü bağışıklık sağlayacağı inancı birinci gruba örnek gösterilebilir. Genellikle hıdrellez gecesi Hızır'ın yeryüzünde dolaştığı ve dokunduğu şeylere bereket getirdiği inancı çok yaygındır. O gece evlerdeki yiyecek ve içeceklerin ağzının açık bırakılması, dileklerin bir kâğıda yazılarak gül ağaçlarının dibine konulması vb. şeyler ikinci grubu teşkil eden uygulamalara örnek sayılabilir. Bunlara benzer pek çok örneğe her yerde rastlamak mümkündür.²⁴⁹ Mayıs ayının ilk haftasında çocuk, kadın, erkek kırlara çıkılır, yemekler yenir ve gezinti yapılır. Bugünde Hızır (a.s) ile karşılaşılacağına inanılır. Hızır'ın geçtiği yerlerde nasip-kısmet dağıttığı inancı vardır. Türklerin İslamiyet'e girdikten sonra kışın bittiğini ve yazın başladığını haber veren tabiatın önemli bir geçiş döneminin, özellikle gençler tarafından kutlandığı gündür.²⁵⁰ Hıdrellez sabahı ateş yakmak için bir odun yığını oluşturulur, akşam olunca tutuşturulur özellikle genç erkekler ve kızlar ateş üzerinden üçer defa atlatılır, bu atlamanın çok faydalı olacağına inanılır. Bunun, geçen bir senelik kötülüklerin, musibetlerin ateşe döküldüğüne, atlayan kişiye büyü uğramayacağına, nazar değmeyeceğine inanılırdı.²⁵¹

Çocukları olmayan evli kadınlar ile geceden gül dalına salıncak şeklinde bezler bağlarlar ya da gül dalının dibine bezden yaptıkları bir bebek ve beşik bırakılırdı. Ayrıca bebeklerinin kız olmasını dilemişlerse uzun saç ve etek giydirirler, erkek

²⁴⁸Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır- İlyas Kültü*. 123.

²⁴⁹Ahmet Yaşar Ocak, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998). 313-315.

²⁵⁰Ramazan Korkmaz, "Fırat Havzası Folklorunda Hıdrellez Şenlikleri ve Bu Geleneğin Türk Dünyası İçindeki Yeri", *Belgelerle Türk Tarihi*, 48 (1989). 34.

²⁵¹Ali İmer, "Halkalı'da Hıdrellez", *Türk Folklor Araştırmaları* 4/96 (1957). 1523.

olmasını istiyorlarsa pantolon giydirebilirlerdi. Ertesi günü güneş doğmadan bu bebekleri alırlardı.²⁵²

Bir hastalığı olanlarda, saçlarından veya sakallarından kestikleri kılları, gömleklerinden kestikleri parçalara sarıp gül ağacının dallarına bağlarlar yine Hıdrellez sabahı gün doğmadan bu bağları çözüp gül ağacının dibine gömerlerve hastalıklarına şifa dilerler.²⁵³ Ayrıca salıncakta sallanmanın hastalıkların dökülmesine neden olacağına inanılırdı.²⁵⁴

İslam'da Hızır(a.s), Hz. Musa'ya Allah tarafından daha bilgili olduğunu haber verilen ve buluşması istenilen bir kişidir. Kur'an-ı Kerim'de Kehf suresi 60-82. Ayetlerde Hz. Musa Allah'ın buluşmasını istediği kişiyle buluşmuş, denizde ve karada beraber yolculuk yapmışlardır. Fakat Kur'an-ı Kerim'de bu kişinin ismi geçmez. Hızır (as) bu ayetlerde Allah'ın kendisine verdiği ilimle geçmiş ve gelecek bilgileri bilen bir kişidir. Hz. Peygamber(as) Hızır (as)' a Hızır denilmesinin sebebini şöyle açıklamıştır. "Hızır otsuz kuru bir yere oturdu da ansızın o otsuz yere yeşillenerek, peşi sıra dalgalanırdı."²⁵⁵Böylece Hızır Arapça' da yeşil anlamına gelen "hazara" kelimesinden alınmış olmaktadır.²⁵⁶

İslam ile uzaktan yakından ilişkisi olmayan, tamamen bid'at ve hurafelerden oluşan "hıdrellezde yeşil çiğnemek gerek" düşüncesi ve uygulaması, bize yabancı, hatta zararlı ve başka milletlere benzeme arzusu ile gündemde tutulmaktadır.²⁵⁷

1.2.8. Sayı

Bâtıl inançlarda ve büyücülükte sayılarında önemli bir yeri vardır. Kutsallığına inanılan birimsel nicelik manasına da gelir.²⁵⁸ Öyle ki, pratikte söz konusu edilen sayı adedinin yerine getirilmemesi, başarısızlığın sebebi olarak ileri sürülür. Hemen her batıl inancın ve bünyesinde yer alan değişik değerlerde sayılar vardır: örneğin "üç kere

²⁵²Nuri Taner, "Yalova ve Çevresinde Hıdrellez ile İlgili İnanmalar", *Türk Folklor Araştırmaları* 6/62 (1984). 34.

²⁵³Münevver Alp, "İstanbul'da Eski Hıdrellezler", *Türk Folklor Araştırmaları* 25/229 (1974). 65.

²⁵⁴Meltem Cingöz, "Hıdrellez", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 2003). 65.

²⁵⁵*Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*.C.1/13-C.9/145.

²⁵⁶Fatma Yılmaz, *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. 98.

²⁵⁷İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. 65.

²⁵⁸Orhan Hançerlioğlu, "İslam İnançları Sözlüğü". 514.

tükürmek”, “dört yol ağzına gömmek”, “yedi evden iplik toplamak”, “kırk gün yıkamak”, “kırk bir kere maşallah demek” vb.²⁵⁹

Genellikle 3, 7, 40, 41 rakamlarında mistik bir güç tasavvur edilmektedir. Bunlardan 3 ve 7 çok yaygındır. Trebitsch(1876-1918), “Araplar, Hintliler, Çinliler, Ermeniler 7 rakamına mistik bir anlam vermektedirler” diyerek bu rakamın mistik anlamının Avrupa’da da çok yaygın olduğuna işaret etmektedir. 3 sayısının teslis inancıyla ilişkisi olduğu bellidir. 7 rakamının psikolojik motifi Babil kültüründe çok gelişmiş olan astronomide aranmaktadır. Planetlerin 7 tane olması ve Babillilerin büyülerinde göksel unsurların önemli rol oynadıkları düşünülürse, bu iddianın doğruluğu anlaşılır. Babil ve Asur’da uğurlu sayılan rakamlar; 3, 4, 5, 7, 15 vb., uğursuz olanlarda; 1, 2, 6, 10, 11, 12, 13, vb. dir. Bu rakamların bazılarının difüzyon yolu ile değişikliklere uğradıkları, bazen uğurlu sayıların uğursuz, uğursuz sayıların da uğurlu hale geldikleri anlaşılmaktadır. Mezopotamya kaynaklarından etkilenen Araplar, bu rakamlara sonraları İslam dininin bünyesindeki kutsal kudretleri ve bu kudretlerin adlarının, niteliklerinin sayı değerlerini de katarak çoğaltmışlardır. Ebcet hesabının yardımıyla daha da zenginleşen bu sayı cetvel ve vefk münasebeti olmuştur. Türkiye folklorunda çok rastlanan 40 rakamının kaynağı dine bağlanmaktadır. 40 rakamının Kur’an’da geçtiği sure ve ayetleri göstererek, Hz. Muhammed’in 40 yaşında “nübüvete” nail olmasının İslam’da “40 günlük” ya da “40 yıllık” sürenin oynadığı rolün adı geçen rakamın bu suretle mistik bir kuvvet kazandığı belirtilmektedir.²⁶⁰

Kadîm kültürlerdeki inanca göre ebcet harfleriyle sayılar arasında gizli bir ilişki bulunmaktadır ve her harf tanrıya veya semavî güçlerden birine tekabül etmektedir. Dolayısıyla harflere yüklenen sayı değerleri kullanılarak elde edilen ebcet hesabı sırrı varlıklar dünyasıyla (meselâ cinler) ilişki kurmanın bir yolu olarak düşünülmüştür. Ebcette yer alan yirmi sekiz harfin ilk dokuzuna 1’den başlamak üzere tek haneli, ondan sonra gelen onuna 10’arlı, daha sonra gelen onuna 100’erli değerler yüklenir, böylece son harfe 1000 değeri verilir. Meselâ insanları bir araya getirmek için “yâ câmi’”, vesvese ve evhama kapılanları iyileştirmek için “es-selâm”, işlerin açılması ve iyi gitmesi için “yâ fettâh”, rızkın çoğalması için “yâ rezzâk” isminden; insanları

²⁵⁹Sedat Veyis Örnek, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”. 57.

²⁶⁰Sedat Veyis Örnek, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”. 62.

kötülüklerden korumak için Âyetü'l-kürsî, Muavvizeteyn gibi sûrelerle çeşitli şifa âyetlerinden, bir şahsı celbetmek için onun ve annesinin adıyla bir araya getirilmesi istenen kişinin ve annesinin adlarından bir vefk oluşturulur. Bu yöntemde önce Arap alfabesinin işaret ettiği sembolik anlamlardan oluşan falnameler ve her birinin yazılışının etkili sayıldığı vakit ve saat cetvelleri düzenlenir. Daha sonra bunlar bir torbaya konularak çekilir. Çıkan her harfin sembolize ettiği anlama göre hüküm çıkarılır.²⁶¹

İran kozmogonisindeki devler ve keloğlan, Türk efsanelerinin esaslı temaları olmuştur. Peri, ejderha, efsanevi talih kuşu (devlet kuşu), Ortadoğu kavimlerine ait masalların ortak unsurlarıdır. Bunlar Mezopotamya'dan sonra Türk-İran İslami hikâyelerine geçmiştir. Masallarda sık sık geçen, üçler, yediler, kırklar, bir padişahın üç kızının veya üç oğlunun olması, talihi iyi olacak kişiye üç soru sorulması, kırk gün kırk gece düğün yapılması, kötü insanın akıbetini kırk katır veya kırk satırın tayin etmesi, ejderin yedi başının olması gibi yarı kutsal sayılar da eski dinlerin izlerini taşımaktadır.²⁶²

Kültürel bakımdan farklı olan batıl inançlar arasında, Çin kültüründe 4 sayısı, Amerika kültüründe ise 13 sayısı uğursuz olarak sayılmıştır.²⁶³ İncil kaynaklı bir bilgiye göre “666” sayısının, Şeytanın sayısı olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple otel ve hastane gibi yerlerin oda numaralarında “666” sayısı kullanılmamaktadır. 6 Haziran 2006 (6.6.6) günü, birçok Hıristiyan ülkede Şeytan'ın oğlunun doğacağı inancı insanlarda korku ve tedirginlik yaratmıştır. İngiliz Sunday Times Gazetesi bu nedenle Hıristiyan Dünyası'nın endişeyle beklediği haberini yayınlamıştır.²⁶⁴

Türk kültüründe ve Türk destanlarında 40 sayısı birçok kez karşımıza çıkar. Özellikle doğum geleneklerinde “kırk uçurma”, “kırkı çıkma”, ölüm geleneklerinde ölünün ardından 40 gün dua edilmesi eski Türklerden kalma Şamanizm'e dayalı bir inanıştır. Ayrıca 40 sayısı, İslam, Hıristiyan ve Yahudilik dinlerinde kutsal sayıdır. Bazı sayılar, taşıdığı sayısal anlamın dışında anlam içerirler. Türkçe'de 40 sözcüğü sayı anlamı dışında “çok” anlamı içerir. İçinde 40 sayısı geçen isim ve deyimlerin bazıları

²⁶¹İlyas Çelebi, “Fal”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012). 267-269.

²⁶²Karani, *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim*. 51.

²⁶³Mustafa Arslan, “Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Değerler Eğitimi*, 2(6) (2004). 11.

²⁶⁴“666'nın Laneti Tüm Dünyayı Korkutuyor”, *Sabah*, erişim: 17 Eylül 2013, <<http://arşiv.sabah.com.tr/2006/05/01/dun117.html>>.

şunlardır; kırk haramiler, kırk gün kırk gece düğün, bir fincan kahvenin 40 yıl hatırının olması, kırk yıllık dost, kırk yılda bir, kırk defa söylemek vb. bu deyimlerin hepsinde kırk sözcüğü çokluk anlamına gelmektedir. “41 kere maşallah” ise çoktan bir fazla anlamına gelmektedir.²⁶⁵

İslam’da yasaklanan hatta şirk olarak telakki edilen efsun ve tılsımlarda Yahudi alfabesindeki 22 harfin ve bu harflerin ifade ettikleri rakamların mistik ve sihri mahiyetleri vardır. Daha sonra bu efsun ve tılsımlar İspanya ve Güney Fransa’daki en cahil Yahudiler arasında yayılmış ve İspanya Yahudilerinden de Müslümanlara geçmiştir.²⁶⁶

Harf ve sayıların insan üzerindeki esrarengiz bazı etkilerinin olduğunu savunan numeroloji, el yazısını inceleyen grafoloji, el, yüz ve kafatasındaki çeşitli hatların incelenmesiyle ilgilenen kiromansi, fizyognomi ve frenoloji gibi bazı modern çalışmalardan söz edilerek insanların bilhassa kişilik özelliklerini okumaya yönelik falcılık faaliyetleri de sürdürülmektedir.²⁶⁷

²⁶⁵Güliz Ulu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. 84.

²⁶⁶Karani, *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim*. 51.

²⁶⁷İlyas Çelebi, “Fal”. 139.

İKİNCİ BÖLÜM

MALATYA VE ÇEVRESİNDE YAŞATILAN BİD'AT VE HURAFELER

2.1. Malatya'nın Tarihteki Konumu ve Bugünü

Malatya, medeniyetler beşiği olan Anadolu'nun tarihi antik çağlarına kadar uzanan önemli bir yerleşim merkezidir. Yerleşim olarak, bir taraftan Mezopotamya ve Anadolu, diğer taraftan Anadolu'nun doğu-batı hattı arasında önemli bir konuma sahiptir. Bu özelliği sebebiyle Malatya'nın siyasi, askeri ve kültürel açılardan farklı bir yeri bulunmaktadır. Anadolu'nun Müslümanlaşması ile birlikte Malatya'nın kıymeti artarak devam etmiştir. Özellikle ilk dönemlerden itibaren Anadolu'nun gelişmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Malatya, fetih dönemlerinde kritik bir sınır şehri, diğer dönemlerde ise, sosyal ve kültürel birikimiyle varlığını sürdürmüştür. Eski yerleşim yerlerinden olması nedeniyle dini hayatının da çok eski dönemlere gittiği anlaşılmaktadır.

Malatya, “güneşin doğduğu yer” anlamına gelen Anadolu'nun bütün özelliklerini taşımaktadır. Tarihten miras kalmış eserleriyle, zengin bir sosyal yapıya sahiptir. Bugün modernleşmenin her türlü saldırısı karşısında bile, kendisini kadim değerlerle birlikte inşa etmeyi başarabilmiştir.²⁶⁸

Malatya ve çevresinde Kalkolitik çağa ait kilden yapılmış insan şeklinde küçük heykelcikler bulunmuştur. Bunlar; hastalıkta, musibetten kurtulmak için adak ve büyü amacıyla yapılmıştır. Doğu ve Orta Anadolu halkı bu çağda ölünün yanına, yiyecek, içecek hediyeleri ve kişisel eşyaları ile gömülmüştür.²⁶⁹ Yine, Malatya ve çevresinde yaşayan insanların Hititlerin dinsel inanışlarının benzeri olduğu ve her şehir devletinin birer koruyucu tanrısının bulunduğu bilinmektedir. Malatya abidelerinde bulunan kabartmalarda Fırtına Tanrısı belirlenmiştir. Bu tanrının sol elinde şimşek demeti tutar durumda, ayakta durur ve önünde Malatya Kralı kurbanı takdim ederken tasvir edilmiştir.²⁷⁰ Malatya İskender'den sonra, Kapadokya, Selekoslar, Pontus ve Kommagene krallıklarına bağlandığı günümüze kadar gelen kayıtlardan

²⁶⁸Sadık Yalsızuçanlar, *Malatya Öyküleri* (İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları, 2012). 11.

²⁶⁹Mevlüt Oğuz, *Malatya Tarihi* (İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Yayınları, 1985). 16.

²⁷⁰Firuzan Kınal, *Anadolu'nun Eski Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962). 266-268.

anlaşılmaktadır.²⁷¹ Abbasiler'in hilafeti zamanında, gerek paralı gerekse gönül rızası ile Hristiyanlarla savaşmak ve İslam'ı yaymak için Türkler Malatya'ya getirilmiştir. Malazgirt savaşından çok önce Malatya'ya yerleştirilmiştir.²⁷²

Malatya, her dönem Hristiyan ve Müslüman nüfusun iç içe yaşadığı ve bir arada yaşamının önemli örneklerini gösterdiği şehirlerden biri olmuştur. Malatya'nın yaşantısındaki bu karmaşık yapı dini hayatında da kendisini göstermiş olup tarihte çok farklı ve zengin bir dini kültüre sahip olmuştur.²⁷³

Malatya'nın güney komşuları Urfa ve Harran Kuzey Mezopotamya'da önemli siyasal ve dinsel merkezlerdir. Bu dinsel merkezlerdeki inanç tarihini konu edinen çalışmalara bakıldığında buralarda bazı göletlerin kutsallığını içeren 'Balıklı göl' adı altında bir inancın doğmasına sebep olmuştur. Bütün bölgede söz konusu halk inançları, hala varlığını devam ettirmektedir. Nitekim Hristiyanlığın bölgeye girmesi ile birlikte bölge halkı bu inançlarını sürdürmüş ve bu gün bile halk inançları adı altında toplumda etkisini hissettirmektedir.²⁷⁴

Malatya, İran- Sasani ve Süryani kültürünü birleştirerek bünyesinde yaşatmayı devam ettirmiştir. Çok kültürlülüğün eseri olarak farklı dinler arasında olumlu örneklerle tanınmıştır. Anadolu bölgelerinin Müslümanlaşması için "gaza hareketlerine" hız verilmiş ve bu gaza hareketlerinde Malatya adeta öncü bir rol üstlenmiştir. Gaza ruhu Selçuklu döneminde ve Osmanlı'nın kuruluşunda etkili olmuştur. Bu dönemde gaza ruhu ve sözlü kültüre dayalı halk dindarlığı oldukça canlı idi. Anadolu'nun dini kültüründe gazilik dini temele dayalı olarak çok yüksek bir değeri ifade ederken aynı zamanda göçebe Türkmen vb. aşiretlerin yaşantısı ile de uyumlu idi. Bu durum Seyyid Battal Gazi (695/740) etrafında kahramanlık menkıbesine dönüştürülmüştür. Battal Gazi çevresinde gelişen (Battal name) ve Hz. Ali cenkleri ile de yaygınlaşan "gaza" ruhunun Anadolu'nun dini hayatı açısından günümüze kadar gelen bir yönü mevcuttur. Böylece

²⁷¹"Malatya ve Aslantepe", *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*, t.y. 173.

²⁷²Oğuz, *Malatya Tarihi*.43.

²⁷³Mustafa Arslan, "Malatya'nın Dini Tarihine Panoramik Bir Bakış ve Malatya'nın Tarihi Şahsiyetlerine İlişkin Proje Önerisi", *Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu* (İnönü Üniversitesi Yayınları, 2017), 1: .15

²⁷⁴Arslan, "Malatya'nın Dini Tarihine Panoramik Bir Bakış ve Malatya'nın Tarihi Şahsiyetlerine İlişkin Proje Önerisi". 17.

gaza etrafında ortaya çıkan söylem ve inanışlar Anadolu halk dindarlığının temel boyutlarından birini oluşturmuştur.²⁷⁵

2.2. Malatya’da Bulunan Türbeler

Milletlerin yaşayan destanlarından kaynaklanan önderlerine bağlı olarak gelişen ziyaret yerleri, manevi ve milli varlığı koruyucu bir unsur olarak değerlendirilebilir. Zaman zaman ortaya çıkan hurafeler, bunların etrafında şekillenmiştir. Biz bu çalışmamızda Malatya ve çevresindeki ziyaret yerlerini tespit etmeye ve buralarda uygulanan her türlü bid’at ve hurafelerin fotoğrafını çekmeye çalıştık.

Halkın inancına göre türbelerde eren, evliya, dede, baba denilen kimseler yatmaktadır. Bunların arasında şehit, gazi ve tarikatlara bağlı zatlar da bulunmaktadır. Nitekim günümüzde de tarikatlara mensup şahısların türbe ve mezarları ziyaret edilmektedir. Dilek ve adakta bulunmaktadırlar. Bunlarla ilgili çeşitli menkıbeler anlatılarak ziyaretçiler teşvik edilmektedir.

Malatya ve çevresinin yurt tutulması sürecinde yaşanan siyasi ve askeri mücadeleler, toplumu derinden etkileyen sıkıntılı zaman diliminde alperenler, gaziler ve veliler hep ön planda olmuşlardır. Bu nedenle Malatya’nın yurt tutulmasında büyük emeği geçen bu kişilere toplumda sevgi ve hürmet duyulmuş, bu güzide şahsiyetlerin hatıraları hep yaşatılmak istenmiştir. Bu toprakların vatan olmasında katkıları olan erenlerin, velilerin ve şehitlerin hatırasını yaşatmak için, ilin her köşesinde türbeler, mezarlar, makamlar inşa edilmiş, hatta onlarla ilintili taş, tepe, ağaç gibi unsurlara da kutsiyet atfedilmiştir. Ecdadın hatırasını yaşatmanın aracı haline gelen bu kutsal emanetlere sahip çıkılarak, ecdadımızın hatıraları yaşatılmıştır. Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi Malatya’da da tarihe mal olmuş kahramanların ve mana erlerinin hatıraları aziz bilinmiş; emek, ter, taş ve toprağın aşk ile vuslatı türbe olmuş ve gelecek kuşaklara yadigâr olmak üzere bina edilmiştir.²⁷⁶

Malatya ve çevresinde çeşitli ziyaret yerleri bulunmaktadır. Bu yerler, çocuğu olmayanların, hatta sadece erkek çocuk isteyenlerin, akıl ve ruh hastası olanların, evlenmek isteyenlerin, kekeme ve konuşma güçlüğü çeken insanların ve böbrek

²⁷⁵Arslan, “Malatya’nın Dini Tarihine Panoramik Bir Bakış ve Malatya’nın Tarihi Şahsiyetlerine İlişkin Proje Önerisi”. 19.

²⁷⁶Hasan Demirbağ - Fahrettin Fırat, *Medeniyetin Beşiği Malatya* (İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Yayınları Kitapları, 2013). 300.

hastaları gibi birçok derdine derman arayan insanların uğrak yeridir. İnsanlar, ziyaret yerlerine başvurarak niyet, dilek veya ihtiyaçlarını adaklarla elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu tür ziyaretler, halk arasında anlatılan ve dilden dile dolaşan çeşitli keramet, bereket ve yardım örnekleriyle süslenmiştir.

Günümüzde kutsala yakın veya kutsal ile beraber yaşama arzusu, birçok insanda kendini gösterir. Çünkü kutsalın yoğun olarak hissedildiği yerlerde, insanlar için daha çok güven söz konusudur. Bundan dolayı kutsal mekânların az olduğu yörelerde yaşayan insanlar, yaşadıkları coğrafyanın önemini artırmak ve kendilerinin de kutsala yakın olduklarını göstermek amacıyla yeni kutsal mekânları vücuda getirmek için büyük çaba içerisine girerler. Malatya’da da son yıllarda bazı ziyaret yerlerini canlandırmak için çaba gösterildiğini görmekteyiz. Malatya ve çevresindeki çoğu türbelerde onarım, çevre düzenlenmesi ve yeniden inşa gibi çalışmalar yapılması, bu mekânlara olan ilgi yoğunluğunun devam ettiğini gösterir.²⁷⁷

Türklerin İslamiyet’le tanışmalarından önce, kurban sunma, çaput bağlama, ateş yakma, ruh inancı gibi bazı geleneksel ritüeller, İslamiyet dairesi içerisinde, çeşitli İslami motiflerle süslenerek devam ettirilmiştir. Kurban kesme, mum yakma, yemek dağıtma, çaput bağlama, türbe etrafında dönme, türbenin toprağından eve getirme, türbe içerisinde bir gece yatma gibi ritüeller, her ziyaret yeri için ayrı bir uygulamanın oluşmasına neden olmuştur.²⁷⁸ Malatya’da ki ziyaret yerlerinde de bu ritüeller uygulanmaktadır.

Günümüz insanı, ilerlemiş teknolojiye rağmen tıbbın aciz kaldığı hastalıklar karşısında ümitsizlik içine düştüğü anda, çevredeki kutsal mekânlara yönelmiştir. İlgi odağı olan bu mekânlar, birer umut ve son çare olarak başvuru yerlerdir. Nitekim bu mezarlardan toprak alıp yemelerinin nasıl bir çaresizlik psikolojisi altında olduklarını göstermek için yeterlidir.²⁷⁹ Bu tür sosyal ve psikolojik sebeplerden dolayı, kültürlü, kültürsüz her kesiminden ihtiyaç bakımından zor durumda olan çaresiz insanları, bu mekânlarda görmek mümkündür. Kimileri de dileklerinin gerçekleşeceğine inanıp şifa

²⁷⁷ İskender Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri* (İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2013). 25.

²⁷⁸ Yavuz Uysal, “Ziyaret Yerlerinin Halk Kültüründe Oluşturduğu Ortak Değerler: Adıyaman ve Malatya Örneği”, *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslar Arası Sempozyumu Kent, Kültür ve Kimlik* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017), 1: 804-805.

²⁷⁹ Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 229.

buldukları için şükretmek maksadıyla ziyaretlere başvurmaktadırlar. Burada hastalık ve sıkıntılardan korunma psikolojisi ön plana çıkmaktadır.²⁸⁰

Ziyaret yerlerinin tıbbi imkânsızlıklar sebebiyle ortaya çıktığı iddiası, en azından Malatya ve çevresi için isabetli bir iddia değildir. Çünkü Malatya il merkezinde üniversite hastanesi, devlet hastaneleri, çok sayıda özel hastane ve sağlık merkezi bulunmaktadır. Buna rağmen il merkezi ve çevredeki ziyaret yerlerine gösterilen ilgi günden güne artarak devam etmektedir. Örneğin il merkezine 8 km mesafede bulunan ve sağlık kurumlarına da sahip olan Battalgazi ilçesi, zengin ziyaret yerleri sebebiyle birçok yerli ve yabancı insana ev sahipliği yapmaktadır.²⁸¹

Özellikle gençlerin ve orta yaş dönemindeki kişilerin, kutsal yerlerdeki dileklerini oluşturan konular, dünyevi ihtiyaçların ötesine geçememektedir. Dileklerinde manevi bir arzu ve ahiret ile ilgili beklentilere rastlamak zordur. Çoğunlukla iş bulma, ev ve araba sahibi olma, iyi bir fakülte kazanma gibi istekleri bulunmaktadır. Fakat yaşlı ziyaretçilerin büyük bir kısmı, manevi amaç için dileklerde bulunmaktadır. Onların ziyaret yerlerinde zikir çekme, Kur'an okuma, tövbe, dua ve ibadet etme fiilleri ön plana çıkmaktadır.²⁸²

Malatya için önemli dini-tarihi şahsiyetlerden olan kişilerin mezarları türbeleri halk nazarında ziyaret edilen, mezar ve etrafında çeşitli hurafelere dayalı ritüellerin türetildiği yerlerdir. Halkın ve halkın içinde yaşadığı kentin kültür kimliği üzerinde etkili olan yerlerdir. Buralara mum, kibrit konulur; para atılır, ağaç dallarına bez bağlanır. Bezi bağlarken atılan her düğümle bir derdin gittiğine inanılır.

Malatya ve çevresinde ki bölgelere baktığımızda kabirlerde kurban kesme ritüeline rastlamaktayız. İnsanlarımız kabir ve yatırlara gidip adak adayıp ve adakları gerçekleşince kurbanlarını türbe ve yatır çevresinde kesmektedirler. Kesilen kurbanın kanını sürmektedirler. Mezarlar için, kendisine fayda sağlayacağını zannettiği ölü veya diri bir kimse için ya da bir kimseye saygı gösterdiğini belli etmek için kurban kesmek dinen uygun değildir.

Özellikle ilimizde çocuğu olmayan kadınlar türbelerde kurban kesip yemek vermektedirler. Bu uygulamada çocuğu olmayan kadın Allah'ın rızasını kazanmak için

²⁸⁰Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*.229.

²⁸¹Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 35.

²⁸²Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 240.

açları doyurmaktadır. Yapılan bu uygulama Dede Korkut Hikâyelerindeki Dirse Han'ın hanımına söylediği şu sözü hatırlatmaktadır: “Aç görsen doyur, çıplak görsen donat, büyük ziyafet ver, dilek dile, olur ki ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize topaç gibi çocuk verir.”²⁸³

2.2.1. İl Merkezi

Malatya ili, 13 ilçeden oluşmaktadır. Malatya ve çevresinde yaygın olarak bir takım bid'at ve hurafeler yaşanmaktadır. Fakat konunun genişliğinden dolayı buradaki bid'at ve hurafeleri, türbeler ve ziyaret yerleriyle sınırlı tuttuk. İlçe merkezlerinde olduğu gibi, ilçelere bağlı çoğu belde ve köylerde türbe, mezar, ağaç, su, taş vb. yerler halk tarafından ziyaret edilmektedir.

Malatya'da ve ilçelerinde yaygın olarak görülen bid'at ve hurafeler genel olarak birbirine benzemektedir. İl merkezinde görülen inanışlarından bazıları şunlardır: Boş beşiğin sallanmasının iyi sayılmayacağına, güneş ve ay tutulmasının kıtlık getireceğine, bir erkeğin iki kadın arasından geçmesinin ömrünün kısılacağına, gelin eve getirildiğinde mutfığa götürülmesinin eve bolluk getireceğine inanılır. Gökkuşuğu görülmesinin o yılın ucuzluk yılı olacağına, ayak tabanının kaşınması yakın bir gelecekte uzun bir yolculuğa çıkacağına, küçük bir çocuğun ev süpürmeye kalkışmasının o gün eve misafir geleceğine, sağ kulağın uğuldamasının iyi bir haber alınacağına, sol kulağın uğuldaması ise kötü bir haber alınacağına işaretler. Sağ avuç içinin kaşınmasının önemli miktarda paraya sahip olacağına, küçük bir çocuğun elinde bıçakla kapı, pencere veya dolabın çerçeve tahtalarını kesmek istemesinin eve alacaklıların geleceğini haber verir. Pilav tavasının dibini kazıyanın düğününde kar yağacağına, kadının başındaki örtünün çalıya takılmasının iftiraya uğrayacağına, bir kimsenin sürekli hıçkırmasının bir yakını tarafından anıldığını gösterir. Soğan kabuğunun yakılmasının, el ve ayak tırnaklarını birlikte kesilmesinin, pişirilmiş köftenin veya makarnanın kaynar suyunun sıcak sıcak dökülmesinin, bir kimsenin düğmesinin üzerinde iken dikilmesinin, eşiklerden besmelesiz geçmenin ve eşiklerde oturmanın,

²⁸³Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2009). 24.

pantolonu ayakta giymenin, Cuma akşamı soğan sarımsak yemenin uğursuzluk getireceğine inanılır.²⁸⁴

Malatya'daki inanışlara önemli bir örnek olarak hıdrellez çevresindeki inanışlar verilebilir. Hıdrellez inancı çevresindeki inanışlar Malatya kent merkezinde kutlanmaktadır. Kernek suyunun çıktığı yerde 5-6 Mayıs günlerinde halk tarafından Hıdrellez kutlanmakta ve dilekler dilenmektedir.²⁸⁵

Malatya genelinde görülen, “alkarısı”, “kara kunduz”, “hıbilik”, adı verilen varlıklarla ilgili inanışlar yaygındır. Malatya efsanelerinde yer alan bu varlıkların insanlara zarar verme özellikleri vardır. Alkarısı denilen varlık saçı başı dağınık, düzenbaz, çok çirkin bir kadın görünümündedir. Alkarısı bilhassa lohusa kadınlara, yeni doğan çocuklara ve atlara zarar verdiği inancı hâkimdir. Bir iğne, firkete veya çuvaldızın alkarısına batırılması ya da bir yerinin kanatılması ile ele geçirileceğine inanılır. Loğusa kadın ve yeni doğan çocukların ciğerleri ile beslenmektedir. Alkarısı ile ilgili inanışlar Balkanlar dâhil Avrupa'dan Çin'e kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Kaynaklarda Türklerin, İslamiyet'ten önceki dinleri olan Şamanizm'de, alkarısı ve al basması olarak nitelendirilen varlıkla ilgili birçok inanış ve uygulamadan söz edilmektedir. Yakutlarda, Kırgızlarda, Kazaklarda, Özbeklerde, Kazanlarda da lohusayı “al karısının”dan” korumak için değişik yöntemler kullanılır. İğne ile yakalanıp iğne çıkarılınca serbest kalan varlıkla ilgili inanış Batı ülkelerinden Norveç'te de görülmektedir.

Alkarısı yakalanıp serbest bırakıldıktan sonra onun hizmet ettiği ev, al ocağı veya alcı olarak adlandırılır. Alkarısının bu yerlere ve kişilere bir daha zarar vermemesi inancı vardır. Böylece alkarısından korunmak isteyen kişiler, al ocaklarının eşyalarını kullanmakta ve al ocaklarından yardım almaktadır. Malatya ve çevresindeki inanışa göre tahta, soğan, iğne, boncuk ve Kur'an bulunduran loğusa kadınlara al karısı yaklaşmaz. Kırmızı renkten hoşlanmadığına inanılan alkarısına karşı Anadolu'nun birçok bölgesinde lohusanın başına beyaz yaşmak ve kırmızı tül bağlanmaktadır, altın takılmakta ve hastaya kırmızı şeker hediye edilmektedir. Kadın olması, suda yaşamaması, öldürmesi, loğusa kadın ve bebekleri hedef alması onun insan dünyasına ait olmaması

²⁸⁴H.Ahmet Şentürk - Mehmet Gülseren, *Malatya'nın Kültür Yapısı* (Malatya: Yenimalatya Gazetesi ofset Tesisleri, 1991). 53-54.

²⁸⁵Arslan, “Malatya'nın Dini Tarihine Panoramik Bir Bakış ve Malatya'nın Tarihi Şahsiyetlerine İlişkin Proje Önerisi”. 23.24.

ile açıklanabilir. Türk halk kültüründe çok çeşitli söylencelere konu olan alkarısının özellikle loğusa kadınlara dadanmasının iki nedeni vardır. Birincisi lohusalık, doğum yapıp zayıf düşen kadın bedeninin kendini yenileme ve toparlanma zamanıdır. Lohusanın zayıflığı alkarısı için bir avantajdır.

Bir diğer halk inancı da hıbiliktir. İnsanlara zarar veren bir varlık olup, Allah'ın adını duyunca kaçırmaktadır. Hıbilik'in uyuyan kişiyi boğması şeklindeki rivayetlere, olağanüstü varlıklarla ilgili efsanelerde rastlanmaktadır. Hıbilik zarar verme özelliğiyle alkarısına benzemektedir. Ancak alkarısı kadın iken hıbilik'in erkek cinsiyeti ağırlık kazanmaktadır. Kedi, köpek, sırtlan, eşek gibi hayvan şekillerine girdiklerine inanılan bu varlıkların farklı yörelerde "Kapos", "Harparik", "Kibilik veya Hibilik" gibi farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Küçük, çevik ve kuvvetli bir varlık olarak anlatılan hıbilik birçok yönden cinlere benzemektedir ve temel eylemi boğmaktır.

Bir diğer inanışta Kara Kunduz'dur. Bu da insanlara zarar veren hayali bir varlıktır. O da hıbilik ve cin gibi insanlara zarar veren bir varlıktır. Kara kunduz da alkarısı gibi iğne ile yakalanabilmektedir.²⁸⁶

2.2.1.1. Cenaze, Taziye ve Yemek İkramı

Malatya, ilçe ve köylerinde cenaze, taziye ve yemek ikramına yönelik bid'at ve hurafeler uygulanmaktadır. Geçmiş yıllara nazaran önemini yitirmekte olan adetlerden birisi, mezar eşicilere veya mezardan dönenlere yemek verilmesidir. Buna yörede "kazma takırtısı" veya "kazma tıkırtısı" denilmektedir. Özellikle kazma takırtısı yapılan köylerde taziye bazen bir yıl sürer. Taziyeye gelenler çay, şeker veya durumlarına göre etlik keçi, koyun getirirler ve yemekli konuk olurlar.²⁸⁷Bu âdete Hekimhan, Arguvan, Arapkir ve Akçadağ ilçesinin Kürecik yöresinde önemini yitirmiş de olsa rastlanmaktadır.

Ölü'nün ardından verilen yemeklerde, ölünün toprağa düşüşünün üçüncü ya da yedinci günü öğlesinde, ölü sahibi tarafından taziyeye gelenlere davar kesilerek yemek verilir. Ölü ardından verilen "ölünün yedisi" yemeği düğünlerde verilen yemeklerin aynısıdır. Yalnız ek olarak "un helvası" verilir. Diğer taraftan ölenin canı-hayrı için, ölü

²⁸⁶ Kudret(Yıldırım) Yağbasan, *Malatya Efsaneleri* (İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Yayınları Kitapları, 2013).105-112.

²⁸⁷H.Ahmet Şentürk - Mehmet Gülseren, *Malatya'nın Kültür Yapısı*. 46.

sahibi tarafından yemek dökülür ve mevlit okutturularak mevlit şekeri dağıtılır. Bu yemeğe “can aşı” denilir. Yine ölen kişinin “ilk bayramı” denilen dini bayramlardan ilk gelen bayramda mezarda şeker, bisküvi, kömbe dağıtıldığı görülür.

Cenazenin olduğu evde normalde üç gün yemek pişirilmez. Taziye de mutlaka bulunulur, üç gün boyunca da komşuları, yakın arkadaşları, akrabaları o eve sabah, öğle, akşam dâhil olmak üzere üç öğün yemeği dışardan getirerek oradaki misafirlere ikram edilir. Üçüncü günün sonunda bir mevlid okunur, şeker veya şerbet ikram edilir. 40 günün içinde de biraz daha geniş ve yemekli ikinci bir mevlid olan “Kırkinci Gün Mevlidi” okunur. 52. gününde de Kur’an ve dua ile anılır gerekirse mevlid okunur. Ayrıca bazı çevrelerce yemekli(70.000) “Kelime-i Tevhid” getirilerek hatim indirilir. Eşyaları fakirlere dağıtılır, vasiyeti yerine getirilir ve dua edilir.²⁸⁸

Ne var ki bu uygulamalar sonunda gelinen noktada; mevlit okutulması ve yemek ikramı zorunlu dini bir vecibe gibi algılanmaktadır. Bu algının oluşması beraberinde bazı külfetlere neden olmuştur. Cenazesi olan kişinin maddi durumu iyi olmayınca ya borçlanıyor veya bankadan kredi çekerek bu mevlidi okutuyor. Bunun dinen bir zorunluluğu olmadığı halde, çevrede zorunlu bir görev şeklinde algılandığı için hali vakti yerinde olmayanlar için bir eziyete dönüşmektedir.

2.2.1.2. Halk Hekimliği

Halkın hastalık sebepleri hakkındaki görüş ve düşüncelerinin, hastalıkları tedavi etmek için kullandığı ilâç ve metotların hepsine birden “halk hekimliği” denilmektedir. Malatya, kültürel ve zengin bilgi mirasından birisi de halkın bilgi ve tecrübesine dayanan halk hekimliği uygulamasıdır. Kökeni İslam öncesi inanç sistemlerine bağlı uygulamalara dayanan bu bilgi aktarımı, günümüzde tamamlayıcı tıp uygulamaları olarak tanınmaktadır. Tıbbın gelişmediği çağlarda, insanların kendi özel çabalarıyla hastalıkları tedavi etme yöntemi, halk hekimliği olarak kabul edilir. Halk, hastalığını tedavi etmek için geçmişten beri farklı uygulamalara başvurmuş ve şifa beklemiştir. Günümüzde de tıbbi yönden sonuç alamayan kişiler, halk hekimliğine başvurmaktadır. Bu çerçevede Malatya ilinde de halk hekimliği uygulamalarının yaygın olduğu söylenebilir.

²⁸⁸H.Ahmet Şentürk - Mehmet Gülseren, *Malatya'nın Kültür Yapısı*. 45.

Halk Hekimliği'nin Malatya'daki uygulaması hakkında şu örnekler gösterilebilir. Siğili olan kimse siğil sayısı kadar arpayı eline alarak üç defa Sübhaneke duası okur ve arparları toprağa gömerse siğilleri kaybolur. Kanı durmayan yaraya kül basılır, soğuk algnılığı ve akciğer rahatsızlığı için vücutta şişe çekilir. Böbrek taşı düşürmek için hasta traktöre bindirilerek vücudu sarsılır. Arı sokmasına karşı çamur veya domates suyu sürülür. Kırıkçıya çıkıkçıya gidilir, yumurta beyazı kırılan yere sürülür. Boğmaca olan çocuğa merkep sütü içirilir. Ağrı sızı için yılan eti yenilir ve ağrıyan yere yılan derisi sarılmaktadır. Saçkıran rahatsızlığı için sarımsak saç diplerine sürülür. Baş ağrısı için saç diplerine kına yakılır. Diş ağrısı için dişe karanfil konulur. Kulak ağrısı için kulağa soğan suyu damlatılır. Yüzde oluşan yaralara elma sürülür. Dil yarası için karadut yenir. İltihaplı yaraya lokum bağlanır. Morarma ve şişliklerde tuzlu hamur yapıştırılır. Öksürüğü gidermek için ayva yaprağı kaynatılıp içilir. Bu tür uygulamalar toplumun sağlığıyla ilgili tedavi yöntemleridir.

Halk hekimliğinin, temelinde uygulandığı dönemin tedavi yöntemleri yer almaktadır. Bu yöntemler bilinen hekimler tarafından uygulanmaktaydı. Zaman içerisinde tedavi ile ilgili, parpı, alazlama, dağlama türü uygulamalar, amacının dışında ve işin ehli olmayanlar tarafından kullanılmış ve bu alanla ilgili hurafelerin çıkmasına sebep olmuştur.²⁸⁹ Bu ve benzeri uygulamalar, günümüzde de Anadolu'nun bazı bölgelerinde, Malatya ve çevresinde yeterli dini eğitimi alamamış insanlar arasında yaygın olarak devam etmektedir.

Örneğin boğmaca hastalığına yakalanmış bir kişinin hastalığından kurtulması için yakın çevresinde ölen bir kişiden miras kalan bir sandığın içine kapatılarak, boğmaca hastalığını bu sandığa kapattıklarını düşünmekte ve bu yöntemle hastalığın iyileşeceğine inanılmaktadır.²⁹⁰

Bunlarla beraber epilepsi(sara) hastalarının doktora götürülmesi gerekirken bazı insanlar tarafından o hastalara “cinlendi” denilmek suretiyle, kendisini “cinci ve muskacı” olarak tanıtan kişilere götürülmekle bu kişilerin yanlış uygulamalarına maruz bırakılmaktadır.

²⁸⁹İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*. 64.

²⁹⁰Niyazi Köymen, *Çocuk Hastalıklarında Folklor-Batıl İnanç- İlkel Tedavi: Neden Böyleyiz, Niçin Kurtulamıyoruz* (İzmir: Karınca Matbaacılık, 1970). 8.

Bu ve benzeri birçok uygulama atadan, dededen olduğu gibi alınmış, yanlış bile olsa zamanla doğru kabul edilmiş, insanlar tarafından devam ettirilerek günümüze kadar gelmiş, hala varlığını sürdüren yanlış inanış ve uygulamalardır.

İnsanoğlu hastalıklardan korunmak ve hastalandığında iyileşmek için sihir, büyü ve dinden yardım beklemiş, hayat boyu edindiği deneyimlerden yararlanmıştır. İnanılan ve güven duyulan bu etmenler halk hekimliği uygulamalarının insanlık tarihi boyunca devam etmesini sağlamıştır. ²⁹¹ Günümüz Türkiye'sinde sihir sistemine dayanan Şamanlığın, İslamiyet'le beraber, dini bir unsurmuş gibi varlığını devam ettirmektedir. ²⁹²

Halk hekimliğinin uygulandığı yerlerden biri de ocaklardır. Ocaklar, Allah'tan geldiğine inanılan bir musibet veya kötü niyetli insanların büyü, sihir ve nazar gibi usullerle musallat ettikleri dertler, kutsal varlıklara karşı sergilenen saygısızlık nedeniyle ortaya çıkan felaket ve hastalıkların tedavisi için başvuru ve şifa elde edileceğine inanılan mekânlardır. Ocak, mekan olarak aile fertleriyle özdeşleştiği için o evde yaşayan aile fertlerinin hepsini içermektedir. Ocaklı, erkek de kadın da olabilir. ²⁹³

Malatya'da halk hekimliği uygulamaları kapsamında şifa beklenen yer olan ocaklar genelde şifa verdiğiğine inanılan hastalığın adı ile anılır ve ocağa dua ederek girilir. Örneğin bedensel rahatsızlıklar için Sarılık Ocağı, Dabaz Pınarı, Boğmaca veya Cıncık Mezarlığı, ruhsal hastalıklar içinse Korucuk gibi yerlere gidilmektedir. Bedensel rahatsızlıkla ilgili Ordu'da Sarılık ve Kara sarılık isimli iki ocak vardır. Sarılık hastalığının belirtilerinden biri olan gözde sararma olunca akla ilk gelen ocaktır. Bu maksatla kümes den alınan taze yumurtalar iyice yıkanıp haşlandıktan sonra bir tas içinde sabaha kadar hastanın başucunda bekletilir. Yanlarında getirdikleri haşlanmış yumurtanın sivri tarafını ocak içindeki bir taş vurduktan sonra kabuğundan soyulur besmele ve duadan sonra sarısı bir kenara bırakılır. Gerek kendisinin hastalanmaması gerek hastanın şifa bulması için beyazı orada bulunan toprağa sürülür, yiyene kadar(Sarısı sana, beyazı bana)tekerlemesi söylenir. Ayrıca toprağa sürülmüş bir yumurta beyazı da evde hastaya yedirilir.

²⁹¹Hüseyin Polat, *Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları* (Ankara: Ürün Yayınları, 1995). 1.

²⁹²Muharrem Kaya, ""Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğindeki İzleri", *Folklor/Edebiyat* (Ankara: Ürün, 2001), 25: .199-200.

²⁹³Ali Haydar Bayat, "Türk Dünyasında Özellikle Tıbbi Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları", *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989). 65.

Diğer bir ocak Çınar'ın biraz ilerisindeki kilisenin duvar içinde bulunan Taka(Kapaksız küçük dolap) Kara sarılıktır. Burada da ayrıca duvarda bulunan bir boşlukta mum yakılır, ocak dönüşü Ulu Çınarın gövdesinde oluşan büyük boşluğun bir tarafından girip diğer tarafından çıkarlardı. Özellikle hamile kadınlar bu işlemi yedi defa yaparlardı.

Şehir merkezinden Orduzu yönüne giden yolun sağındaki değirmene gelmeden Cıncık Mezarlığı solunda ise şimdi defin yapılmayan Sancaktar Mezarlığı bulunuyordu. Halk arasında cıncık ve boğmaca mezarlığı denilen küçük toprak mezarlar vardı. Bu bölgeye girenlerin sert ve kalın ayakkabı giymeleri dikkatli yürümeleri gerekirdi. Nedeni ise yerlerde cıncık olmasıydı. Buraya sadece boğmacadan ölen çocuklar defnedilirdi. Hastalık alameti başlayınca bir veya iki şişe temizlenir, içine su doldurulurken şifa ayet ve duası okunur ağzı iyice kapatılır. Gece temiz bir çakı veya küçük bir bıçakla bitişik olarak hasta yatağının ayakucu altına bırakılır. Sabah ezan okunurken alınan şişe bir akarsuya dökülürdü. Genelde ikindiye doğru mezarlığa girerken dini vecibe gereği okuyup üflenirdi. Herhangi bir mezarın yanına giderek yine gereğini yaptıktan sonra beraberindeki şişeyi mezarın üstünde bulunan taşla vurup kırar. Tekrar Allah'tan şifa diledikten sonra diğer mezarlık içinde bulunan gariban ve kimsesizlerin mezarlığına da giderek Fatiha okunduktan sonra eve dönülürdü.²⁹⁴

Bir diğer halk hekimliği uygulaması da Hasan Basri türbesinde görülür. Türbenin içerisinde kabrin üzerinde bulunan parlak-kaygan bir yassı taş bulunur. Ziyaretçiler, bu taşı ellerine alır, üç defa öperek niyaz ederler. Sonra ise ağrı sızı, zihin açıklığına kavuşma ve tüm dertlerinden kurtulma umarıyla vücutlarına sürerler. Kabrin baş yanında bulunan çömleğin içerisinde dışarıda temiz, ayak değmemiş diye nitelendirilen bir yerden alınan toprak bulunur. Bu toprağa “cöher” adı verilir. Cöher'den az miktarda alınarak şifa niyetiyle yenilir, yüze sürülür, özellikle doğum sancısı çekenlere ve hastalığı olanlara suda eritilerek içirildiği kaynaklarca ifade edilmiştir. Ziyaretin yakınındaki “Sarılık Taşı” na ise sarılık olanların gittiği de anlatılır.²⁹⁵

²⁹⁴Yüksel Arslantaş, “Din Arkeoloji ve Malatya Örneği”, *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslar arası Sempzyumu Kent, Kültür ve Kimlik* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017), 1: . 1347-1348.

²⁹⁵Hüseyin Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Hasan Basri, Hasan Dede(Malatya'da Hasan Basri Adı ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler Üzerine Bir Araştırma)”, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, 23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı: Anadolu Erenleri Kültür ve Sanat Vakfı, 2000). 6-7.

Yine Hasan Basri'nin asası olarak bilinen (Çöven), bir metre kadar uzunluğu olduğu tarif edilen demir asayla, “çövenlenmek isteyen” kimi ziyaretçiler ağrı ve dertlerinden sıkıntılarından kurtulmak düşüncesiyle, sırtlarına üç defa hafifçe asa ile vurdururlar. Bu işlem yapılırken, elinde asayı tutan ocaklı “Allah, Muhammed, ya Ali” üçlemesini söyler, dualar eder.

Hasan Basri türbesini, ziyarete getirilen hasta ya da rahatsızlığına şifa aranan kişi, türbenin içerine yatırılır, uyuması beklenir. Uyandıktan sonra eğer Hasan Basri'yi rüyasında görmüşse anlattırılmaya ve bu anlatımdan da yorumlar çıkarılmaya çalışılır. Özellikle ruhsal rahatsızlığı olduğuna kanaat getirilmiş olan hastalar uyandıklarında “ağlarsa iyileşeceğine, gülüp- kahkahalar atarsa iyileşemeyeceğine” yorumlanır.

Halk hekimliği kapsamında Malatya ve Çevresindeki halk mevcut olan hastalıkları, bitkilerden ilaç yaparak, yatır ve türbeleri ziyaret ederek, hocalara muska yazdırarak veya bir ocaklıya görünerek tedavi etmeye çalışmıştır.

2.2.1.3. Hayvanlarla İlgili Bid'at ve Hurafeler

Halk arasındaki en yaygın hurafeler hayvanlarla ilgili olanlardır. Hayvanların zamansız ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, uçuşları, uçuş yönleri, alışılmışın dışında hareketleri, ölüm habercisi olarak kabul edilmekte ve uğursuz sayılmaktadır. Bu hayvanların başında baykuş, köpek, kedi, at, koyun, karga, inek gibi hayvanlar gelmektedir.

Malatya ve çevresinde, hayvanlarla ilgili çok yaygın olan bid'at ve hurafelerden birisi “kurtağzı bağlamak ”tır. Sürüden ayrı düşen, yolunu şaşırın ya da herhangi bir nedenle dağ başında kalan bir hayvanı kurtların parçalamasından kurtarmanın yolu, ancak kurdun ağızını bağlamakla mümkündür. Bazı yerlerde sadece kurdun ağızının bağlanabileceğine, bazı yerlerdeyse kurttan başka köpeğin, yılanın, domuzun, ayının, kartalın ve karganın da ağızının bağlanacağına inanılmaktadır. Bağlama işlemi bu işi meslek edinenler tarafından yapılır. Yapılan işlemler taklit büyüğü esasına dayanmaktadır. Bu büyüsel işlemlerde söz (dua) ve hareket, birbirlerini tamamlayan, yapılan işlemi etkili hale getiren iki önemli unsur olarak görülmektedir.

2.2.2. Battalgazi

Malatya'nın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Battalgazi birçok medeniyeti barındırmış bir ilçedir. Çeşitli din, dil, ırk ve kültürlerin yaşandığı önemli bir medeniyet kimliğine sahiptir. Bu ilçenin her devirde birkaç ulu insanı, erenleri pirleri olmuştur. Bu eren kişilere ait mezarlar günümüzde unutulmamış çevreleri ziyaret yerlerine dönüşmüştür. Çalışmamızın bu kısmında Battalgazi ilçesinde yaşatılan bid'at ve hurafeleri türbelerin ziyareti ile açıklamaya çalıştık.

Eski Malatya olarak da bilinen bu ilçe çevresinde Battal Gazi ve silah arkadaşları ile ilgili olduğu söylenen türbeler bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin de Seyahatnamesinde bahsettiği Eski Malatya'da Meydanbaşı mahallesinde Battal Gazi makamı vardı. Fırat kenarında bir köy olan Korucuk'ta Hasan Basri türbesi vardır. Karakaya barajı yapılıncaya suyun altında kalmaması için Eski Malatya'da bir tepeye nakledilmiştir. Hasan Basri Türbesi, Battal Gazi ile birlikte düşmanla mücadele ederken şehit düşen kırk kişinin türbesi olarak kabul edilen Kırklar Mezarlığı, Battal Gazi'nin askerlerinden Edir ile Bedir Türbesi, Melik Sunullah caminin giriş kısmında bulunan Koca Vaiz Türbesi, Beş Kardeşler Türbesi, Zeynel Abidin Türbesi, Ahmed Duran (Dürrani) Türbesi haklarında fazla bilgi bulunmamakla beraber bilinen türbelerdir.²⁹⁶

Malatya Battalgazi Venk Köyünde(Malatya- Elazığ Karayolunun şehir gösteren mevkiinde) bir tepede Ermeni Kilisesinin yanında da bir mezar bulunmaktadır. Yatır'ın adı ve tarihi kişiliği hakkında yeterince bilgi yoktur. Yöre halkı Cerciş Peygamber'in burada yattığına inanmaktadır. Kalbi sıkışanlar, sinir hastaları ve korkanlar bu ziyarete getirilir. Hastalar bu mekânda bir müddet yatırılır ve şifa bulanlar, kurban adaklarını burada yerine getirirler.²⁹⁷

Battalgazi'nin Çınarı olarak bilinen Çınar Ağacı, Malatya'ya 7 kilometre uzaklıkta Orduzu Beldesi'nde Çınar çeşme mevkiinde bulunmaktadır. Ağacın gövde kalınlığı 7.20 metre boyu 15 metre olan çok yaşlı bir ağaçtır. Ağacın etrafında gözeler halinde su akmaktadır. Çınar ağacı ve Çınarın bulunduğu alan ziyaret yeridir. Rivayete göre 8. Yüzyılda yaşadığına inanılan Battalgazi, hayvanlarını buraya sulamaya getirmiş;

²⁹⁶Göknur Göğebakan, *16. Yüzyılda Malatya Kazası(1516-1560)* (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002). 165.

²⁹⁷Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 42. Celal Yalvaç, 1936, Akçadağ.

suladıktan sonra elindeki çınar çubuğunu suyun kenarına dikmiş ve o çubuktan da bu çınar ağacı yetişmiştir.²⁹⁸

Malatya merkez Mücelli caddesinde yer alan Yusuf Ziya Paşa Camiinin son cemaat yerinin kuzeydoğusunda birbirine açılan üç adet tonozlu mezar bulunmaktadır. Birinci mezar (h.1256/m.1840) doğumlu Maraşlı Süleyman Paşa'ya aittir. İkinci mezar (r.1302/h.1887) tarihinde ölen Şakir Paşa'nın kızı Hamidiye Hanım'a aittir. Türbenin kuzeyindeki Serasker Hüseyin Avni Paşanın kızı 14. Liva kumandanlığı yapan Mustafa Naim Paşa'nın eşine aittir. Burada 1898 tarihi yazılıdır. Türbeye genellikle sabah erken saatte dilek için gelenler olmaktadır. Düğümlenmiş ip getirip ve ona üfleyenler, mezarların başına bez bağlamaktadırlar. Fakat son zamanda camii görevlilerinin bu gibi olaylara engel olmaları üzerine gelen ziyaretçiler sadece dua edip fotoğraf çekmektedir.

2.2.2.1. Hasan Basri Türbesi(Korucuk)

Hasan Basri Türbesi Malatya Battalgazi İlçesi Karahan Mahallesinde, Kırk Kardeşler şehitliğinin yanında bulunmaktadır. Türbe, şimdiki yerine Karakaya Baraj Gölü altında kalan Korucuk Köyünden Taşındığı için zaman zaman Korucuk Türbesi (Korucuk Ziyareti) adıyla da anılmaktadır. Halk türbeyi günümüzde yoğun bir şekilde ziyaret etmektedir.²⁹⁹

Korucuk/Hasan Basri Türbesine ziyaret nedenlerinden biri, ruhsal rahatsızlığı olanların iyileşmesi içindir. Bunun dışında şu sebeplerle ziyarete gidilmektedir. Sonbaharda hasat sonu, yaz işlerinin bitiminde köylerden yapılan ziyaretler, felç, ağrısız, uykusuzluk vs. gibi rahatsızlığı olanların hallerine şifa aramak üzere yaptıkları ziyaretlerdir. Ayrıca düğünlerde, askere ve gurbete giderken veya geldikten sonra, bazen de yağmur duası esnasında ziyaretler yapılmaktadır. Ziyarete genellikle hafta sonu tatil günlerinde ya da Cuma günleri gidilmektedir.

Bu ziyaret Malatya ve çevresinde büyük ilgi görmüş ve görmeye devam etmektedir. Bu ziyarete gelen kişiler ziyaret sırasında, türbenin içine girerek dua okurlar, mezarı öperler, mezar ve türbenin etrafında 3-5 veya 7 defa döndükten sonra mezarın yanına oturup dileklerde bulunurlar. Hastalar türbe'nin içine yatırılır ve burada iyileşeceğine inanılır. Mezarın üzerinde mum yakılır ve para bırakılır. Mezarın üzerine

²⁹⁸Hasan Demirbağ, *Malatya Kent Rehberi* (Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016).

²⁹⁹Demirbağ, *Malatya Kent Rehberi*. 105.

serilen yeşil ve mavi örtülerden, bazı ziyaretçiler makas ile bir parça keserek koruma, bereket ve şifa amacıyla üzerlerinde, evlerinde ve arabalarında taşırlar.³⁰⁰

Diğer bir yönden sağlık, bolluk-bereket, işlerinin olması, rast gitmesi, çocuk isteği gibi taleplere yönelik dilekte bulunanlar da türbenin hemen dışında bulunan 1 m. yüksekliği 40-50 cm. eni bulunan bir taşta, yerden aldıkları küçük çakıl taşları ile dilekte bulunarak, yapıştırmaya çalışırlar. Dilek gerçekleşecekse taşın yapışacağına inanırlar.³⁰¹

Özellikle düğünlerde, baba evinden alınan gelin, düğün alayıyla birlikte türbeye getirilir ve burada niyazda bulunur. Yine gurbete ya da askere giden gençlerin de ziyarete gitmeleri adet haline gelmiştir. Kurban ve Ramazan bayramlarında türbeye ziyaretler yapılır, evden getirilen bisküvi, şeker, leblebi ya da kömbe (Hamurdan yapılan bir tür börek) lokma olarak orada bulunanlara dağıtılır. Bazen kavun, karpuz gibi meyveler de getirilmektedir.

Çocuğu olmayanlar ya da doğup da yaşamayanlar buraya ziyarete gelir, dileklerini dilerler. Kimisi “Eğer çocuğum olursa 7 yıl üzerine koç kurbanla geleceğim” diye veya kimisi de “Eğer oğlum olursa adını da Hasan/Hasan Basri koyacağım” gibi dilekte bulunurlar. Dileklerden sonra kurbanını keser. Ziyaret sonrasında dileği gerçekleşmişse, tekrar gelir adaklarını “yerine teslim ederler”, yani kurbanlarını keserler.³⁰²

Halk ağzından aktarılan anlatılara göre ziyaretin, köye koruyucu bir manevi desteğinin olduğuna inanılır. Yağmur yağmadığı, kurak giden zamanlarda ise, kaynakların anlatısına göre; ağız tarafı yılanla benzetilen demir çöven (asa) Fırat’tan alınan suya batırılır, bu su türbenin ve oradakilerin üzerine serpilir. Kurbanlar kesilip, aş pişirilirken; “Allah, Allah yerden nimet, gökten bereket...” diye başlayan dualar edilir. Türbeyi ziyarete gelenlerin bir kısmı, kurbanlarını burada kesmekte, lokma (etli pilav) denilen yemek pişirilmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi türbeyi daha çok akıl, sinir ve ruh hastaları ziyaret etmektedir. Gelenler, bir gece türbenin başında yattıktan sonra, dertlerine deva bulduklarına inanarak dönerler.³⁰³

³⁰⁰Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 88.

³⁰¹Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Hasan Basri, Hasan Dede(Malatya’da Hasan Basri Adı ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler Üzerine Bir Araştırma)”. 5-6.

³⁰²Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Hasan Basri, Hasan Dede(Malatya’da Hasan Basri Adı ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler Üzerine Bir Araştırma)”. 7.

³⁰³Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Hasan Basri, Hasan Dede(Malatya’da Hasan Basri Adı ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler Üzerine Bir Araştırma)”. 11-12.

2.2.2.2. Kırklar Mezarlığı

Battalgazi ilçesinin güneydoğusunda ilçe merkezine bir kilometre uzaklıkta, Hasan-ı Basri Türbesi'nin yanında, etrafı beton duvarla çevrili birçok mezardan oluşan bir ziyarettir. Halk arasında Kırklar Makamı olarak bilinir ve “kırklar” adına söylenen menkıbeler ile önem kazanmıştır. Bunların, Seyyit Battalgazi'nin düşmanlarla mücadelesi esnasında şehit düşen 40 kardeş(din kardeşi) oldukları anlatılır.³⁰⁴ Bir rivayete göre de bunlar 39 mücahit olarak kırk bin kâfirle savaşarak hepsini yenmişler ancak sonunda kendileri de şehit düşmüşlerdir. Daha sonra bu cesetler sayıldığında kırk beden ortaya çıkmıştır. Bu kırkıncının onlara yardım etmek için gökten inen bir melek olduğu söylenir.

Kırklar ziyaretine gelenler şehitlerin ruhlarına Fatiha suresi okurlar. Dileklerinin kabul olması için mezar taşlarına taş yapıştırırlar. Taşlar üzerine kalp, ev gibi şekiller yapılır. 3-5 taşı üst üste koyarak dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar.³⁰⁵ Mezar taşlarının üzerine mum yakarlar. Beşik şeklinde olan bir taş çocuk sahibi olmak isteyen bayanlar tarafından ziyaret edilir. Bu ziyarete her türlü dilek ve hastalık için gelirler. İlçe halkı yağmur duasını bu mekânda yapmaktadır. Ayrıca bu mezarların etrafında hiç nefes almadan dönen kişilerin bütün dileklerinin gerçekleşeceğine inanılır.³⁰⁶

2.2.2.3. Zeynel Abidin Türbesi

Zeynel Abidin Türbesi Malatya Battalgazi ilçesi Atabey İskeleyi yakınındadır. Türbede yatan zatın Hz. Hüseyin'in oğlu İmam Zeynel Abidin Hazretlerine ait olduğu düşünülmektedir. Türbenin herhangi bir kitabesi mevcut değildir. Karakaya Barajı suları altında kalmaması için şimdiki yeri olan Atabey iskeleyi yakınına taşınarak yeniden inşa edilmiştir.³⁰⁷

Türbe, kubbeli olup iki bölümden oluşmaktadır. Türbenin dış duvarında Hz. Ali'nin resmi, içinde ise Hz. Ali, On iki İmam ve Ehli Beyt'e ait resimler ve bir şecere asılıdır. Mezarın baş tarafında şifa maksadıyla alınan iki tahta kabın içerisinde tuz bulunur. Bazı ziyaretçiler de getirdikleri şeker ve çikolataları mezarın başı üzerine koyarlar. Türbenin sol tarafında ise türbe içerisinden geçilen küçük bir mescit

³⁰⁴Demirbağ, *Malatya Kent Rehberi*. 105.

³⁰⁵Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 89-90.

³⁰⁶Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 90.

³⁰⁷Demirbağ, *Malatya Kent Rehberi*. 105.

bulunmaktadır. Türbenin olduğu mekânda dört katlı bir sosyal tesis yapılmış, alt katı kurban kesimi ve yemeklerin pişirilmesi için ayrılmış, orta katı da cemevi olarak düzenlenmiştir. Türbenin çevresi ağaçlandırılmış ve gelen misafirlerin oturması için masa ve sandalyeler konulmuştur.

Zeynel Abidin, Hz. Ali'nin torunlarından olup On iki İmam'dan biri olduğu için gerek Anadolu'da gerekse Irak ve İran gibi komşu ülkelerde birçok yerde mezarı bulunur. Bazı rivayetlere göre, burada Zeynel Abidin'in sadece bir bacağı gömülüdür. Zeynel Abidin'in bu topraklara geldiği konusunda bilgi bulunamamıştır. Vefat tarihi (h.94/ m.717)' dir.³⁰⁸

Ziyarete gelenler kapının girişini öpüp, duvara ve mezara el ve yüz sürüp öpme gibi ritüellerde bulunurlar. Türbenin etrafında el sürerek ve dua ederek 3-5 defa dönerler. Mum yakma burada da vardır. Ziyaretçiler her türlü dilek ve hastalık için gelirler. Rüyasında görüp çağrılanlar ve dilekleri kabul olanlar oluyor. Çoğunlukla, perşembe, hafta sonu cumartesi ve pazar günleri gelinir. Ziyarettten sonra evlerine dönen ziyaretçiler şifa amacıyla buradan su ve mezarın başındaki tuzdan alıp yanlarında götürürler. Yurt dışından ve Türkiye'nin her ilinden ziyaretçiler geliyor ve misafirhanesinde ağırlanıyor. Muharrem ayının 10. Günü toplu iftar yemeği, 12. Günü de burada toplanan yüzlerce kişiye lokma verilmektedir. Yine Muharrem ayının 22. Günü de toplu olarak aşure dağıtılıp gelenlere ikram edilmektedir.³⁰⁹

2.2.3. Yeşilyurt

İlçe doğuda Malatya merkezi, batıda Akçadağ ve Doğanşehir, güneyde Adıyaman ve Çelikhhan İlçesi ile çevrilidir. Osmanlı döneminde adı Çırmıktı, Cumhuriyetten sonra İsmetpaşa'dır. 1937'de ise, Yeşilyurt adını alan bu ilçe 12. ve 13. Yüzyıldan itibaren yerleşme yeri olmuştur. İlçede türbeler veya ziyaret yerleri Battalgazi ilçesine göre çok yaygın olmamakla beraber yine de bazı ziyaret yerleri bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür.

³⁰⁸İbnu'l Esir, *İslam Tarihi: El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, trc. Ahmet Ağırakça v.dğr. (İstanbul: Bahar Yayınları, 1986). 523.

³⁰⁹Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*.101-102. Doğan Karaduman, 1950, Malatya.

2.2.3.1. Kul İbrahim Türbesi

Malatya'nın Yeşilyurt İlçesi'nde bulunan Kul İbrahim Türbesi ile Adıyaman'ın merkeze bağlı Sarıharman Köyü'nde bulunan Üryan (Çıplak) Baba Türbesi, etrafında oluşan anlatılar benzerlik göstermektedir. Her iki anlatıda da Kul İbrahim ve Çıplak Baba, kimsesiz ve yoksul bir şekilde hayatlarını devam ettirirken, zengin bir beyin yanında bağ, bahçe ve hayvanların bakımıyla ilgilenmek suretiyle evin uşağı olarak, çalışmaya başlarlar. Günün birinde bey hacca gider ve evin hanımı hazırladığı yemeği ikram etmek için uşağını (Kul İbrahim- Üryan Babayı)eve davet eder. Yemek yenirken, evin hanımı sofraya getirdiği yemeği kastederek “- Keşke ağa da burada olsaydı, bu yemeği çok severdi!” deyince; uşak, “-Bir tabak daha koy da ona da götüreyim!” der. Daha sonra evin hanımının verdiği yemeği, aynı anda hacdaki beyine götüren uşak, geri döner. Bey, hac dönüşünde kendisini karşılamaya gelenlere, elindeki tabağı göstererek, asıl hacının uşak olduğunu, bu yüzden asıl hürmetin ona gösterilmesi gerektiğini söylemesiyle, sırrı ifşa olan uşak ortadan kaybolur.³¹⁰

2.2.3.2. Keşşaf Hoca Mezarı

1862 yılında Malatya'da dünyaya gelen Keşşaf Hoca, Kirişçioğlu Mustafa Efendi'nin oğludur. Malatya ve İstanbul'da çeşitli medreselerde ders alır ve 1908 yılında müderris olarak Malatya'ya döner. Medresede ders okutmasının yanında ortaöğretim de öğretmenlik ve nikâh memurluğu yapar. Ermiş bir kişi olarak bilinen Keşşaf Hoca 1938 yılında vefat etmiştir. Mezarı Malatya Yeşilyurt Kuyu önü mezarlığında üzeri betonla yapılmış sade bir yapıdadır. Keşşaf Hoca hakkında şöyle bir menkıbe anlatılmaktadır. Battalgazi İlçesinden Malatya'ya gelmekte olan bir şoför, ilçenin çıkışında Hoca'ya rastlar. “Gel Hocam seni şehire götüreyim” der. Hocanın cevabı “sen yoluna devam et, ben giderim” der. Cuma günü olduğundan şoför şehre gelince arabasını Yeni Cami'nin yanına çeker ve namaza yetişmek için abdest almak isteyince musluğun başında Keşşaf Hoca'yı abdest alırken görür ve şaşırır. Keşşaf Hoca'nın mezarı özellikle Cuma akşamları, kısmetlerinin açılması için genç kızlar ve kadınlar tarafından ziyaret edilir, dua okuyup taş yapıştırırlar, mezarın üzerine pilav ve bulgur türü şeyler dökerler. Hoca mercimekli köfteyi sevdiği için mezarın başında

³¹⁰ Yavuz Uysal, “Ziyaret Yerlerinin Halk Kültüründe Oluşturduğu Ortak Değerler: Adıyaman ve Malatya Örneği”. 801-802.

ziyaretçilere dağıtılır. Mum yakılır. Ziyaretçiler yanlarında getirdikleri boş şişeleri(içki vb.) mezarın kenarına vurmak suretiyle mezarın başında kırarlar. Şişenin kırılması, kişinin içinde bulunduğu sıkıntının yok olmasını ve bu durumun bir daha başına gelmemesini arzulamayı sembolize eder. Mezarın yanında bulunan dikenli ağaca bez bağlanır. Dilekleri yerine gelenler kurban keserler.

2.2.3.3. Fadıl Baba Mezarı

Fadıl Baba (Fadıl Koyunoğlu) Malatya Yeşilyurt Çarmuzu Mahallesinde bulunan mezarlıktadır.1918 yılında Malatya’da doğup ilim ve tasavvufla uğraşmıştır. Sağlığında kendisinden yurdun çeşitli yerlerinden dua ve himmet almak için geldikleri anlatılır. Bu ziyaretler, hastalıktan kurtulmak, aile huzuru, kaderin açılması gibi istekler içindir. 1981 yılında vefat ettikten sonra da mezarına sıkıntı ve hastalıklardan korunmak için ziyaret edilir olmuştur. Dileği gerçekleşenler kendi evlerinde kurbanlarını kesip, Cuma akşamları ziyarete gelirler.

2.2.4. Darende

Malatya’nın kuzeybatısında yer alan Darende, şehir merkezine 112 km uzaklıktadır. Kuzeyinde Kuluncak, kuzey batısında Gürün, batısında Elbistan, güneyinde Akçadağ ve doğusunda Hekimhan ilçesi bulunmaktadır. 7000 yıllık tarihi bir geçmişe sahip olan farsça otuz yapraklı gül şehri manasına gelen Darende ilçesi, Hititler, Asurlular, Persler ve Roma İmparatorluğu dönemlerinden sonra Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına geçmiş bir yerdir. İpek yolunun üzerinde bulunan, ilim ve kültür merkezi olan Darende, farklı kültür ve dinlerin izleri olan bir ilçedir.³¹¹

2.2.4.1. Hulusi Efendi Külliyesi ve Ziyareti

Osman Hulusi Efendi 1915 yılında Darende ilçesinde dünyaya gelmiştir. Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Hamid-i Veli’nin on ikinci kuşaktan torunudur. Küçük yaştan itibaren hafız olmuş, ilim ve tasavvuf ile meşgul olmuştur. Darende ilçesinde ilmi faaliyetlere büyük katkısı olmuştur. 1990 yılında vefat eden Hulusi Efendi, Somuncu Baba dergâhında caminin avlusuna defnedilmiştir. Osman Hulusi

³¹¹Demirbağ, *Malatya Kent Rehberi*.184.

Efendi sağlığında kendi vakfını kurmuştur. Bu vakıf, eğitim ve kültürel alanda birçok hizmette bulunmuştur. Hulusi Efendi Dergâhı, sağlığında ve vefatından sonra Türkiye'nin birçok yerinden ziyaretçisi olmuştur. Buraya gelen ziyaretçiler, türbe, mezar, cami, balıklı göl, çilehane vb. yerleri bir bütün halinde görmek için gelirler. Bu mekânlarda namaz kılıp, Kur'an okuyup, dua ve dileklerde bulunurlar. Öncesinde orada bulunan ağaç ve güllerin dallarına bez bağlayanlar, minarenin etrafında dönenler olmuştur. Türbeyle el ve yüz sürenlerde vardır. Bugün için, vakfın burada 15 civarında personeli görev yapıyor ve bu gibi hurafelere engel olmaya çalışmaktadırlar.³¹²

2.2.4.2. Somuncu Baba Ve Balıklı Göl

Darende ilçesinin Zaviye Mahallesi'nde bulunan Somuncu Baba Türbesi, Somuncu Baba Camii ve Balıklı Göl ile bir arada bulunur. Türbede yapım tarihine ait bilgi bulunmamaktadır. Caminin ortasında türbe bulunmakta ve onun içerisinde de Cumhuriyet devri ahşap işçiliği ile yapılmış bir sanduka bulunmaktadır. Caminin güney yönünde dikdörtgen oda kütüphane olarak kullanılmaktadır. Kütüphanesinde 30 bin kadar eski ve yeni kitap bulunmaktadır. Türbe içinde taş mimarili kabirler vardır. Caminin bodrum katında da Somuncu Baba Müzesi bulunmaktadır.³¹³

Somuncu Baba'nın asıl adı Şeyh Hamid ve şeyh Hamidettin olarak bilinir. Ancak yaptığı işten dolayı "Somuncu" lakabı kullanılmış bu adıyla tanınmıştır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Somuncu Baba'nın (815/1412) tarihinde 80 yaşını geçkin olarak vefat ettiği zikredilmektedir.³¹⁴

Ebu Hamid, 1394-1397 yılları arasında, Kayseri'den Bursa'ya göç etmiştir. Yıldırım Bayezid, (802/1400) yılında inşa ettirdiği Ulu Cami'nin açılışında, hitabet ve imametini Emir Sultan tarafından yapılmasını istemiştir. Emir Sultan'da bu görevin Şeyh Hamid'in yapmaya daha layık olduğunu padişaha iletir. Bunun üzerine padişah Somuncu Baba'ya bu teklifi iletir. Somuncu Baba gönülsüz olarak bu görevi üstlenir.³¹⁵

Ebu Hamid, Cuma günü büyük âlimlerinin de bulunduğu cemaate imamlık etmiş; hutbede Fatiha suresinin yedi çeşit tefsirini yaparak cemaatin hayret ve takdirini

³¹²Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 114.

³¹³Demirbađ, *Malatya Kent Rehberi*. 109

³¹⁴Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 110.

³¹⁵Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamid-i Veli ve Neseb-i Alisi* (İstanbul: Osman Hulusi Efendi Vakfı, 1992). 33-34.

kazanmıştır. Hutbe ve vaazını dinleyen halk, onun büyük bir veli olduğunu anlamış ve elini öpmek için kapıya hücum ederek caminin her üç kapısından Somuncu Baba'nın çıktığını görmüşlerdir. Daha sonra çilehanesine çekilmiş ve bir daha ekmek yapmamıştır. Somuncu Baba'nın bu vaazı onun sırrını açıklamış ve şöhret sahibi olmuştur. Halkın aşırı saygı ve ikramlarından rahatsız olan Şeyh Hamid, müridi Hacı Bayramı Veli ile beraber Bursa'dan ayrılmıştır.³¹⁶Bu yolculukta, önce Şam'a, sonra Mekke ve Medine'ye hac için gitmiştir. Hac dönüşü önce Aksaray'a oradan da oğlu Halil Tayyib ile Darende'ye gitmiş ve oraya yerleşmiştir.³¹⁷Somuncu Baba Türbe' sine gelen ziyaretçiler ilk önce cami içerisinde bulunan Somuncu Baba'nın mezarının yanında üç İhlas, bir Fatıha okuyup dileklerde bulunurlar. Daha sonra Balıklı Göl'ün kenarında balıklara yem atarlar, dilek tutarak havuza para atanlarda vardır. Daha sonra Somuncu Baba'nın çilehanesini gezerler. Burada kurban kesilip yemek yapılır ve orada bulunanlara ikram edilir. Dileklerinin kabul edilmesi için camide iki rekât namaz kılınır. Caminin içinde ve dışında bulunan yardım sandıklarına para atılır. Eskiden havuzlara atılmış şimdi onun yanışlığı görevlilerce hatırlatılıyor.

Ziyarete özellikle Cuma günleri Cuma namazını kılmak için çevre köylerden gelirler. Ayrıca bu mekâna genellikle, hastalıktan şifa bulmak, aile huzurunun sağlanması, kaderinin açılması, çocuk sahibi olmak gibi istekleri olan ziyaretçiler gelirler. Bazen akli dengesi bozuk olanlar, sara hastaları, psikolojik rahatsızlıkları olanlar, iyileşme ümidiyle türbenin bulunduğu camiye getirilir ve burada bir müddet beklerler.

Şeyh Hamid-i Veli Somuncu Baba Hazretlerinin Çilehanesi civarında bulunan Kuyulardan çıkan balıklar Somuncu Baba Hazretlerinden yadigâr olarak asırlardır varlığını sürdürmektedir. 1960'lı yıllarda Osman Hulusi Efendi tarafından Balıklı Havuz ile Balıklı Kuyuların Cami ile bağlantısı sağlanmış Külliye 'ye ayrı bir değer kazandırılmıştır. Somuncu Baba dergâhında caminin ön kısmında bir havuz içerisinde gazi olarak nitelendirilen balıklar bulunmaktadır. Balıklar kutsal olarak kabul edilmektedir. Bu yöredeki halk, bu balıkların Somuncu Baba'nın askerleri olduğuna inanmaktadır. Bu balıklar 100 metre kadar mesafede kayalıklar arasında bulunan iki kuyudan gelmektedir.

³¹⁶Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamid-i Veli ve Neseb-i Alisi*.34-36.

³¹⁷Mehmet Ali Cengiz, *Tarihi Kültürü ve Sosyal Hayatı ile Tohma Havzası* (Malatya: Beydağı Matbaası, 1987). 165.

Somuncu Baba ve Balıklı Göl ile ilgili şu menkıbe de anlatılır: IV. Murat, Bağdat'ı birkaç kez kuşatmasına rağmen fethedemez. Son olarak sefere çıkmadan, bir elçisini Darende'ye Somuncu Babaya yardım istemeye gönderir. Elçi gelip IV. Murat'ın isteğini Somuncu Babaya iletir. Somuncu Baba bütün askerlerini Bağdat'ın fethi için yardıma göndereceğini söyler. Bunun üzerine elçi etrafa bakınır ve çevrede kimseyi göremez. Somuncu Baba havuzdaki balıkları göstererek: "Bunlar benim askerlerimdir." der. Elçi bu durumu padişaha iletir. Padişah da hazırlıklarını tamamlayıp fetih için yola düşer. Bağdat'a varınca, sabahleyin başlayan muharebe öğle olmadan fetihle sonuçlanır. Bu süre içerisinde havuzdaki balıklar esrarengiz bir biçimde kaybolurlar, daha sonra bir kısmı yaralı olarak ortaya çıkar. Tarihi şahsiyetler olarak Somuncu Baba (1331/1412) ile IV. Murat (1612/1640) arasında dönem olarak hiç yakınlık bulunmamasına rağmen Bağdat'ın fethi ile ilgili böyle bir menkıbe anlatılır.³¹⁸

Bu balıklarla ilgili yöre halkı 1974 yılında Kıbrıs Harekâtı esnasında iki hafta boyunca havuzda balık kalmadığını ve bir hafta havuzun kızıl kan renginde olduğuna şahit olmuşlardır. Daha sonra balıklar yaralı şekilde dönmüştür. Halk bu durumu Osman Hulusi Efendiye sormuşlar: "Allah bir sivrisineği de, eabil kuşlarını da düşmanı yok etmek için göndermiştir, şimdi de isterse balıklarını savaşa göndermiş olabilir." diyerek bu inancı onaylamıştır.³¹⁹

Bu balıklara zarar verenlerin başlarına felaket geleceğine inanılır. Bundan 10-15 sene önce iki genç gelip havuzlardan balık tutuyorlar. Tutulan balıklardan mangal yapıp yedikten sonra evlerine dönerken ikisinin de otobüsün altında kalarak vefat ettikleri anlatılmaktadır.³²⁰

2.2.5. Diğer İlçeler Ve Ziyaret Yerleri

2.2.5.1. Akçadağ

Akçadağ, Malatya il merkezinin batısında, il merkezine 37 km uzaklıktadır. Yakın zamana kadar Arga/Arka(Arca) kelimesi ile anılmıştır. Sözcük eski Anadolu

³¹⁸Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 113-114.

³¹⁹Nurettin Gümüşsoy, 1962, Darende.

³²⁰Hulusi Gümüşsoy, 1987, Darende.

dillerinde “ışıldayan, parıldaayan, ışıltı, ak gümüş” anlamına gelmektedir.³²¹ Akçadağ ismi ise bir dağın eteğinde yerleşmesinden dolayı olabilir.

2.2.5.2. Şeyh Ali Türbesi

Akçadağ’da 1900 yılında dünyaya gelen ve 1971’de vefat eden Şeyh Ali Kara, örnek kişiliği ve güzel ahlakiyle tanınmıştır. Bu yüzden yörede sevgi ve saygıyla anılmaktadır. Akçadağ Örüşkü köyünde bulunan kabri, bölgeden ve yurdun farklı yerlerinden gelen sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir. Mezarlığının üzerine görkemli bir türbe yapılmıştır. Türbe geniş bir alanda ve büyük kubbeli olup çevresi ağaç ve güllerle donatılmıştır.

Şeyh Ali Kara’nın ailesi, çevrelerinde ibadet eden, ihlaslı, güven duyulan saygın bir aile olarak tanınır. Genelde Kadiri tarikatının şeyhi olarak bilinir. Askerliğini Malatya şehir merkezinde yaparken, mürşidi Şeyh Osman Nuri Ölmeztoprak ile karşılaşır. Bu karşılaşmadan sonra manevi hayatı ve ilerleyeceği geniş ufuklar kendisini bekler. Tasavvuf âleminde büyük makamlara ulaşır.

Şeyh Ali ’nin yaşadığı çevre ilkellik, cehalet ve adam öldürme gibi olaylara çok rastlanılan bir çevreydi. Elli yıla yakın süren dervişlik ve şeyhlik hayatında İslami örnek ahlakıyla binlerce insana imanı ve ahlakı yaşatmaya çalışır. Bulunduğu yerde adam öldürmeler, hırsızlıklar, ağaç ve harman yakmalar ortadan kalkar. Sohbetine gelenler manevi bir etki ile kötü huylarını terk ederler.

Bir gece geç vakitlerde şeyhin evine silahlar sıkılır. Silahı sıkanın kim olduğu tespit edilir. Müritleri intikam almak için yanına izin almaya gittiklerinde kendisine silah sıkın kişiyle oda da oturduğunu ve şeyhin ona üzüm ikramında bulunduğunu görünce şaşırırlar. Şeyhin bu davranışı karşısında evi kurşunlayan adam tövbe ederek ve zararsız bir insan olarak hayatına devam eder.³²²

Yine bir gün, Şeyh Ali ile bir müridi Söğütlü Camii’ne Cuma namazına birlikte giderler. Olayı bizzat yaşayan müridi namaz sonrası durumu şöyle anlatmaktadır: “ Şeyh Efendi ile Cuma namazı sonu camiden çıktık. Caminin aradaki bir lokantaya giriverdik. Lokanta içkiliydi, bir masaya oturup yemek siparişi verdik. Benim içimden (bu lokanta içkili imiş hata ettik) geçti. Yemeklerimiz gelinceye kadar içenler içkilerini

³²¹ Bilge Umar, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar* (İstanbul: İnkılap, 1993). 98-99.

³²² Ali Helvacı v. dğr., *Malatya Gönül Sultanları* (Malatya:1992). 24-28.

döktüler, lokantacı da vitrindeki şişelerini kaldırdı. O günden sonra bu lokantada içki görmedik ve sahibinin içki ruhsatını iptal ettirdiğini öğrendim. Önce niçin içkili lokantaya girdik diye kızmıştım. Fakat anladım ki önemli olan içkili lokantaya girip girmemek değil, girip de içkiyi kökten kaldırmakmış, diye düşündüm”.

Şeyh Ali türbesine her yıl Nisan ayı sonunda ölüm yıldönümü mevlidi sebebiyle binlerce insan ziyarete gelir. Ayrıca kandil gecelerinde de çok yoğun olur. Her cumartesi toplu zikir için toplanılır. Allah, Hayy, Huu şeklinde zikir çavuş dedikleri zikir görevlisi tarafından yönlendirilerek sesli zikir yapılır. Sonunda dua yapılır ve topluluk dağılır. Türbenin vakfı tarafından oluşturulan ilahi grubunca def eşliğinde beyitler ve ilahiler okunur. Her hafta mutlaka en az 2-3 kez toplu mevlitler okutulur. Cenaze mevlidi, düğün mevlidi veya çocuğu olanlar gelip mevlitlerini türbede okutup yemek ikramında bulunurlar. Burada da yine diğer türbelerde olduğu gibi etli pilav yapılıp dağıtılır. Şeyhin türbesine maddi-manevi her çeşit sıkıntısı olanlar gelirler. Ayrıca çocuğu olmayan kadınlar; çocukları olup ölenler; hasta olan çocuklarının yaşaması için gelenler bir süre türbede kalırlar ve adakta bulunurlar. Sayıları az da olsa türbenin eşliğini öpen, makam kapısındaki mermeri öpüp yüz sürenler, seccadesini türbeye doğru serip o yöne doğru namaz kılanlar da görülmüştür. Başındaki örtüyü çıkarıp mezara sürüp sonra başına bağlayan kadınlar ve orada bulunan hayvan postuna düğüm atan ziyaretçiler olmuştur. Bu gibi hurafeleri önlemek için cami de halka yönelik, diyanet tarafından görevlendirilmiş din görevlilerince soru ve cevap şeklinde Fıkıh ve ilmihal dersleri verilir. Devamlı gelen ziyaretçilere de Kur'an dersi verilmektedir.³²³

2.2.5.3. Mehmet Kırçalı Türbesi

Malatya merkez Ancarlı Mahallesi'nde dergâhı bulunan Mehmet Kırçalı, Şeyh Ali Efendi'nin müritlerindendir. 30 yıl boyunca Ancarlı Mahallesi'ndeki dergâhında tasavvuf dersleri verdiği müridleri tarafından anlatılmaktadır. 75 yaşında 2001 yılında vefat etmiştir. Akçadağ ilçesi Karanlıkdere köyünde defnedilmiştir. Mezarının üzerine gösterişli bir türbe yapılmıştır. Hem sağlığında hem de mezarına Malatya, Adıyaman,

³²³Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 51-52. Mehmet Akif Özdemir, 1978, Ankara.

Elazığ ve Maraş ve Gaziantep gibi illerden ziyaretçiler gelmektedir. Gelen ziyaretçiler bu mekânda dua ve dileklerde bulunmaktadırlar.³²⁴

2.2.5.4. Arapgir

Engelibeli ve dağlık bir arazi üzerinde olan ilçe, şehir merkezine 120 km uzaklıktadır. Eski adı Daskuza'dır. Şehrin M.Ö 1200 yıllarında kurulduğu sanılmaktadır. Hz. Ömer zamanında Araplar tarafından zaptedilmiş, Malazgirt savaşında Alparslan'ın komutanlarından Emir Danişment tarafından alınmış ve bu tarihten sonra Arapgir ismi verilmiş bir ilçemizdir. Bu ilçemizde diğerleri gibi çok eski medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır.

2.2.5.5. Onar Dede(Şeyh Hasan) Türbesi

Onar Dede(Şeyh Hasan Türbesi) Arapgir İlçe merkezine 17 kilometre mesafede bulunan Onar Köyü, Türkmen şeyhlerinden Şeyh Hasan Onar tarafından, 1224 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'ın zaviye vakıf arazisi olarak verdiği yerde kurulmuştur. Köyde bulunan Onar Dede türbesi, halkın büyük ilgi gösterdiği bir ziyaretgâh durumunda olup bu zatın dergâhı da köyün içerisinde. Şeyh Hasan Onar'ın anne tarafından Hz. Ali soyundan geldiğine inanılmaktadır. Bilinen en eski cemevi burada yer almaktadır. Şeyh Hasan Onar Zaviyesi'nin Büyük Ocak ve daha sonra Şeyh'in oğlunun kurmuş olduğu Şeyh Bahşiş adıyla günümüze ulaşan iki meydan evi/cemevi bulunmaktadır. Bu köyün içerisinde Onar Dede'nin dergâhı bulunur. Bu ev sergili olup bir de bekçisi vardır.³²⁵

Onar Dede'nin tarihi kişiliği hakkında şu bilgiler mevcuttur. Bugünkü Kazakistan'ın Türkistan- Yesi şehrinin Üç- Kurgan yöresinde doğan Şeyh Hasan; Oğuzların Bozok kolunun Günhanogullarının Bayat boyunun On-Er oymağındandır. Rivayete göre Şeyh Hasan dünyaya geldiğinde dedesi Bahşi Han, oymak beyidir. Abbasi zulmünden kaçan Hz. Ali soylular, Bahşi Han'a sığınır. Bahşi Han, oğlu Ahmet'i sığınmacı Musa-ı Kazım(ö.799) 'ın oğlu Abbas'ın kız torunlarından Vedduha ile evlendirir. İşte bu evlilikten Şeyh Hasan doğar. Şeyh Ahmet Verani 10-12 yaşlarına gelen iki oğlunu amcazadesi olan Hoca Ahmet Yesevi (ö.1167/9) dergâhına eğitim ve öğretim için verir. Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmet; Yesi'deki dergâhta; İslami ilimleri ve

³²⁴Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 65-66.

³²⁵Şemsettin Karcı, Hekimhan, 1968.

tasavvufi kural ve kaideleri kısa zamanda öğrenerek Ahmet Yesevi'nin halifeleri arasına girerler. Şeyh Hasan iyi kılıç kullanır ve iyi at sürermiş. Bu yeteneklerini bilen Ahmet Yesevi bir gün ona: "Sen, bir er değil, on er gücündesin; bundan böyle senin adın, Şeyh Hasan Oner olsun ve böyle biline, böyle çağrıla..." der ve dua eder. On-er teriminin köken olarak "On-ok" veya "Un-ar"dan gelmesi muhtemeldir. Efsaneye göre Şeyh Hasan, Piri Hoca Ahmet Yesevi'den icazet alarak "Kırk Kalenderi Derviş" ile ve oymağıyla Anadolu'ya gitmek üzere Türkistan'dan ayrılır. Ayrıca, Şeyh Hasan'ın en son yerleşip zaviyesini kurduğu köyün adı da "On-ar" olmuştur.³²⁶

Türbe'nin yanında dut ağacı ve su mevcuttur. Ziyarete gelen kişiler türbeye girdiklerinde mezarı öperler, türbenin ve mezarın etrafında dönerler, mum yakıp dilekte bulunurlar. Türbenin yanındaki dut ağacına bez bağlarlar. Kurbanlarını kesip, etinden lokma olarak bilinen etli bulgur pilavı pişirilip dağıtırlar. Hastalar türbede belli bir süre yatırılır. Yine hastalar için buradan toprak alınır, suya karıştırılarak içirilir. Ziyaretçiler genellikle Perşembe ve Pazar günleri gelirler. Çocuğu olmayan kadınlar, çocukları olup yaşamayanlar, akıl hastaları, ağrıları ve her tür dilekleri olanlar gelirler. Arapkirliyer yağmur duasını da bu mekânda yaparlar.³²⁷

2.2.5.6. Arguvan

Arguvan, il merkezine 64 km uzaklıktadır. Doğuda Arapgir, batıda Hekimhan, kuzeyde Sivas, güneyde Malatya merkez ilçe ile Elazığ topraklarıyla çevrilmiştir. Kalkolitik çağda yerleşimi başlayıp, eski Tunç, Hitit, Roma, Bizans devirlerini yaşayan bir yerdir. Bizans kaynaklarında Argaus, Arapça kaynaklarda Argauun yani gümüş yeri manasına gelmektedir.

2.2.5.7. Balıklı Çeşme(Kutsal Balıklar Parkı)

Balıklı Çeşme (Kutsal Balıklar Parkı) ilçe merkezine 10 km mesafede Kızık Köyü'nde bulunmaktadır. Halk tarafından kutsal olduklarına inanılan ve bulaşıkçı balıklar olarak da bilinen balıklar şu an yapay bir göletin içinde yaşamaktadırlar. Bu mekâna piknik yapmak içinde gelinmektedir. Kutsal olduğuna inanılan bu balıklar öldüklerinde başka balıkların yememesi için kefenlenip cenaze töreni düzenlenip dualar eşliğinde köy mezarlığına defnediliyor, taşlarla mezarları düzenleniyor. Bu balıklar

³²⁶ <http://www.turkmensitesi.com>. Erişim tarihi 29.03.2011.

³²⁷ Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. 72-73.

yenilmiyor. Şanlıurfa'daki balıklı göl, Darende'deki Somuncu Baba Türbesi ve Kızık Köyü'ndeki balıkların aynı türden olduğu araştırmacılar tarafından belirtiliyor. Köydeki yaşlılar, balıkların Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında yaralandığını söylüyorlar. Köylüler kaplarını yıkamak için göle geldiklerinde balıkların olmadığını görüyorlar, bir gün sonra balıklar grup grup gelmeye başlayınca birkaç tanesinde yara olduğu için inanç üzerine yaşlılar, 'bu balıklar Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan dolayı yaralandılar' şeklinde yorumlamaya başladılar.

Balıkların kutsal kabul edilmesi de çok eskiye dayanır ve hikâyesi şöyle anlatılır. "Çok eski zamanlarda köyde Hüseyin adında bir muhtar bulunmaktadır. Köylünün içmede, çamaşır ve bulaşık yıkamada bu tek kaynak suyu vardı. Suyun içinde de balıklar olduğu için suyun kokusunun evine gelecek misafirlere hoş gelmeyeceğini düşünür. Sonunda "Bu balıkların ne kerameti olacak" demiş ve köylüleri ikna edip onlarla birlikte balıkları bir torbaya topluyorlar. Başka yerlere döküyorlar. Bu işlemde sonra muhtarın askerdeki oğlu ölüyor, peşinden kızı ve kendisi de ölüyor. Altı ay içerisinde muhtarın nesli tükeniyor. Bu olaylardan sonra yöredeki bütün insanlar bu balıkları kutsal olarak tanımlıyorlar. Balıklar Arguvan Türkü Festivali günlerinde ziyaretçi akımına uğruyor.

Çocuğu olmayanlar, sarılık hastası olanlar, rüyasında görüp ziyaret edenlerin sayısı oldukça fazla. Buraya gelip dilekleri kabul olanlar kurban kesmek amacıyla yeniden geliyorlar. Burada kurbanlarını kesip dağıtıyorlar ve lokma denilen etli pilav pişirip yiyorlar.

2.2.5.8. Doğanşehir

Doğanşehir ilçesi, Malatya il merkezinin güneybatısında, il merkezine 58 km uzaklıktadır. İlçenin doğusundan Adıyaman ilinin Çelikhane, güneyinde Besni ve Gölbaşı, batısında K. Maraş'ın Elbistan, kuzey ve kuzeydoğusunda Malatya'nın Yeşilyurt ve Akçadağ ilçeleri bulunur. M.Ö 66'da Romalıların Hristiyanlığı Asya'ya yaymak için oluşturduğu bir yerdir.

2.2.5.9. Abdulharap Türbesi

Doğanşehir ilçe merkezi, eskiden savaş ve deprem gibi sebeplerden dolayı birkaç defa yer değiştirdiği için, ilçe merkezinde türbe vb. ziyaretgah bulunmamaktadır. İlçe

merkezine yakın bir yerde yel ağaçları ziyaret edilmektedir. İlçeye bağlı Savaklı köyünde Abdulharap Türbesi vardır.

Doğanşehir İlçesine bağlı Savaklı köyünde, köye 2 km uzaklıkta normal bir ev görüntüsünde tavanı ahşaptan yapılmış bir türbe ziyaretidir. Türbenin içi halı ve minderle döşenmiştir. Mezarı üzeri rengârenk birkaç büyük örtüyle her tarafını kapsayacak şekilde örtülmüştür. Türbenin tavan ağaçları ve destek direklerine bezler bağlanmıştır. Her renkte bağlanan bezler adeta odayı süslemiştir, bu bezlerin çoğu çocuk beşiğini anımsatacak şekilde bağlanmıştır. Türbenin iç duvarlarına ve ahşap tavanına üniversiteyi kazanmak, istediği kişiyle evlenmek, yurt dışında olan yakınlarının geri dönmesi gibi dilekler kalemle yazılmıştır.

Türbe üç oda halinde yapılmıştır, diğer iki odadan biri ziyaretçilerin oturması için minderlerle döşenmiş, diğer kısım ise çeşitli tabak çanak gibi eşyaların bulunduğu yemek pişirmek için yapılmış bir yerdir. Bu ziyaretin en çok kullanılan ismi Abdulharap Ziyaretidir. Fakat yörenin yaşlıları Altın Harap ismini de kullanırlar. Bu türbede yatan kişi hakkında ne kaynaklarda ne de orada yaşayan halkın bir bilgisi yoktur. Ama orada yatan kişinin ermiş biri olduğuna inanırlar. Her yıl yüzlerce kişi bu türbeyi ziyarete gelir. Ziyarete gelenler dilek ve isteklerinin kabul olması için gelirler.

Türbe ile ilgili halk arasında yaşanmış olaylar anlatılır. Bunlardan biri de; Başının çok ağrımından bunalan bir kadın geceleyin kalkıp ziyarete gider. Oraya gittikten sonra ağrılarından kurtulduğunu ifade ediyor.³²⁸

Türbe ile ilgili anlatılan diğer bir hikaye ise Türbede hazine olduğu ve bu hazineyi aramaya gelen kişilerin burayı kazma işleminden sonra felçlik geçirip gözlerini kaybettikleri anlatılır. Başka bir bilgi de ise, bu türbenin karşı taraflarında iki tane daha mezarın olduğu bu türbenin tam ortada bulunduğu, Perşembe akşamları ve mübarek gecelerde üç yerden ışık yükseldiği ve bu ışıkların birleşerek tek bir ışık haline geldiği anlatılır. Bir diğer olay, yaşlı bir kadının gece yarısı hasta olan kızı için gittiği türbe ziyaretinde mezardan toprak alıp eve getiriyor. O toprağın içinde Kur'an-ı Kerim parçalarını görüyor, bu toprağı bir beze koyup saklıyor. Bir yıl geçtikten sonra sakladığı toprağın bezini açtığında Kur'an-ı Kerim parçalarının yok olduğunu görüyor.³²⁹

³²⁸ Emine Çolak, 1967, Doğanşehir.

³²⁹ Nazife Çolak, 1960, Doğanşehir.

Bu türbeye genellikle çocuğu olmayan kadınlar, felçli olanlar ve sara hastaları, akıl hastaları getirilir. Akıl hastaları ve felçliler Cuma akşamında bir geceliğine burada yatırılır. Hasta olanların buraya geldikten sonra iyileştiğine inanılır. Hastalığından kurtulanlar ve diğer dilekleri gerçekleştirenler kurbanlarını burada keser, türbenin içindeki bölümde pişirerek oradakilere dağıtırlar.

Ziyarete gelenler, mezarı öper, el ve yüzlerini sürerler, mezarı yanındaki minderlerde hastayı uzun süre yatırır. Türbenin etrafını üç, beş ve yedi kez dönenler de vardır. Çocuğu olmayan kadınlar, türbe içinde namaz kılarlar.

2.2.5.10. Yelağacı Ziyareti

Çığlık köyünün güneyinde, Malatya-Adana karayolunun 50. km'sinin 100 metre yukarisındadır. Önceden on üç ağaçtan oluşmaktaydı fakat ağaçlar kurumuş. Kuruyan bir ağaç mucizevi bir şekilde yeniden yeşermiştir. Yelağacı'nın diğer bir ismi de Murat ağacıdır. Halk arasında burası kutsal sayılmaktadır. Rivayetlere göre konar-göçer Rışvan aşiretinin baskı, yağma ve talanından halk tedirgindir. Halk zulümde kurtulmak için padişaha başvurur. Bunun üzerine bir paşa komutasında askeri birlikler gönderilir. Askeri birlik Rışvanların yolunu keser ve çok büyük kayıp verirler. Bir daha da gelmezler. Bu olaydan sonra bu ağaçlara Murat denilmiş ve kutsal sayılmıştır. Bu ağaç karaağaç cinsindedir ve meyve vermez. Bu ağaçların gövdelerinden sarı bir su çıkmaktadır. Bu suyun ağırlara iyi geldiği söylenir. Bu su ağrıyan yerlere sürüldüğü için halk arasında bu ağaca yelağacı denilmektedir. Özellikle romatizma hastalığı olanlara iyi gelir. Buraya çevre il ve ilçelerden ziyaretçiler gelmektedir.³³⁰

Doğanşehir de çok bilinmese de iki türbe daha vardır. İbrahim Dede Türbesi; bu türbeye daha çok çocuğu olmayanlar gelip dilekte bulunuyor. Mezarın yanında iki rekât namaz kılınıyor. Çocuğu olmayan birinin bu türbeye gittikten sonra iki çocuğu olduğu, iki çocuğa da İbrahim adını verdiği, ilk çocuğu olunca türbeye gelip bir koyun kestiği, ikinci çocuğu olunca da büyükbaş hayvan kurban ettiği anlatılıyor.³³¹

³³⁰Orhan Şen, *Doğanşehir Tarihi*, 1. Bs (İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2014). 293.

Celal Gül, 1945, Doğanşehir.

³³¹Meliha Gül, 1965, Doğanşehir.

2.2.5.11. Terzi Koca Türbesi

Bir diğer Türbe Terzi Koca'dır. Bu türbeye felçli olan ve sinirsel hastalıkları olanlar gelirler. Yaşlı bir kadının rüyasına girdiği oraya gittikten sonra iyileştiğine şahit olduğu anlatılmaktadır. Burada da dilekleri gerçekleştirenler kurban kesip, kestikleri kurban etiyle lokma yemeği yapıp dağıtıyorlar. Özellikle 29 Ekim'de türbede toplanıp lokma yemeği yapılıyor. Mezarlığa gelenler ağızlarına buranın toprağından alıyor, türbeden ayrılırken türbenin örtüsünden bir parça kesip alıyorlar.³³²

2.2.5.12. Hekimhan

Malatya şehir merkezine 85 km uzaklıktadır. İlçenin doğusunda Arguvan, güneydoğusunda Yazıhan, güneyinde Akçadağ, batısında Darende ve Kuluncak, kuzeyinde Sivas'ın Kangal ilçesi bulunur. 1218 yılında ünlü hekimlerden Ebu Hasan El-Malati, ilçede bir han inşa ettirmiştir. Taş malzemedeki yapılan bu han, halk arasında zamanla "Taşhan" veya "Hekimin Hanı" olarak ifade edilmiş ve ilçenin ismine de kaynaklık etmiştir.

2.2.5.13. Vaylög Dede Türbesi

Hekimhan ilçesi Ballıkaya köyünde bulunan bu türbenin içinde bir tane mezar bulunur. Mezardaki kişi Mustafa Tuna olup 1895 yılında Ballıkaya köyünde doğmuştur. Dedelik kurumunun temsilcisi olarak bilinir. Vaylög Dede adıyla anılan Mustafa Tuna'nın soyu Hz. Ali'ye dayandırılır. Bu kişi 1972 yılında ölmüştür. Halk arasında rüyaya girme, başkalarının içini okuma gibi konularda kerametlerinin olduğuna inanılır.³³³

Vaylög dede ile ilgili şöyle bir menkıbe anlatır: " Vaylög Dede, Denizli'de yaşayan bir kadının rüyasına girer, Adım Vaylög! Hekimhan'ın Mezirme Köyündenim! Ocağıma geleceksin!" der. Çocuğu olmayan bu kadın, Hekimhan'a gelir. Mezirme'yi ve Vaylög Dede'yi sorarken, çarşıda bizzat dedenin kendisi ile karşılaşır. Kadın: "İşte rüyamda gördüğüm adam bu" diyerek Vaylög Dede'nin elini öper. Birlikte köye

³³² Gülten Çolak, 1970, Doğanşehir.

³³³ Ali Helvacı, Mehmed Gülseren, *Malatya Gönül Sultanları*. 117.

giderler, bir kurban alıp keserler. Kadın memleketine döndükten kısa bir süre sonra çocuğu olur. Buna benzer birçok menkıbe anlatılır.³³⁴

Bu ziyarete gelenler, dilekleri olmuşsa burada kurban keserler. Türbeye saygılarından dolayı mezarı öperek ve yüz sürerek, etrafında dönerek dilekte bulunurlar. Ayrıca hastalıktan şifa bulmak için gelen kişiler, mezarın kenarına yatırılır. Burada mum yakanlarda vardır. Diğer türbelerde olduğu gibi burada da dileği kabul olanlar etli bulgur pilavı (lokma) yapıp dağıtırlar. Bazı ziyaretçiler türbenin yakınında bulunan ağaca renkli bez bağlarlar. Bu ziyarete ağırları olanlar, felçliler, çocuğu olmayan kadınlar gelirler. Ziyaret sonrası erkek çocuğu olanlar, çocuklarına bu Dede'nin ismini verirler.

2.2.5.14. Pütürge

Şehir merkezine 73 km uzaklıktadır. İlk adı güzel yer anlamına gelen (İmrün) Pütürge, bundan 300 yıl önce köy olarak kurulmuştur. 1877'de bucak haline getirilerek Adıyaman'ın Kahta ilçesine bağlanmıştır. 1892 yılında Elazığ'ın ilçesi olmuştur. Cumhuriyet'in ilanıyla da Malatya iline bağlanmıştır.

2.2.5.15. Hazar Baba Yaturı

İlçe Merkezi ile Bele Köyü arasında, Şimil Tepesi zirvesinde bulunan yere Hazar Baba Yaturı denilmektedir. Halk arasında manevi bir değeri olduğuna inanılmaktadır. Tarihi ve mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Çevre halkı tarafından çeşitli niyetlerle ziyaret edilir. Niyetleri gerçekleşen kişiler ziyaretlerini tekrarlayarak kurban keserler. Kesilen kurban etleri fakirlere dağıtılır.³³⁵

2.3. Bid'at ve Hurafelerden Korunma

Araştırmamızın giriş ve birinci bölümünde açıklandığı üzere bid'at ve hurafeler insanlık tarihinin çok erken döneminden itibaren ortaya çıkmışlardır. Bu tür davranışlar zamanla örf, adet ve halk inançları anlayışıyla kabul görmüşlerdir. İnsanların zaafı, beklentileri, korku ve karşılaştıkları zorlukları aşmak umudu ile bu tür konulara ilgi duymuşlardır. Bazen de bir dinin temel prensipleri, ritüelleri başka bir dinin değerleriyle aynı olmasa bile diğer bir dini çevreye, bid'at ve hurafeler şeklinde yansımışlardır. Bu

³³⁴ Ali Helvacı, Mehmed Gülseren, *Malatya Gönül Sultanları*. 117.

³³⁵Orhan Şen, *Pütürge Tarihi*, 1. Bs (İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2014). 223.

bağlamda son ve evrensel olan İslam dini, inançla ilgili konular başta olmak üzere her türlü bid'at ve hurafe içerikli davranışları yasaklamış ve müminlerin sonradan ortaya çıkan bu davranışlardan sakınmaları istenmiştir.

Artık bir problemle karşılaşılmca hemen türbelere gidip kurban kesmek, baş ağrısı olunca dergâhlara sığınmak, türbe ve ziyaret yerlerine dilek için iplik bağlamak, mum yakmak, ölülerden imdat beklemek gibi kolaycı ve yanlış uygulamalara başvurulmamalıdır. Yapılan araştırmalarda Malatya ve çevresinde de bid'at ve hurafelerin yaşatıldığı ve kolaycı bir yöntem yahut mahalle baskısıyla gündemde tutulduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce halkın, bu yanlış inanç ve davranışlardan korunması için dinin temel kaynakları hakkında bilgilendirmek, eğitime ağırlık vermek, iletişim araçlarını yararlı ve yerinde kullanmak, vaaz ve hutbelerle toplumu aydınlatmak gibi çalışmalarla olumlu sonuçlar almak mümkündür.

2.3.1. Dinin Temel Kaynakları

Çağımızda bid'at ve hurafeler, bireysel ve sosyal hayatın birçok alanını ilgilendirmektedir. Modern ve gelişmiş toplumlarda oluşan batıl inançlar ve bid'atlar, dünyanın geri kalan toplumlarından daha fazladır. Ne yazık ki İslam ülkeleri dâhil, tüm dünya milletleri bu tür davranışlardan etkilenmişlerdir. Birey ve cemaat bazında şiddetli bir tepki ile karşı çıkılmasına rağmen, bid'at ve hurafeler genel anlamda tüm insanlığı, özel anlamda ise İslam dünyasını etkilemektedir. İşlevsel olarak Müslümanların inanç, amel ve ahlaki davranışlarının bozulmasına bir problem olarak devam edilmektedir. Aldanma ve yanlış din anlayışı gibi birçok tehlikeyi beraberinde getiren bid'at ve hurafeler, dini değerleri yozlaştırmakta ve toplumların bünyesini sarsmaktadır. Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.s) de, Allah'ın kitabına ve kendisinin sünnetine bağlı kalınarak bid'at ve hurafe gibi tehlikelerden sakınılmasını istemiştir.

Daha önce de vurgulandığı gibi günlük hayatta mezarlara kutsallık atfedilmesi, onlardan yardım umulması ve şifa beklenmesi tevhit inancına aykırıdır. Yine ağaçlara dilek için bez veya ip bağlanması türbe ve çevresine madeni paralar atılması, türbenin etrafında dönülerek ziyaret edilmesi uygun değildir. Hala hastalıklardan şifa bulmak için baş üzerinde kurşun dökülüp veya tuz çevrilmektedir. Nazardan korunmak adına mavi boncuk takılması, evlerin dış cephesine at nalı veya hayvan boynuzu asılmasını da İslam inanç esaslarıyla bağdaştırmak mümkün değildir. Bu yanlışın devamı olarak

kimileri, yıldız kayması, avuç içi kaşınması ve kulak çınlamasına özel yorumlar yüklemiştir. Hayvanlarla ilgili konularda da; anlamlar yüklenerek köpeğin uluması, kara kedinin görünmesi, baykuş, karga ve horozun ötüşü de uğursuz kabul edilmiştir. Bütün bunlar, nakli ve akli deliller açısından değerlendirildiğinde; dinin farz vacip ve sünnet gibi hükümlerinde hiçbir karşılığı yoktur. Bununla birlikte bilgi ve kültür eksikliği nedeniyle bid'at ve hurafeler yaşamaya devam etmektedir. Bu yanlışlar kendiliğinden düzelmiyor. Aksine bu tür yanlışların üstesinden gelmek için İslam'ın temel kaynakları olan kitap ve sünnet hakkında doğru bilgilenmeye ve aydınlanmaya ihtiyaç vardır. Eğitim kurumları başta olmak üzere, özel ve resmi kurumlarda her türlü kültürel ve dini bilgilerin arı, duru ve kaynaklara bağlı olarak anlatılması gerekmektedir. Bid'atların yerleşmesine zemin hazırlayan her türlü düşünce ve cehaletin giderilmesine çalışılmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s) de bid'at ve hurafelerden korunmak için Kur'an ve Sünnet'e sarılmanın önemini vurgulamıştır: "Size iki şey bırakıyorum, bunlara sıkı sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırmasız, (hurafe ve yanlış kapılmaz)sınız. Bunlar Allah'ın Kitabı ve Nebisinin sünnetidir."³³⁶ Gerçekten dini vecibeler Kur'an ve sünnetin ışığında öğrenilmelidir. Böylece dinimizin iki ana kaynağı olan Kur'an ve Sünnetin doğru anlaşılmasıyla orantılı olarak bid'at ve hurafelerden uzaklaşmak mümkündür. Unutmayalım ki dinin asıl amacı, insanların ilerlemesine, yeniliklerden yararlanmasına engel olmak, toplumu durağan hale getirmek değil tam tersine doğru ve ileri hedefleri göstermektir. Elbette dinin ruhuna aykırı olmayan, onu zorlaştırmayan Müslümanların yolunu daraltmayan davranışlar sakıncalı değildir. Çünkü bir taraftan da toplum ilerlemekte sanat, teknoloji ve yeniliklere önem vermektedir. ³³⁷

2.3.2. Eğitim ve Öğretim

İslam'ın ilk mesajı okuma ve eğitimle başlamıştır. Bir bakıma Mekke ve çevresindeki olumsuzluklar eğitim sayesinde değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bu bağlamda iyi bir eğitim, yanlış inanç, bid'at ve hurafelerin düzeltilmesinde hayati önem arz etmektedir. İslam dini insanların, okuyup düşüncelerini ve akıllarını kullanmalarını ön görmüştür. Zira akıl, vahiyle birlikte inançların temellendirilmesinde önemli bir

³³⁶Muvatta, "Kader" 3.

³³⁷Saffet Sancaklı, "Hadisler Bağlamında Bid'at Olgusu ve Bid'atlarla Mücadelenin Gerekliği", *İslami İlimler Dergisi* 11/1 (2016): 21-46.43.

vasıtasıdır. Bu yeteneğin eğitim ve öğretime dönüşmesi durumunda insanlar, bid'at ve hurafelere karşı daha bilinçli ve duyarlı olmaya gayret edeceklerdir.

Örgün ve yaygın eğitim kurumları başta olmak üzere resmi ve özel hallerde insanların dini ihtiyaçları ihmal ve tesadüfe bırakılmamalıdır. Özellikle bireyin doğal ve temel hakkı olan din eğitimi ehil kişiler tarafından verilmelidir. Böylece halk bilgisizlik nedeniyle yaşatılmak istenen bid'at ve hurafeler konusunda aydınlatılmış olacaktır. Bu tür yöntemlerle insanları bir taraftan hurafelere karşı daha bilinçli bir hale getirmek diğer taraftan da iyi niyetli ancak bilgi eksikliği olan insanlar üzerinden kötü emellerini gerçekleştirmek isteyenlere engel olunacaktır.³³⁸

2.3.3. İletişim Araçlarını Doğru ve Yerinde Kullanılması

Çağımızın gündemini etkileyen belli başlı kitle iletişim araçları televizyon, radyo, telefon, gazete, dergi, kitap, sinema, internet gibi yazılı ve görsel araçlardır. Bu araçlarla dünyada olup biten olayları her an izlemek ve gerektiğinde canlı bağlantı kurmak mümkündür. Kitle iletişim araçlarındaki bu büyük ilerlemeden dolayı içinde yaşadığımız asır, “iletişim çağı” olarak adlandırılmaktadır.³³⁹Bugün internet ve sosyal medya yoluyla dünyada büyük insan kitleleri harekete geçirilmekte ve milyonlarca genç istenilen hedefe yönlendirilmektedir. İletişim araçlarının yaygın ve hızlı kullanıldığı bir dönemde aydınlarımız bu araçları, özellikle interneti doğru yönde kullandıkları takdirde halkımızı daha iyi aydınlatacak ve onları hurafelerden alıkoymaları mümkün olacaktır.

Televizyon, radyo, gazete ve internet gibi kitle iletişim araçlarının kullanımı; insanların düşüncelerini ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu iletişim araçları, toplumun kültürel mirasını aktarır ve bireyin sosyalleşmesini sağlar. Diğer çevre faktörleri ile birlikte toplumu güçlendirerek değişirici bir rol oynar.³⁴⁰

Bugün bireyin anlayış ve düşüncesinin değişmesindeki kitle iletişim araçlarından biri de televizyondur. Çünkü televizyon zengin fakir herkesin evine girmiştir. Ayrıca televizyon diğer yazılı araçlardan farklı olarak hem göze hem de kulağa hitap etmektedir. Yani hem bilgi vermekte hem de onu görüntülerle desteklemektedir. Özellikle gelişmemiş veya Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde televizyonun önemi

³³⁸Fikret Karaman, “Bid'at ve Bid'at Ehli Üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet Dergisi* 26/1 (t.y.). 87-88.

³³⁹H. Mustafa Açıkgöz, *İletişim Felsefesine Giriş* (İstanbul: Birey Yayınları, 2003).122.

³⁴⁰Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Tutum* (Samsun: Etüt Yayınları, 1998). 27.

diğer kitle iletişim araçlarına göre daha çoktur. Bu ülkelerde okuma yazma oranının düşük olması televizyona olan ilgiyi daha da arttırmaktadır.³⁴¹

Televizyon izleme oranının yüksek olduğu Türkiye’de televizyon programları da etkili olmaktadır. Türk televizyonlarında yayınlanan bazı diziler, filmler büyü ile ilgili hurafeleri, nazar boncuğuyla alakalı hurafeleri topluma benimsetmektedir. Özellikle belli günlerde astrologların, medyumların gaybla ilgili hurafeleri halka aktarılmaktadır. Ramazan ayında türbe ve yatırlara gidip bir takım hurafeleri işleyen halkla ilgili haberler yapılmakta, hatta oralara giden kişilerle mülâkatlar yapıp dilekleri gerçekleşmiş gibi yansıtılmaktadır. Bu tür haberler insanları türbelerden medet umar duruma getirmektedir. Ayrıca bazı televizyon kanallarında telefonla bağlanan kişilerin falına bakılmak suretiyle, insanların geleceğe dair beklentileri üzerinden bazıları büyük rantlar elde edebilmektedir. Burçlarla ve astroloji ile ilgili hususlarda gazete ve dergiler ön plana çıkmaktadır. Günlük gazetelerin büyük çoğunluğunun burçlarla ve astroloji ile ilgili köşeleri bulunmaktadır. Geleceğe dair bir takım uydurma haberlerle halk ümitlendirilmekte veya karamsarlığa sevk edilmektedir.

Bugün hurafelerin yayılmasında televizyon ve gazeteler yanında internet de etkili olmaktadır. İnternet ortamında fal ve astroloji sitelerinin varlığı bir gerçektir. Hurafelerle ilgili kitle iletişim araçlarının bu olumsuz etkileri yanında zaman zaman olumlu etkileri de olmaktadır.

Halk arasında dağıtılan broşürler bilinçsiz insanların yanı sıra, İslam’la ilgisi olmayan din istismarcıları tarafından da yürütülmektedir. Düzmece broşürler genellikle vasiyetname veya öğüt, nasihat şeklinde yaygınlaşmıştır. Günümüzde ise bunlar gelişen teknoloji ve iletişim araçlarından da yararlanılarak insanlara, e-mail ve SMS yolu ile de ulaştırılmaktadır.

Televizyon ve gazetelerde yapılan reklamlar, internette dolaşan mailler, telkinler ve benzeri faktörlerle birçok düzmece bilgi, yanlış inanış, yetişmekte olan yeni nesiller ve bilinçsiz insanlar arasında yaygın hale getirilmektedir.

Kitle iletişim araçları toplumu bilgilendirmek ve eğitmek amacına matuf kullanıldıklarında kısa zamanda son derece faydalı etkileri olmaktadır. Ancak reyting ve

³⁴¹İbrahim Turan, “Televizyonun Birey ve Toplum Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri”, *Diyanet İlmî Dergi* 41/1 (2005): 118-120-127.

maddî çıkar kaygısıyla hareket ettikleri zaman toplumun geleceği için bir tehlike haline gelebilmektedirler.³⁴²

2.3.4. Vaaz ve Hutbeler

Toplumunu din konusunda doğru bilgilendirme noktasında vaaz ve hutbelerin önemli bir yeri vardır. Ne var ki geçmişten günümüze kadar inanç ve amel konularında yapılan vaazlarda ve okunan hutbelerde bid'at ve hurafeler hususunda tam amacına ulaşıldığı söylenemez. Şüphesiz ki bu uygulamada vaizlerin üslubu ve yararlandıkları kaynakların da rolü olmuştur. Ayrıca vaizlerin cemaatin ilgisini çekmek, onları heyecana getirmek ve ağlatmak amacıyla kürsüde hikâye, bid'at ve hurafe sayılabilecek konulara yer verdikleri de bir gerçektir. Esasen bu tür konuşmalar halk tarafından merakla dinlenilmiş ve kabul görmüştür. Bundan dolayı halkın bu yanlış alışkanlıklarından vazgeçmeleri kolay değildir. Her dönemde ve bütün vaizlerin böyle olduğunu iddia etmek elbette doğru değildir. Söz, nasihat ve güzel konuşmalarıyla Kur'an ve sünnetin ışığında toplumu aydınlatan vaiz ve hatiplerin hakkını teslim etmek gerekir. Bu insanlar daima İslam'ın esaslarını bildirme gayreti içinde olmuşlardır.³⁴³ Bu samimi çalışmaları dikkate alan Kâtip Çelebi, vaaz ve cemaat ilişkisinin önemini şöyle açıklamıştır: “Öncelikle Yüce Allah'ın bir, Peygamberin ve onun getirdiği vahyin hak olduğu anlatılmalıdır. Toplum bunu kabul ettikten sonra beş vakit namazın kılınması, Ramazan orucunun tutulması, zengin ise zekâtını vermesi ve hacca gitmesi telkin edilmelidir. Güzel ahlak prensiplerine bağlı kalınmalı, yalan söylenmemeli, kimsenin malına, ırzına göz dikmemeli, doğruluktan ayrılmamalıdır. Kişi dini konularda bilmesi ve yapması gerekli olan hususlarda bilgilendirilmelidir. Ayrıca mesleği ve geçim kaynağıyla meşgul olup çalışması sağlanmalıdır. Bu bağlamda vaaz dinlemek isterse vakit veya haftanın Cuma günlerinde zaman ayırmalıdır. Anladığı ile yetinmeli, filan vaiz şöyle dedi, filan mesele şöyleymiş, böyleymiş gibi hakkında yeterli bilgisi olmayan konularda hüküm yürütmemelidir.”³⁴⁴

Günümüzde din hizmetini yürütenlerin bu konuda daha duyarlı ve dikkatli olmaları gerektiği tartışmasıdır. Gerçekten dini meseleler, hassas konulardır. Bilgisiz ve ehil olmayanlar tarafından istismara açıktır. Bazı şahıs veya dini akımların, dinin

³⁴²Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. 37-38.

³⁴³Hatice K. Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*. 279.

³⁴⁴Hatice K. Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*. 234-235.

polemik ve tartışmalarından şöhret ve menfaat beklmeleri de mümkündür. Bazen inanan halk, dini içerikli konuların iç yüzünü kavramadan destekleme eğilimi göstermiştir. Bu tür oluşum ve gelişimleri hoş karşılamış hatta benimsemiştir. Zamanla yanlış zeminler üzerinden alışageldiği hususları bırakmak kolay olmuyor. Bu tür yanlışları bırakıp Kur'an ve Sünnetin çizgisine yönelmeleri imkânsız değildir.³⁴⁵

Son Osmanlı dönemi ile Cumhuriyetin ilk yarı yüzyılını sorgulayan bilim insanı M.Şemseddin Günaltay (1883-1961), bu hususu şu ifadelerle anlatmaktadır: “Vaizler hurafelerle dolu kitapları koltuklarının arasına alıp kürsüye çıkıyorlar. İşte o zaman biraz akıl ve muhakeme sahibi olup da cemaat arasında bulunanların vay haline! Çünkü birbiriyle çelişkili hurafeler, uydurma hadisler, İsrâîlî hikâyeler, incelikten yoksun lâtifeler, dinin kutsiyetini sarsar durur. Kıssa anlatmakta uzman olan Hopalı Osman Efendi, akıl ve mantığa aykırı, asıl ve isnattan yoksun ne bulmuşsa kitabına sıkıştırmayı ihmal etmemiştir. Bundan dolayı bu kitaba “Keşkûl-i Hurâfât” (hurafeler çanağı) denilse yerinde bir kullanım olur.”³⁴⁶

Yine Malatya Darendeli Osman Hulusi Efendinin imam- hatip olan oğlu Hamideddin Ateş de bid'at ve hurafelerle mücadele konusunda gerekli uyarılarda bulunmuş ve bir hutbesinde şunları söylemiştir:

“İslâm'ın ruhuna ters düşen ve 'bid'at' ismi verilen farklılaşmalar, zaman içerisinde Müslümanların sahip oldukları saf, tertemiz inanç ve amel dünyalarını, çeşitli inanç ve uygulamalarla değiştirmiştir. Dinimiz başlangıçtan bugüne sahih bilgiye dayalı dindarlığı benimser. Akıl ve mantık ilkeleriyle bağdaşmayan her türlü yanlış inanış ve uygulamalar, peygamberlerin mücadele ettiği alanlar olmuştur. Günümüzde “hurafe” denilen bilim ve mantık açısından dayanağı olmayan bazı telakki, düşünce ve uygulamaların, maalesef İslâm adına var olduğunu görmekteyiz. Pek çok yöremizde karşılaştığımız türbelere bez bağlama, sihir ve büyüden medet umma, gibi anlayış ve davranışlar İslâm'ın tevhit ve ibadet gibi temel konularında ciddi bilgi eksikliğimizin olduğunu göstermektedir.”³⁴⁷

Toplumu itikat, ibadet ve ahlak konusunda aydınlatmakla görevli Diyanet İşleri Başkanlığı da bid'at ve hurafelerle ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda “21.

³⁴⁵İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. 95.

³⁴⁶Günaltay, *Hurafattan Hakikate*. 268.

³⁴⁷Hamidettin Ateş'in Hutbe Arşivi (24.12.2010)

Yüzyıl Türkiye’inde Hurafeler” adı altında hazırladığı bir eserde, halkın yanlış bildiği inanış ve davranışlarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, internet üzerinden kurulan ve en çok sorulan soruları tasnif ederken “Bid’at ve Hurafeler” başlığı altında bir bölüm oluşturulmuş ve halkın konuya yönelik sorularına cevap vermektedir. Yine 25-28 Kasım 2019 tarihleri arasında düzenlenen “Sosyokültürel Değişim ve Diyanet” konulu “6. Din Şurası” kararlarının 3. Maddesinde, bid’at ve hurafeler konusuna şu cümlelerle vurgu yapılmıştır: “Günümüzde dini duygu ve düşünceler ekonomik, siyasi, kişisel çıkar ve sosyal statü gibi nedenlerle istismar edilmektedir. İstismar odakları bu emellerine ulaşmak için başta Kur’an ve Sünnet olmak üzere her türlü dini değeri suiistimal etmekte, ayrıca pek çok hurafe, bid’at, menkıbe ve ezoterik yaklaşıma yoğun bir şekilde başvurmaktadır. Son yıllarda bu istismarın en somut ve yıkıcı örnekleri olarak FETÖ ve DAESH gibi yapılanmalar karşımıza çıkmaktadır. Başkanlık, ülkemiz insanının samimi dini duygularının istismar edilmesine engel olmak için yapmakta olduğu çalışmalarını arttırarak ve etkinleştirerek devam ettirmelidir.” Şüphesiz ki son dönemlerde yaşanan ve karşılaşılan olaylar dikkate alındığında, Diyanet İşleri Başkanlığının; bid’at ve hurafelerle ilgili çalışmalarını, camilerde, vaaz, hutbe basın ve yayın aracılığı ile ara vermeden devam etmesi gerektiği açıktır.³⁴⁸

Netice itibariyle şekil, tören ve gösteriştan uzak, samimi, ihlaslı bir yaklaşımla; bid’at, hurafe ve yanlış kabullerin önüne geçmek mümkündür.³⁴⁹ Buna göre; toplumun her kesimine İslam dininin esasları zamanında ve doğru öğretilmelidir. Çağın teknolojik ürünleri olan, radyo, televizyon, sosyal medya aracılığı ile yanlış ve batıl inançlarla ilgili programlara daha çok yer verilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı’na konuya ilişkin geniş kapsamlı araştırmalar yaptırılmalı, çıkan sonuçlara göre mevcut tedbirleri geliştirilmelidir. Camilerde, vaaz ve hutbelerle halkın aydınlatılmasına devam edilmelidir. Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı, ilahiyat uzmanları, Basın mensupları, Diyanet İşleri Başkanlığı ile işbirliği yaparak konuya ilişkin ilmi eserler ve broşürler yayınlamalıdır.³⁵⁰

³⁴⁸Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 103.

³⁴⁹İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. 105.

³⁵⁰Kemalettin Erdil, *Yaşayan Hurafeler*. 105.

SONUÇ

Bu araştırmada yer yer işaret edildiği gibi bid'at; dinin aslından olmadığı halde inanç ve ibadet alanında sonradan icat edilen inanış ve davranışları ifade etmektedir. Hurafe ise, bazı insanlar tarafından ortaya atılan, kendisinden uğur veya uğursuzluk, zarar ya da yarar geleceğine inanılan eylem ve davranışlar şeklinde tanımlanmıştır. Sosyal hayatın birçok alanında itikadi ve ameli konularla ilgili halkın alışageldiği hatta dinin bir gereği olarak kabul ettiği birçok bid'at ve hurafelerle karşılaşmak mümkündür. Öyle ki, eğitimsiz ve eğitimi pek çok insanın, hatta kendilerini dindar olarak kabul edenlerin bile bu tür davranışlara inandıklarını söylemek bir abartı değildir.

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetinde vurgulanan tevhid inancının yeterince ön plana çıkarılmaması veya toplumun doğru aydınlatılmaması sebebiyle bid'at ve hurafelerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Oysaki İslam, ilim ve bilgiye dayalı bir dindir. Diğer bir ifade ile ilim veya bilgi, insanı imana ulaştıran önemli bir faktördür. Bilgisizlik ise, sahih iman yerine, bid'at ve hurafeye götüren bir etkidir. Bu nedenle tahkiki iman, en makbul iman olarak kabul edilmiştir. Tarihin her döneminde tabiatı bozulmayan ilahi dinler, ancak hurafelerle mücadele etmişlerdir. Zira Kur'an-ı Kerim'in birçok sure ve ayetlerinde işaret edildiği üzere nice kavim ve toplumlar, Allah'ın gönderdiği peygamberlerin tebliğlerine karşı, inat, küfür, isyan ve aşırılıkta ısrar etmeleri üzerine dalalete düşmüşlerdir.

Üzülerek belirtmek gerekir ki insanlar arasında Kur'an, sünnet, akıl ile örtüşmeyen ve dini inancımızla bağdaşmayan birçok inanış, kanaat, uygulama ve davranışlar halk arasında şaşırtıcı bir şekilde yayılmaya devam etmektedir. Görüldüğu üzere bid'at ve hurafelerin asıl doğuş sebebi, toplumlardaki kültür değişmeleridir. Müslümanlar bazen eski inanışların bir devamı, bazen de başka kültürlerin etkisinde kalarak İslam'ın kabul etmediği örf ve adetlere yönelmişlerdir. Özellikle çaresiz kalan, umudunu kaybeden insanlar bu tür yanlış davranışlara saporak daha çok rağbet etmektedir. Böylece dinlerin pek çoğu, kendi mensupları tarafından zamanla merkeze yerleştirilen hurafeler sebebiyle aslını ve berraklığını kaybetmiştir. Bu nedenle yabancı kültür ve medeniyetlerden inanç, adet, gelenek şeklinde yapılan alıntılarını bu çerçevede değerlendirmek, İslam'ın amaç ve ilkeleriyle bağdaşmayanları ise ayıklamak gerekir.

Bu durumda “tabiat asla boşluk kabul etmez” prensibi akla gelmektedir. O halde yapılması gereken ilahi, son ve evrensel olan İslam dininin, kuşatıcılığını ve yeniliklerle ters düşmediğini özellikle çağın ve insanlığın beklentilerine cevap verebilecek nitelikte olduğunu anlatmaktır. Aksi halde gelenekle beslenen toplumlar, bid’at ve hurafe üretmeye devam edeceklerdir. Sağlıklı din eğitimi ve öğretimi uygulanmayan ortamlarda halkın sanal din ve inançlara yönelmeleri kaçınılmazdır. Hatta bu tür uydurma ve süslenmiş hurafelerin pazarlanması daha rağbet görecektir. O halde yapılması gereken dini, etkin ve sosyal hayatın bir parçası haline getirmektir. Ayrıca, kent ortamının sunduğu eğitim, sağlık ve iş bölümü gibi imkânlarla insanların yaşam tarzları ve kaliteleri iyileştirilmelidir. Ne var ki çevre, medya araçları ve bazı psikolojik sebepler bid’at ve hurafelerin genç kuşağa aktarımında etkili olmaya devam etmektedir. Kent merkezlerinde bunların yayılmasında daha etkili olduğu görülmektedir.

Malatya ve çevresi özelinde halen yaşayan bid’at ve hurafelere dikkat çekilmiştir. İlginçtir Malatya halk kültüründe yer alan bazı halk inançlarında; eski Türk dinleri, inançları veya adetlerinin izlerini görmek mümkündür. Bu inançların bir kısmına da zamanla İslami bir boyut kazandırılmıştır. Bununla birlikte Bid’at ve hurafelerle konuların yoğunluğu geniş olduğundan meseleyi Malatya ili ve ilçelerindeki ziyaret yerleri ve türbelerle sınırlı tutulması uygun görülmüştür. Görüldüğü kadarıyla Malatya halkı belli dönemlerde türbe ve ziyaret yerlerine gitmeyi önemsemektedir. Özellikle dua ve dilek amacıyla kandillerde, bayramlarda, cuma veya perşembe günlerinde, sınavların öncesinde, asker uğurlamalarında, evlenme ve sünnet düğünü yaptıklarında, adak kurbanı keseceklerinde türbeleri ziyaret etmeyi teamül haline getirmişlerdir.

Yaptığımız araştırmada kişilerin cinsiyetleri ile türbe ziyaretleri arasında ilişki olup olmadığına baktığımızda kadın ziyaretçilerin türbelere uğramaları erkeklere nazaran daha fazla gözlemlenmiştir. Fakat bu durum, erkek ziyaretçilerin olmadığı anlamına da gelmiyor. Sorgulamamız neticesinde erkeklerin mübarek gün ve gecelerde, bilhassa Cuma namazını kılmak için türbelere yakın camilere gittikleri müşahede edilmiştir. Oysaki kadınlar bu günlerin dışında ve daha yoğun olarak ziyaretlerde bulunmaktadır. Hal böyle olunca kabir ve türbe ziyaretleri esnasında kurban kesme, dilek tutma, bez ve iplik bağlama ve toprak alma gibi çok sayıda bid’at ve hurafe işlenmektedir.

Bu itibarla Malatya ve çevresinde bid'at ve hurafeler, daha çok türbe ziyaretleri etrafında oluşan aşırı ve yanlış davranışlarla gündeme gelmektedir. Oysaki İslam dini yaratılmış varlıklar arasından en çok insanın hem dünya hem ahiret hayatına önem vermiştir. Elbette dini kurallara uygun olarak kabirlerin ziyaret edilmesinde orada yatan insanlar için hayır duada bulunulmasında sakınca yoktur. Hatta Allah dostu olarak bilinen âlim ve veli kulların kabirlerinin ziyaret edilmesi tavsiye edilmiştir. Bu tür yerlerin türbe olarak anılmasında da sakınca yoktur. Yeter ki bu ziyaretler esnasında İslam'ın ön gördüğü ölçülere riayet edilmiş olsun.

Malatya'da ve ilçelerinde ziyaret edilen Darende Somuncu Baba türbesi, Battalgazi Hasan Basri türbesi ve Zeynelabidin türbesi, Akçadağ Şeyh Ali türbesi gibi mekânlar, dini kimliğiyle ön plana çıkan; “seyyit”, “şeyh”, “evliya”, “ermiş” gibi büyük şahsiyetlerin yattıkları algılanmaktadır. Aşırılığa düşmemek şartıyla bu anlayışı belli ölçüde izah etmek mümkündür. Ancak az önce de işaret edildiği üzere asıl problem ziyaretler esnasında kurban kesmek, türbeye çaput bağlamak, türbenin avlusundan toprak almak veya türbede birkaç gece yatmak şeklinde yapılan ve dini yönden izahı mümkün olmayan bid'at ve hurafe işlenmiş olmasıdır. Ne yazık ki bu yerler zamanla yanlış inanç ve hurafelerin sergilendiği alanlara dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

- “666’nın Laneti Tüm Dünyayı Korkutuyor”. *Sabah*. Erişim: 17 Eylül 2013.
<<http://arşiv.sabah.com.tr/2006/05/01/dun117.html>>.
- Açıkgöz, H. Mustafa. *İletişim Felsefesine Giriş*. İstanbul: Birey Yayınları, 2003.
- Ahmed el-Ezheri, Ebi Mansur Muhammed. *Mu’cemu Tehzibu’l Luğati*. Beyrut: Dar el-Marefah, 2001.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamid-i Veli ve Neseb-i Alisi*. İstanbul: Osman Hulusi Efendi Vakfı, 1992.
- Akpınar, Turgut. *Türkler’in Din ve Hukuk Tarihi*. 2. Bs. Ankara: İletişim Yayınları, 1999.
- Aktaş, Recep. *İslam Dininin Yasak Ettiği Batıl İnanışlar*. Adana: Gürpınar Basımevi, 1965.
- Algül, Hüseyin. “Mevlid”. *İslamda İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Alp, Münevver. “İstanbul’da Eski Hıdrellezler”. *Türk Folklor Araştırmaları* 25/229 (1974).
- Anadol, Cemal. *Halk İnanışları Büyü*. İstanbul: Bilge Karınca, 2006.
- Aras, Enver. “Türkler’de Hıdrellez Geleneği”. *Milli Folklor* 7/14 (2002).
- Arpaguş, Hatice K. *Osmanlı ve Geleneksel İslam*. 1. Bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Arslan, Mustafa. “Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Değerler Eğitimi*. 2(6) (2004): 11.
- Arslan, Mustafa. “Malatya’nın Dini Tarihine Panoromik Bir Bakış ve Malatya’nın Tarihi Şahsiyetlerine İlişkin Proje Önerisi”, *Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu* (İnönü Üniversitesi Yayınları, 2017).

- Arslantaş, Yüksel. “Din Arkeoloji ve Malatya Örneği”, *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslar arası Sempzyumu Kent, Kültür ve Kimlik* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017).
- Atalay, Besim. *Divanulugati't-Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1941.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Aydın, Mustafa. *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. 2. Bs. İstanbul: Açılım Kitap, Pınar Yayıncılık, 2013.
- Aykanat, Mehmet. “Bid’at ve Bid’at Ehli”. *Ehli Sünnet Tetkikleri*. İstanbul: Eksen, t.y.
- Başaran, Selman- Sönmez, M. Ali. *Hadis Usulü ve Tarihi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1993.
- Ali Haydar Bayat, “Türk Dünyasında Özellikle Tıbbi Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989).
- Bekai, Yusuf el- Şemsettin, İbrahim - Ali, Nedal. “Gayb”. *Lisanü'l Arab*. Beyrut: Müessesetü'l Aalamülmatbuati, 2005.
- Boratav, Pertev Naili *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984.
- Bozkurt, Mustafa- Maraz, Hüseyin. “Mucizenin Onto- Teolojik Açından Sihirden Farklılığı”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 2 (Mayıs 2014): 147-173.
- “Büyü”. *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*. t.y.
- “Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi”. İstanbul: Gelişim Yayınları, t.y.
- Candan, Abdul Celil. “Hurafe”. *Bid’at ve Batıl İnançlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Cengiz, Mehmet Ali. *Tarihi Kültürü ve Sosyal Hayatı ile Tohma Havzası*. Malatya: Beydağı Matbaası, 1987.
- Cingöz, Meltem. “Hıdrellez”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Usûlü*. 2. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 1991.

- Çakan, İsmail Lütfü. *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Çelebi, İlyas. “Fal”. *İslam Ansiklopedisi*. 42: 51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çelebi, İlyas. “Fal”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 1995.
- Çelebi, İlyas. “Gayb”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 1996.
- Çelebi, İlyas. “Nazar”. *İslamda İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Çobanoğlu, Abdullah. *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması*. Tez, Uludağ Üniversitesi, 2006.
- Demirbağ, Hasan. *Malatya Kent Rehberi*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016.
- Demirci, Kürşat. “Burç”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 1992.
- Demirci, Kürşat. “Fal”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 1995.
- Demirci, Kürşat. “Uğur”. *İslam Ansiklopedisi*. 42: 52-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: MÜİFV, 2003.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, 1986.
- Doğan, Mehmet. “Fal”. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınları, 1990.
- Eğitim Ansiklopedisi*. 41. Ankara: Ansiklopedi Yayınevi, 1966.
- el-Masnu’fi ma’rifeti’l-hadisi’l-mevzu*. Beyrut: Mektebu’l-metbu’ati’l-İslamiyye, 2005.
- Erdil, Kemalettin *Yaşayan Hurafeler*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Esir, İbnu’l. *İslam Tarihi: El-Kamil Fi’t-Tarih Tercümesi*. Trc. Ahmet Ağırakça - Yunus Apaydın - Zülfikar Tüccar. İstanbul: Bahar Yayınları, 1986.
- Eş-Şeyh, Mansur Ali Nasıf. *Et-Tac Camiu’l Usul, İman*. Daru’l Fikir, 1980.
- Gazali, Ebu Hamid. *İhyau Ulumi’d-Din*. İstanbul, 1986.

- Gögebakan, Gökür. *16. Yüzyılda Malatya Kazası(1516-1560)*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002.
- Günaltay, M. Şemsettin. *Hurafeler ve İslam Gerçeği*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.
- Günay, Enver. *Din Sosyolojisi*. 12. Bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Gündoğar, Hamdi . “İman ve Küfrün Gölgesinde Büyük Günah Yorumu”, *İslam ve Yorum* (Ankara: Malatya İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 1: 516.
- Güngör, Kemal. “Anadolu’da Hızır Geleneği ve Hıdırellez Törenlerine Dair Bir İnceleme”. *Türk Etnografya Dergisi*. 1 (1956).
- Gürkan, Salime Leyla. “Nazar”. *İslam Ansiklopedisi*. 31: 443-444. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Haldun, İbn. *Mukaddime*. Trc. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul, 1989.
- Hamdi Yazır, Muhammed. *Hak Dini Kuran Dili*. İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, 1935.
- Hançerlioğlu, Orhan. “Nazar”. *İslam İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Hançerlioğlu, Orhan. “İslam İnançları Sözlüğü”. 109-168. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Hatipoğlu, İbrahim. “İsrailiyat”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 2001.
- Havva, Said. *el- Esas fi’s Sünne*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1989.
- Helvacı, Ali- Gülseren, Mehmet- Cengiz, Mehmet Ali. *Malatya Gönül Sultanları* (Malatya:1992).
- “Hurafeler”. *Yeni Şafak*. 2010.
- İmamı’l Haremeyn, Cüveyni. *Kitabu’lirşad*. Trc. Adnan Bülent Baloğlu. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- İmer, Ali. “ Halkalı’da Hıdırellez”. *Türk Folklor Araştırmaları* 4/96 (1957).
- İnan, Abdulkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976.
- İnan, Abdulkadir. *Hurafeler ve Menşeleri*. Ankara, 1962.
- İnan, Abdulkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.

- İsfâhanî, Râgıb. “Müfredat”. *Kur’an Kavramları Sözlüğü*. 1128. İstanbul: Yarın, 2015.
- İsfehani, er- Ragıb el-. “Gayb”. *Kur’an Kavramları Sözlüğü*. Trc. Abdalbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Yarın Yayınları, 2015.
- Kalafat, Yaşar. *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995.
- Kandehlevi, Muhammed Yusuf. *Hayatü’s Sahabe*. Trc. Komisyon. İstanbul: Kalem Yayınları, 1980.
- Kandemir, M. Yaşar. “Ziyaret”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.
- Kandemir, Yaşar. *Mevzu Hadisler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1980.
- Karadaş, Çağfer. *Ana Hatlarıyla Kelam Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Karadaş, Çağfer. “Dine Yabancılaşma Aracı Olarak Bid'at ve Hurafe”. *İlahiyat Akademi Dergisi*. 3 (2016): 30.
- Karaman, Fikret. “Büyü”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 77. Ankara: D.İ.Bşk., 2007.
- Karaman, Fikret. *İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar*. Ankara: TDV, 2016.
- Karaman, Fikret. “Bid’at ve Bid’at Ehli Üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet Dergisi* 26/1 (t.y.). 87-88.
- Karaman, Hayrettin. *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*. 14. Bs. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Karani, Bedir. *Hurafelere Karşı Eğitim ve Bilim*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Kaya, Muharrem. "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğindeki İzleri", *Folklor/Edebiyat* (2001), 25: .199-200.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993.
- Kitabı Mukaddes Eski Ahit ve Yeni Ahit*. İstanbul: Serveti Fünun Matbaası, 1976.
- Koçyiğit, Talat. *Kur’an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.

- Koçyiğit, Talat. *Hadis Usulü*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Korkmaz, Ramazan. “Fırat Havzası Folklorunda Hıdrellez Şenlikleri ve Bu Geleneğin Türk Dünyası İçindeki Yeri”. *Belgelerle Türk Tarihi*. 48 (1989).
- Kutluer, İlhan. “Burç”. *İslam Ansiklopedisi*. 6: 423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Küçük, Abdurrahman. “Alkarısı”. *İslam Ansiklopedisi*. 2: 469. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Küçük, Abdurrahman - Tümer, Günay - Küçük, Alpaslan. *Dinler Tarihi*. 4. Baskı. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.
- Lings, Martin. *Antik İnançlar Modern Hurafeler*. Trc. Avcı, Nabi. İstanbul: Ağaç Yayınları, 1991.
- “Malatya ve Aslantepe”. *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*. t.y.
- Mansur, Ahmed Subhi. *es-Seyyid el-Bedevis beyne'l-hakika ve'l-hurafe*. Kahire: Da'vetil İslamiyye, 1982.
- Nureddinoğlu, Ahmet. “Teravih Namazı Hakkında”. *Doğruyol Gazetesi*. 1948.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır- İlyas Kültü*. 2. Bs. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1990.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslam Ansiklopedisi*. 17: 313-315. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Orman, İsmail. “Türbe”. *İslam Ansiklopedisi*. 41: 464-466. İstanbul: TDV, 2012.
- Oymak, İskender. *Malatya Ziyaret Kültürü Ve Ziyaret Yerleri*. İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2013.
- Öner, M. Nuri. *Vehhabilik ve Mutezileye Karşı Ehli Sünnet Görüşü*. Malatya: Uğurel, 1976.
- Örnek, Sedat. “Hıdrellez”. *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara, 1971.
- Örnek, Sedat Veyis. “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Yayınları*. 174 (1968): 8.
- Özarslan, Selim. *Günümüz İnanç Problemleri*. Ankara: Nobel, 2012.

- Pakalın, Mehmet Zeki. "Bid'at". *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*. 3: 256. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Polat, Hüseyin. *Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları*. Ankara: Ürün Yayınları, 1995.
- Sancaklı, Saffet. "Hadisler Bağlamında Bid'at Olgusu ve Bid'atlerle Mücadelenin Gerekliliği", *İslami İlimler Dergisi* 11/1 (2016), 21-46.
- Su, Süreyya. *Hurafeler ve Mitler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Şahin, Hüseyin. "Bir Anadolu Ereni: Hasan Basri, Hasan Dede(Malatya'da Hasan Basri Adı ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler Üzerine Bir Araştırma)", *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, 23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı: Anadolu Erenleri Kültür ve Sanat Vakfı, 2000).
- Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed. *el-İ'tisam*. Mısır: Matbaatü'l-Menar, t.y.
- Tahhan, Mahmud. *Mustalahu'l-hadis*. Riyad: Mektebetü'l-me'arif, 1996.
- Taner, Nuri. "Yalova ve Çevresinde Hidrellez ile İlgili İnanmalar". *Türk Folklor Araştırmaları* 6/62 (1984).
- Tanyu, Hikmet. "Büyü". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Tanyu, Hikmet. "Ağaç". *İslam Ansiklopedisi*. 456-457. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmine Giriş*. İstanbul: Damla Yayınları, 1993.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Turan, İbrahim . "Televizyonun Birey ve Toplum Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri", *Diyanet İlmi Dergi* 41/1 (2005), 118-127.
- Turgay, Nurettin. "Muska". *İslam Ansiklopedisi*. 5: 358. İstanbul: Risale, 2000.
- Türkyılmaz, Atilla. "İslamiyet Öncesi Türklerde Su Kültü ve Günümüze Yansımaları". *Bilim Kültür- Uluslar arası Kültür Araştırmaları Dergisi*. 4 (2013).
- Ulu, Güliz. *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*. Ankara Üniversitesi, 2012.
- Umar, Bilge. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap, 1993.

- Uysal, Mustafa. *İslam'a Sokulan Bid'at ve Hurafeler*. Konya: Çelik Yayın- Dağıtım, 1990.
- Uzun, Mustafa. "Falname". *İslam Ansiklopedisi*. 12: 141-143. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Uysal, Yavuz . "Ziyaret Yerlerinin Halk Kültüründe Oluşturduğu Ortak Değerler: Adıyaman ve Malatya Örneği", *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslar Arası Sempozyumu Kent, Kültür ve Kimlik* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017).
- Yaran, Rahmi. "Bidat". *İslam Ansiklopedisi*. 6: 129-131. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Hurafe". *İslam Ansiklopedisi*. 18: 383. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yel, Ali Murat. "Hurafe". *İslam Ansiklopedisi*. 18: 381. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yılmaz, Fatma. *Din Eğitimi Işığında Kadınlar Arasında Yaşayan Hurafeler*. İstanbul: Cihan Yayınları, 2008.
- Zeynep, Aysel. *Yaşayan Cahiliye*. İstanbul: İnkılap, 1993.

Kaynak Kişiler

(Adı soyadı, mesleği, doğum yılı, doğum yeri,)

Celal Yalvaç, Emekli Gazeteci, 1936, Akçadağ.

Nurettin Gümüşsoy, Din Görevlisi, 1962, Darende.

Hulusi Gümüşsoy, Din Görevlisi, 1987, Darende.

Şemsettin Karcı, İlçe Müftüsü, Hekimhan, 1968.

Mehmet Akif Özdemir, Din Görevlisi, 1978, Ankara.

Emine Çolak, 1967, Ev Hanımı, Doğanşehir.

Nazife Çolak, Ev Hanımı, 1960, Doğanşehir.

Celal Gül, Emekli Öğretmen, 1945, Doğanşehir.

Meliha Gül, Esnaf, 1965, Doğanşehir.

Gülten Çolak, Ev Hanımı, 1970, Doğanşehir.